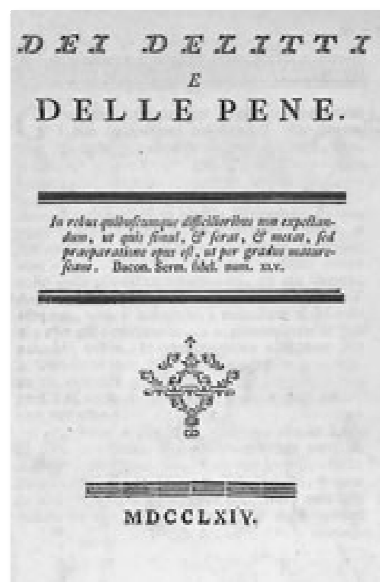


**Міністерство внутрішніх справ України  
Харківський національний університет внутрішніх справ  
Кримінологічна асоціація України**

# **ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЗЛОЧИНИ І ПОКАРАННЯ У СУСПІЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ**

(до 250-річчя праці Чезаре Беккарія  
«Про злочини та покарання»)



**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ  
Міжнародної науково-практичної конференції  
24 червня 2014 року**

**Харків 2014**

~ 1 ~

УДК  
ББК 67.51(4укр)  
Е15

*Друкується відповідно до доручення  
Харківського національного університету внутрішніх справ  
від 25.03.2014 року, № 38*

**Е15** **Еволюція** уявлень про злочини і покарання у суспільно-правовій думці (до 250-річчя праці Чезаре Беккарія «Про злочини та покарання»): Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції [24 червня 2014 року, м. Харків] / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Харків : Золота миля, 2014. – 260 с.

*Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвячені 250-річчю праці «Про злочини та покарання» видатного італійського правника, філософа, гуманіста, реформатора кримінального права Чезаре Беккарія.*

*У збірнику представлені наукові повідомлення вчених, фахівців з кримінального права, кримінології, філософії, соціології, психології, присвячені проблемам протидії злочинності та боротьби з нею, удосконалення національного законодавства, його наближення до кращих європейських стандартів через призму уявлень італійського вченого.*

*Для науковців, працівників правоохоронних та судових органів, правників, аспірантів, ад'юнктів, здобувачів вищих навчальних закладів України та зарубіжних країн, а також усіх, хто цікавиться питаннями правознавства.*

УДК  
ББК 67.51(4укр)

**Публікації наведено в авторській редакції.**

**Оргкомітет не завжди поділяє погляди  
авторів публікацій.**

**Министерство внутренних дел Украины  
Харьковский национальный университет внутренних дел  
Криминологическая ассоциация Украины**

# **ЭВОЛЮЦИЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ И НАКАЗАНИЯХ В ОБЩЕСТВЕННО-ПРАВОВОЙ МЫСЛИ**

(к 250-летию труда Чезаре Беккариа  
«О преступлениях и наказаниях»)



**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ  
Международной научно-практической конференции  
24 июня 2014 года**

**Харьков 2014**

**УДК**  
**ББК 67.51(4укр)**  
**Э15**

*Печатается в соответствии с поручением  
Харьковского национального университета внутренних дел  
от 25.03.2014 года, № 38*

**Э15**      **Эволюция** представлений о преступлениях и наказаниях в общественно-правовой мысли(к 250-летию труда Чезаре Беккариа «О преступлениях и наказаниях») : Сборник материалов Международной научно-практической конференции [24 июня 2014 года, г. Харьков] / МВД Украины ; Харьковский нац. ун-т внутр. дел ; Криминологическая ассоциация Украины. – Харьков : Золота миля, 2014. – 260 с.

*Материалы Международной научно-практической конференции посвящены 250-летию труда «О преступлениях и наказаниях» выдающегося итальянского юриста, философа, гуманиста, реформатора уголовного права Чезаре Беккариа.*

*В сборнике представлены научные доклады ученых, специалистов по уголовному праву, криминологии, философии, социологии, психологии, посвящены проблемам противодействия преступности и борьбы с ней, усовершенствования национального законодательства, его приближения к лучшим европейским стандартам через призму представлений итальянского ученого.*

*Для научных работников, работников правоохранительных и судебных органов, юристов, аспирантов, адъюнктов, соискателей высших учебных заведений Украины и зарубежных стран, а также всех, кто интересуется вопросами правоведения.*

**УДК**  
**ББК 67.51(4укр)**

**Публикации представлены в авторской редакции.**

**Оргкомитет не всегда разделяет взгляды  
авторов публикаций.**

© Харьковский национальный университет внутренних дел, 2014  
© Криминологическая ассоциация Украины, 2014

**Ministry of Internal Affairs of Ukraine  
Kharkiv National University of Internal Affairs  
Criminological Association of Ukraine**

# **EVOLUTION OF IDEAS ABOUT CRIMES AND PUNISHMENTS IN SOCIAL AND LEGAL THOUGHT**

(TO 250-YEARS ANNIVERSARY OF CESARE BECCARIA WORK  
«ON CRIMES AND PUNISHMENTS»)



**MATERIALS OF INTERNATIONAL  
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE**  
June 24, 2014

**Kharkiv 2014**

- E15**      **Evolution** of Ideas about Crimes and Punishments in Social and Legal Thought (to 250-years Anniversary of Cesare Beccaria Work «On Crimes and Punishments»): Materials of the International scientific and practical conference [June 24, 2014, Kharkiv] / Ministry of Internal Affairs of Ukraine; Kharkiv National University of Internal Affairs; Criminological Association of Ukraine. – Kh.: Zolota Mylia, 2014. – 260 p.

*Materials of the International scientific and practical conference are dedicated to the 250-years anniversary of the work «On Crimes and Punishments» by the outstanding Italian lawyer, philosopher, humanist, reformer in the field of criminal law Cesare Beccaria.*

*The collection of materials contains reports of scientists, specialists in the fields of criminal law, criminology, philosophy, sociology, psychology devoted to the issues of crime counteraction, combating crime, improvement of the national legislation, making it closer to the best European standards in the light of Italian scientist's ideas.*

*For scientists, law enforcement and court agencies' officials, lawyers, post-graduate students, seekers of higher educational establishments of Ukraine and foreign countries, and everyone interested in law issues.*

**Materials are presented in author's edition.**

**The Organizing Committee does not always  
share the authors' opinion.**

## ЗМІСТ:

Гусаров Сергій Миколайович <b>ІДЕЇ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА ПРО ЗЛОЧИНИ І ПОКАРАННЯ У СУСПІЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ.....</b>	<b>12</b>
Рacchi Stefania, Bailov Anton, Osyatinskiy Stanislav <b>UNCOMPROMISING POSITION OF CESARE BECCARIA IN THE ISSUE OF TORTURES IN HIS WORK «AN ESSAY ON CRIME AND PUNISHMENT»</b>	<b>16</b>
Бандурка Олександр Маркович, Литвинов Олексій Миколайович <b>СМЕРТНА КАРА: КАЗНИТЬ НЕЛЬЗЯ ПОМИЛОВАТЬ? .....</b>	<b>20</b>
Беніцький Андрій Сергійович <b>СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ .....</b>	<b>26</b>
Блага Алла Борисівна <b>ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КРИМІНОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ Ч. БЕККАРІА.....</b>	<b>31</b>
Воропай Татяна Степановна <b>ЭТИКА И ПРАВО: ДЖОРДЖО АГАМБЕН VS. ЧЕЗАРЕ БЕККАРИА ....</b>	<b>38</b>
Гаджиев Виталий Володимирович <b>ДО ПРОБЛЕМАТИКИ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРАКТУ: РУССО І БЕККАРІА .....</b>	<b>44</b>
Гайдай-Бандурка Ірина Олександрівна <b>ВНЕСОК ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДИТИНСТВА .....</b>	<b>49</b>
Гаруст Юрій Віталійович <b>ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ ГРОМАДСЬКИМИ РАДАМИ.....</b>	<b>53</b>
Голина Владимир Васильевич <b>ЧЕЗАРЕ БЕККАРИА И ОСНОВЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ.....</b>	<b>56</b>
Гончарук Олег Николаевич <b>«О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ И НАКАЗАНИЯХ» ЧЕЗАРЕ БЕККАРИА: КЛАССИКА ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ И ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ МОРАЛИ.....</b>	<b>62</b>

Греченко Володимир Анатолійович

Стецюк Богдан Романович, ..... 66  
**ВПЛИВ ВЧЕННЯ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА НА ПОГЛЯДИ  
О.Ф. КІСТЯКІВСЬКОГО ЩОДО ІСТОРИЧНОГО МЕТОДУ У  
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ..... 66**

Давиденко Вікторія Леонідівна  
**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ..... 71**

Додонов Роман Александрович  
**ИДЕИ Ч. БЕККАРИА В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ  
РАЦИОНАЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ..... 75**

Дорохина Юлия Анатольевна  
**«ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ» КАК ПРИЗНАК ПРЕСТУПЛЕНИЙ  
ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ В ДОКТРИНАХ УГОЛОВНОГО ПРАВА.. 81**

Доценко Вікторія В'ячеславівна  
**ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ  
ПСИХОЛОГІЇ..... 86**

Зархина Стелла Эдуардовна  
**ФИЛОСОФСКО-ЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ИССЛЕДОВАНИИ ЯЗЫКА  
ПРАВА ЧЕЗАРЕ БЕККАРИА..... 90**

Коломієць Світлана Василівна  
**ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ  
ЗАБОРОНИ НОСІННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗБРОЇ ЗЛОЧИННИ У  
ВІТЧИЗНЯНІЙ СУСПІЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ ..... 93**

Кононов Ілля Федорович  
**ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА ЯК ТЕОРЕТИК СПРАВЕДЛИВОСТІ..... 100**

Котляров Иван Дмитриевич  
**ПРОБЛЕМЫ ВЕДЕНИЯ КОЛЛЕКТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В  
РОССИИ ..... 106**

Миронюк Дмитро Миколайович  
**КРИТЕРІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НЕЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО  
РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРОТИДІЇ  
ЗЛОЧИННОСТІ: ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМАТИВНО-ПРАВОВУ  
КРИМІНОГЕННУ ДЕТЕРМІНАЦІЮ..... 110**

Митрофанов Ігор Іванович  
**ІНСТИТУТ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ. 116**



Мілорадова Наталя Едуардівна <b>ПРОВІДНІ ІДЕЇ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА ЩОДО ПОКАРАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ ПРИ ОТРИМАННІ СВІДЧЕНЬ .....</b>	<b>123</b>
Мостепанюк Людмила Олександрівна <b>ГЕНЕЗИС ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА СМЕРТНОЇ КАРИ У СУСПІЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ .....</b>	<b>127</b>
Навроцька Віра Вячеславівна <b>КЛАСИЧНИЙ ПІДХІД БЕККАРІА ДО ТЯГАРЯ ДОКАЗУВАННЯ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЙОГО ПЕРЕГЛЯДУ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ БОРОТЬБИ ІЗ ЗЛОЧИННІСТЮ .....</b>	<b>132</b>
Назымко Егор Сергеевич <b>О ЦЕЛЯХ НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМ .</b>	<b>138</b>
Науменко Катерина Сергіївна <b>ПОНЯТТЯ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ТА ЇХ ВИДИ .....</b>	<b>143</b>
Олішевський Олександр Володимирович <b>ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬНО-НЕБЕЗПЕЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ .....</b>	<b>146</b>
Оріщенко Михайло Миколайович <b>СТАНОВЛЕННЯ АУДИТОРСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ ЯК ЗАСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....</b>	<b>150</b>
Пашнєв Дмитро Валентинович <b>ПОЧАТКИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ПРАЦІ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА «ПРО ЗЛОЧИННИ ТА ПОКАРАННЯ».....</b>	<b>153</b>
Петленко Олена Володимирівна <b>ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ В УКРАЇНІ .....</b>	<b>158</b>
Рибалко Володимир Орестович <b>ПОГЛЯДИ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА НА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ТА ЇХ ВРАХУВАННЯ ПРИ УКЛАДЕННІ УГОД ПРО ПРИМИРЕННЯ ТА ВИЗНАННЯ ВИНОВАТОСТІ .....</b>	<b>164</b>
Рущенко Игорь Петрович <b>РАЗВИТИЕ ПАРАДИГМЫ УГОЛОВНОГО ПРАВОСУДИЯ: ОТ БЕККАРИА К ЛОМБРОЗО И ИДЕЕ ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ .....</b>	<b>167</b>

Санайлов Тимур Андреевич	
<b>К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В РОССИЙСКОЙ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ НАУКЕ .....</b>	<b>173</b>
Сердюк Олексій Олександрович	
<b>ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ІНСТИТУЦІЙНЕ УТВОРЕННЯ.</b>	<b>180</b>
Синчук Василь Людвигович	
<b>ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРАТУРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ .....</b>	<b>186</b>
Сідей Олена Валеріївна	
<b>ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ ЗА ВЧЕННЯМИ Ч. БЕККАРІА .....</b>	<b>190</b>
Слінько Дмитро Сергійович	
<b>ДЕЯКІ МОДЕЛІ КОМПРОМІСНИХ ПРОЦЕДУР .....</b>	<b>193</b>
Сметаніна Наталія Володимирівна	
<b>ПОГЛЯДИ НА ПРИРОДУ ПОКАРАННЯ І ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У ПРАЦІ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА «ПРО ЗЛОЧИНИ І ПОКАРАННЯ»: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ .....</b>	<b>197</b>
Тягло Александр Владимирович	
<b>К ВОПРОСУ О СТАТУСЕ ИСТИНЫ В ПОЛЕ ПРАВА .....</b>	<b>202</b>
Усова Євгенія Сергіївна	
<b>ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛІСНЕ НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ АБО ЗА ОСОБОЮ, ЩОДО ЯКОЇ ВСТАНОВЛЕНА ОПІКА ЧИ ПІКЛУВАННЯ.....</b>	<b>208</b>
Флоря Василий Николаевич	
<b>ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ И РАСКРЫТИЕ ВРАЧЕБНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ С ПОМОЩЬЮ ВИДЕОКАМЕР И ИНТЕРНЕТА.....</b>	<b>212</b>
Харитонов Олена Володимирівна	
<b>ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>216</b>
Храмцов Александр Миколайович	
<b>КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ЧЕСТІ ОСОБИСТОСТІ В РОБОТІ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА «ПРО ЗЛОЧИНИ ТА ПОКАРАННЯ»... </b>	<b>222</b>
Шаповал Владимир Николаевич	
<b>ФИЛОСОФИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ И НАКАЗАНИЯ: от Ч. БЕККАРИА до М. ФУКО .....</b>	<b>226</b>
Шевцов Сергей Павлович	
<b>ЧЕЗАРЕ БЕККАРИА: ФИЛОСОФСКИЙ РАКУРС ВРЕМЕННОГО И ВЕЧНОГО .....</b>	<b>233</b>

Шевченко Ольга Вікторівна	
<b>ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ ДО УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ТА ЗАМІНИ НЕВІДБУТОЇ ЧАСТИНИ ПОКАРАННЯ БІЛЬШ М'ЯКИМ .....</b>	<b>239</b>
Шпеню Дмитро Юрійович	
<b>МІСЦЕ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ .....</b>	<b>244</b>
Шутенко Оксана Васильевна	
<b>ГУМАНИЗАЦИЯ СУДЕБНОГО ПРОЦЕССА: НЕКОТОРЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ .....</b>	<b>246</b>
НАШІ АВТОРИ:.....	251
ДО УВАГИ АВТОРІВ	
<b>ВИМОГИ щодо оформлення наукових статей, які публікуються в збірнику наукових праць «ВІСНИК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ»:.....</b>	<b>257</b>



**Гусаров Сергій Миколайович,**

доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України  
(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)

---

## **ІДЕЇ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА ПРО ЗЛОЧИНИ І ПОКАРАННЯ У СУСПІЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ**

---

Побачити народження нового способу мислення і світовідчуття, вловити мить, коли елементи нового стають частиною культури і починають змінювати і перетворювати її – ось, мабуть те, що може спробувати зробити дослідник.

У думках і свідомості людини народжується нова інтелектуальна і духовна енергія, яка потім виражається в словах, вчинках або книзі. Людина намагається вловити відлуння цього творіння, жадає зрозуміти, чи придатне воно до існування, чи відповідає потребам і сподіванням суспільства, чи знайшло відгук у душах інших людей, чи здатне запалити зворотні почуття та співпереживання.

Подібним феноменом, пов'язаним з народженням нового ідеалу і його поширенням по всій Європі вісімнадцятого століття, стала праця Ч. Беккарія «Про злочини та покарання». Він заслужено вважається реформатором тоді існуючого кримінального права, кримінального процесу та кримінології, адже після виходу у світ даної роботи багато законодавців почали реформувати норми законодавства, оскільки будь-яке суспільство вимагає змін і всі ці зміни були чітко викладені та обґрунтовані правником. Зазначена праця відразу ж перестала бути його особистим надбанням і набула значення події історичного, яке ввїбрало в себе кожен аспект зародження культури нового часу від питань політики до природного права, від концепції власності до переосмислення витоків людського існування. Заклик Ч. Беккарія, що виходив з глибини його душі, дзвінким та розкотистим відлунням був почутий у всіх куточках Європи.

Минуло двісті п'ятдесят років з того моменту як праця Чезаре Беккарія «Про злочини та покарання» побачила світ, але проблеми, які були розглянуті в ній, не перестають бути актуальними і сьогодні. Суспільство, кожного разу коли мова заходить відносно основного змісту і сутності злочину та покарання, звертає свої погляди до цієї роботи. І це пояснюється тим, що в наш час люди намагаються за допомогою певного статусу, рангу або чи-

ну «обійти» закон, а Ч. Беккарія відстоював у своїй роботі те принцип «всі повинні бути рівні перед законом», незалежно від того, яку посаду ти займаєш, який маєш титул, відповідальність даних осіб може відрізнятися лише стосовно моралі, а не сторони закону. І даний принцип ми можемо побачити тепер у кожній галузі права – рівність всіх перед законом.

Робота Ч. Беккарія «Про злочини та покарання» була опублікована влітку 1764 року, і вже у вісімнадцятому столітті була десятки разів видана, перекладена і перевидана як в Італії, так і за її межами. Але якщо ми хочемо зрозуміти, що саме послужило відправною точкою для широкого потоку думок і почуттів, які породила ця книга, слід звернутися до її ліворнського видання 1766 року, останнього, що вийшло під редакцією самого Ч. Беккарія [1].

Відлуння цієї книги в Італії та в Європі поступово виявляло той прихований заряд, який вона в собі несла, її безперечну оригінальність і незвичайну плідність.

Проти «італійського Руссо», так в той час називали Ч. Беккарія, проти цього «соціаліста» – це слово, до речі, було вигадано як раз в той період і тоді ж почало використовуватись, як певна зброя проти Ч. Беккарія – спрямовані були підозри і страхи державних інквізиторів Венеції, сліпі та люті нападки валомброзького ченця Фердинанда Факіней, який, в свою чергу, виконував волю венеціанської знаті. А вона побоювалася, що відкрита боротьба Ч. Беккарія проти інквізиторських методів, може надихнути на відповідну протидію існуючим правилам, як з боку незадоволених, так і з боку критиків, яких, до речі, навіть у Венеції, незважаючи на її певну інертність, в ті роки було достатньо. Ф. Факіней вважав, що прагнення Ч. Беккарія до реформ ґрунтується на природній рівності людей. А це руйнувало всі старовинні традиції італійських держав і основи їх аристократичного суспільного устрою. Своєю точкою зору, він прискорив виникнення страхів, які з'явилися у багатьох читачів після роздумів над можливими наслідками реформ, яких вимагав і бажав Ч. Беккарія, бо вони вимагали радикальних змін у тогочасному суспільному і законотворчому ладі. Захищаючи тортури, страту та інквізицію, Ф. Факіней стверджував, що достатньо зачепити один з цих стовпів суспільства, щоб усе розвалилося. Ідея свободи і рівності вважалася утопією. Тим часом, саме до цього закликала праця Ч. Беккарія «Про злочини і покарання». Тому в очах противників Ч. Беккарія це мало вигляд не помилки, а безпосередньо вини. Розмежувати злочин від гріха так зрозуміло, як це зробив Ч. Беккарія, виступити за гуманне правосуддя, яке

засноване на встановленні збитків, що завдані суспільству тим, хто порушив закон, означало секуляризацію суспільства, і причому не тільки скасування впливу церкви на мінливості людської долі, але й усунення релігійного страху перед злочином та виною. Також слід відзначити те, що Ч. Беккарія одним із перших розглядає принцип безперервного розвитку кримінального судочинства: чим швидше виробляється покарання за злочин, тим воно справедливіше і корисніше [2]. Цим принципом користуються і працівники правоохоронних органів сьогодення, бо чим скоріше особа понесе відповідальність, тим більший відсоток того, що вона стане на законний шлях і менше буде таких явищ як множинність злочинів.

Думки Ф. Факінеї щільно пропитані схоластикою та духом викривання, в яких існує страх залишитися без звичних старих засобів захисту, і навіть інколи самотнім і оголеним перед проблемою нерівності та несправедливості. Ф. Факінеї наголошує на тому, що майже все, що висуває у своїй книзі Ч. Беккарія, будується не на чому іншому, як на двох помилкових і безглузвих засадах – що всі люди народжуються вільними і рівними по своїй природі і що закони не що інше, і не повинні бути не чим іншим, як вільними угодами людей, що об'єдналися в суспільство, щоб краще забезпечити своє власне життя [2, с. 40].

В той же час, на ідеї Ч. Беккарія відгукнулися, на перший погляд, не так багато просвітників, але зате вони існували в кожному куточку Італії. А це вже було симптомом глибокого хвилювання в суспільстві. Книга «Про злочини та покарання» стала першою гуманістичною книгою, написаною в Італії «з енергією і вільнодумством».

Безпосередньо в Неаполі думки Ч. Беккарія піддавалися серйозному і глибокому обговоренню, правда відбувалось воно з точки зору юридико-технічного та практичного застосування. Проти тортур, які панували на той час в Італії, виступали всі. Тут, одними з перших, зуміли пов'язати моральну огиду до катування з блискучою критикою всього юридичного та громадського менталітету, який утворився і підтримувався століттями і ще дуже відчувався в традиціях законодавців і суддів. Але, що стосувалося питання скасування смертної кари, то й тут не приховували своїх певних сумнівів і нерішучості. Іншими словами, неаполітанцям не вистачало сміливості відмовитись від смертної кари, як це пропонував Ч. Беккарія. В цілому неаполітанські реформатори не погоджувалися з повною відміною смертної кари і намагалися виправдати її хоча б у деяких окремих випадках.

Першою, хто на практиці застосував ідеї Ч. Беккарія, була Тоскана. Великий Герцог Леопольдо в 1786 році домігся скасування смертної кари в новому кримінальному законодавстві, що стало прикладом не тільки для Італії, але й для усієї Європи та ознаменувало ключовий момент в історії Італії і всього світу.

В подальшому ідеї Ч. Беккарія розглядались, дискутувались і в певній мірі реалізовувались в таких країнах як Англія, Данія, Іспанія, Німеччина, Польща, Росія, Франція, Швейцарія, Швеція.

Підводячи підсумок викладеному вище, необхідно наголосити на тому, що праця Ч. Беккарія «Про злочини та покарання» – є живою класикою і може, і навіть правильніше казати, повинна існувати в сьогоденні, а може бути, і в майбутньому. Вона – класика правової свідомості та гуманістичної моралі. А її автор – представник найважливішої течії просвітницької думки, яке ми називаємо «реформаторським», оскільки воно було спрямоване на поліпшення конкретних інститутів і підвалин громадянського суспільства та державного устрою.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Беккарія Чезаре О преступлениях и наказаниях – М. : Фирма «Стелс», БИМПА, 1995. – 303 с.
2. Беккарія Ч. О преступлениях и наказаниях / Сост. и предисл. В.С. Овчинского. – М. : ИНФРА-М, 2004. – VI. – 184 с. — (Библиотека криминолога).



**Pacchi Stefania,**

Ph.D., professor  
*(The University of Siena, Siena, Italy),*

**Bailov Anton,**

Ph.D., assistant professor  
*(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine),*

**Osyatinskiy Stanislav,**

*(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)*

---

**UNCOMPROMISING POSITION OF CESARE BECCARIA  
IN THE ISSUE OF TORTURES IN HIS WORK  
«AN ESSAY ON CRIME AND PUNISHMENT»**

---

*No man can be judged a criminal until he be found guilty; nor can society take from him the public protection, until it have been proved that he has violated the conditions on which it was granted. What right, then, but that of power, can authorise the punishment of a citizen, so long as there remains any doubt of his guilt? The dilemma is frequent. Either he is guilty, or not guilty. If guilty, he should only suffer the punishment ordained by the laws, and torture becomes useless, as his confession is unnecessary. If he be not guilty, you torture the innocent; for, in the eye of the law, every man is innocent, whose crime has not been proved.*

**Cesare Beccaria**

Great heritage in the doctrine of criminal law left the outstanding Italian philosopher, humanist, scientist Cesare Beccaria, who was a reformer of criminal law. In his work "An Essay on Crime and Punishment" the scientist researches the negative points of criminal laws, because he believes that people who have adopted them ought to treat criminals with a certain level of humanity. And the most important fact of these laws is that they have to execute the main objective of the punishment, but not with malice to show their power over them, as it used to be at the time. The author throughout his work stands out as a clew the principle of justice. We have to remember the era, when C. Beccaria lived, because people at that time had another world outlook, other values, needs, desire, means of expression.



Among themes and subjects researched by Beccaria there are those, which in spite of their specific nature have the meaning for the whole concept of the book. One of them is the issue of torture [2, p. 195]. The lawyer in his work focuses on the fact that the use of torture persuades different objectives: first of all, to force the accused to make a confession of committing the crime; secondly, to make him explain the contradictions in his testimony; and thirdly, to force him name accomplices, as well for the sake of a metaphysical and a delicate cleansing. So we observe that these objectives are assigned for applying the tortures only because there was no good evidence base at that time, there was no video, or audio, etc. We should not forget that a person no well-developed physically won't be able to endure some kinds of tortures and therefore will agree with everything that he is told, i.e. he will be punished for a crime that he has not even committed. As a conclusion, we can say that there is one more objective we have to consider, namely, the rapid detection of a crime.

We perceive that there was a principle of the presumption of innocence in those days, i.e. a man is guilty only by a court decision, and here C. Beccaria draws attention to the fact that there is a certain dilemma: if the crime is proved a person should be punished according to a court decision and tortures are no longer needed as the crime is proved and extra data does not make sense, but if the offense is not proved the tortures are also impossible, because a person is considered to be not guilty.

C. Beccaria concludes: *«If it be true, that the number of those, who, from fear or virtue, respect the laws, is greater than of those by whom they are violated, the risk of torturing an innocent person is greater, as there is a greater probability that, cæteris paribus, an individual hath observed, than that he hath infringed the laws»* [1, p. 24-25]. That is, the authors try to convey that many people really live under the law without any violations, but at the same time, many innocent people plead guilty just because some persons use tortures.

C. Beccaria also notes *«The examination of the accused is intended to find out the truth; but if this be discovered with so much difficulty, in the air, gesture, and countenance of a man at ease, how can it appear in a countenance distorted by the convulsions of torture. Every violent action destroys those small alterations in the features, which sometimes disclose the sentiments of the heart»* [1, p. 26]. Fully supporting this point of view, it should be stressed that suffering can not always show the true face of a human being, sometimes a person because of suffering is ready for everything,

just to lose this suffering, i.e. he can say, show what he is told by others.

Besides, C. Beccaria notes that tortures in some countries were used only to slaves. It is obvious that there was a differentiation of the population, but we support the point of view of the great lawyer, where he persisted in his opinion within the chapter "Of the Punishment of the Nobles" that everyone should be equal under the law especially people making laws and they always have to obey them, because violation of laws by them entails not only criminal liability and moral one, as these people have a different education, other values. And we know that one of the main principles of any sphere of law is equality of all under the law.

Recognition of the defendant made under tortures should be considered void, if it is not confirmed by the accused under the oath. Some scholars admit the possibility of re-infamous torture up to three times. Other scientists leave it entirely to the discretion of judges. Thus, out of two persons equally innocent or equally guilty, physically more strong and brave will be justified, and the weaker and timid – convicted. Furthermore C. Beccaria in his work «An Essay on Crime and Punishment» notes that the use of torture does not place really guilty person and the person who is innocent in equal frames. Since an innocent man will always be a loser, this is due to the fact that if he agrees with the prosecution under the torture, he will be punished by the court, i.e. incur criminal liability. If his guilt is not proved then he will suffer physical pain received as a result of torture. If this is really the guilty person, in case the court will issue an acquittal, the person will win, even though he would be tortured. So we can conclude that a person who is not guilty will remain a loser in any case.

It is necessary to draw a parallel of C. Beccaria's perspective with the point of view existing at the moment on this issue. We have already noticed that the scientist refers negatively to the use of torture and this opinion is shared by modern lawmakers. It is confirmed by the fact that the current European criminal law including Ukrainian laws that contain a provision providing liability for compulsion to testify. This crime has many different manifestations, and they do not always involve tortures, sometimes it can be blackmail, bribery, but still the fundamental idea was the usage of physical pain. This is the reason that there is a considerable number of ways assisting to prove the guilt of a person, for example, the testimony of witnesses and an accused.

Thus, having analyzed the serious grounded conclusions of the outstanding scholar regarding tortures' usage, we would like to note

that the work of Cesare Beccaria «An Essay on Crime and Punishment» written several centuries ago is still the basis for the laws in many countries.

**REFERENCES:**

1. Beccaria, Cesare. "An Essay on Crime and Punishment" The Federalist Papers Project [www.thefederalistpapers.org](http://www.thefederalistpapers.org), p. 24-27.
2. Бородин О. Р. Памятники истории права: Пособие для библиотекаря и библиографа / О. Р. Бородин. – М. : Либерия, 2003. – 216 с.



### **Бандурка Олександр Маркович,**

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,  
президент Кримінологічної асоціації України  
(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)

### **Литвинов Олексій Миколайович,**

доктор юридичних наук, професор,  
відповідальний секретар Кримінологічної асоціації України  
(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)

---

## **СМЕРТНА КАРА: КАЗНИТЬ НЕЛЬЗЯ ПОМИЛОВАТЬ?**

---

Проблема смертної кари є актуальною у будь-які часи і для будь-якої держави. Про це свідчить навіть динаміка законопроектної діяльності. Так, під час передвиборної кампанії 2007 року вимогу відновлення смертної кари висунула у своїй програмі Комуністична партія України. У 2010 році у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект «Про внесення змін до деяких законів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за певні злочини)» (автори – народні депутати України Симоненко П.М., Алексєєв І.В., Калетник І.Г.). Тому питання смертної кари в Україні знаходяться під пильною увагою науковців, представників влади та громадськості.

Певну увагу цьому питанню приділив і Чезаре Беккарія. У своїх роздумах він виходив із принципу: людина – це особистість, а не річ; люди об'єднуються в суспільство на основі договору заради захисту та безпеки; злочин – це збиток суспільству в тому сенсі, що він загрожує його безпеці; покарання законні тільки тоді, коли вони перешкоджають новим бідам, новому страху і небезпеці. На підставі цих принципів міланський просвітитель наполягав, що краще запобігати злочину, ніж загрожувати стратою. Якщо запобіжні заходи виявилися недостатніми і скоєно злочин, відповідне покарання має слідувати негайно, без яких би то не було зволікань.

Смертна кара, на думку Беккарія, неприйнятна з трьох причин:

- ніхто не має права позбавляти життя і тим більше віддавати життя на свавілля судді;
- життя – найвище благо і його насильницьке припинення не входить до компетенції суспільного договору. Багатовіковий

досвід говорить, що тортури і смертна кара не лякають нікого і нікого ще не втримали від нанесення суспільству шкоди; навпаки, приклад людини, протягом тривалого часу позбавленої волі і вимушеної тяжко працювати, утримує від вчинення злочинів, адже відкриває перспективу більш болісну, ніж смерть, яка, хоч і насильницька, але миттєва;

– смерть відповідно до закону – протиріччя за визначенням. Закони не можуть забороняти вбивство і одночасно передбачати його у вигляді покарання: «Мені здається абсурдним, що закони як вираження громадської волі, зневажають і засуджують вбивство, але самі допускають його і для відрази громадян від вбивства призначають вбивство публічне».

Але незважаючи на ці три аргументи, Беккарія визнає, що, принаймні, в одному випадку смертна кара неминуча: коли обвинувачений володіє такими зв'язками, що може загрожувати суспільству, навіть перебуваючи в ув'язненні: «Смерть деяких громадян необхідна, коли нація втрачає свою свободу, або в період анархії, коли безладдя займають місце законів». Беккарія відтворює стару логіку виправдання вбивства тирана.

Ні для кого не секрет, що правові системи більшості країн світу, свого часу вдавалися до застосування смертної кари як свого роду *ultima ratio* (останній аргумент). Сьогодні спостерігаємо достатньо суперечливу картину. Окремі держави (Європейський Союз, Україна, Росія та ін.) безумовно вилучають страту з арсеналу покарань; інші після нетривалого періоду утримання повертаються до її застосування (США та ін.), нарешті група країн навіть не ставить під питання доцільність застосування смертної кари (Китайська Народна Республіка та ін.), застосовуючи її навіть за економічні злочини та злочини проти моралі.

У Конституції України проголошено принцип верховенства права. Це означає, що діяльність держави, її органів та посадових осіб має здійснюватись виключно у правових формах. Україна була однією з ініціаторів прийняття Генеральною Асамблеєю ООН в 1989 р. Другого факультативного протоколу до міжнародного Пакту про громадянські і політичні права, направленного на відміну смертної кари. Готовність України йти політичним шляхом реального виконання міжнародно-правових зобов'язань зумовила гостру необхідність приведення національного законодавства, і питання про смертну кару, у відповідність з нормами міжнародного права та міжнародних стандартів.

Затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу» першим пунктом «Адаптація законодавства України до зако-

нодавства ЄС, забезпечення прав людини» першої глави «Основні напрямки інтеграційного процесу» прямо передбачала «зближення із сучасною європейською системою права», що, за задумом розробників Концепції, забезпечить приведення вітчизняного законодавства «до рівня, що склався у державах-членах ЄС».

Розпад СРСР та здобуття Україною незалежності не відразу привели до сприйняття ідей лібералізації вітчизняного кримінального законодавства та вилучення так званої вищої міри з переліку покарань. Слід зазначити, що тривалий час страта існувала в кримінальному праві нашої країни в тому числі за роки незалежності. Протягом 1990-2000 р. в Україні страта існувала «як виняткова міра покарання» у вигляді розстрілу. Спочатку на приведення у виконання таких вироків Президентом України був накладений мораторій. Це покарання встановлювалося за особливо небезпечні злочини проти держави, проти життя, правосуддя, за військові злочини (в умовах воєнного стану чи бойової обстановки). Рішенням Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року визнано, що смертна кара суперечить Конституції України.

Такий крок законодавця був пов'язаний з переходом до європейського тлумачення права людини на життя. Скасування страти в Україні обумовлювала не тільки морально-етичними, але й міжнародно-правовими факторами. Так, у рамках Організації Об'єднаних Націй Генеральною Асамблеєю ООН (резолюція 217 А/ІІІ/) від 10 грудня 1948 р. прийнято Загальну декларацію прав людини. Окремих положень про страту цей документ не містить. Однак, поставивши в центр уваги питання про цінність і недоторканність людської особистості, указавши в статтях 3 і 5, що «кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» та що «ніхто не повинен зазнавати катувань або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує його гідність, поводження і покарання». Загальна декларація по суті своїй стала першим в історії міжнародних відносин актом, який проголосив широке коло основних свобод і прав людини. Ці права належать усім без винятку, і вони не є привілеями. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права прийнято Генеральною Асамблеєю ООН (резолюція 2200 А/XXІ/ від 16 грудня 1966 р.) і набрав чинності 23 березня 1976 р.

До моменту прийняття пакту Організація Об'єднаних Націй перейшла від позиції нейтрального спостерігача, хоча й стурбованого наявністю у світі страти, але не виступаючого з вимогами про її скасування, до підтримки ідеї про те, що це покарання повинне бути згодом скасовано.

Україна також приєдналася до Конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 року (Конвенція ратифікована Законом України № 475/97 від 17.07.1997) і Додаткового протоколу № 6 до неї (Протокол підписаний Україною 05.05.1997, ратифікований Верховною Радою України 04.04.2000, набрав чинність із 01.05.2000). Зазначений протокол установлює у ст. 1, що «Страта відміняється. Ніхто не може бути засуджений до такого покарання або страчений». За змістом ст. 2 Протоколу держава-учасник може передбачити у своєму законодавстві смертну кару лише за дії, вчинені під час війни.

Крім того, з 1 липня 2003 року набув чинність Протокол № 13 до Конвенції, яким забороняється застосування страти за будь-яких обставин, зокрема й у воєнний час і у випадку військової загрози. Його ратифікували всі країни ЄС, а також і Україна.

За офіційними даними, у країнах-членах Ради Європи з 1997 р. не була страчена жодна людина. З пострадянських держав смертну кару на практиці застосовує лише Республіка Білорусь, залишаючись, таким чином, єдиною державою в Європі, яка не скасувала це покарання і не запровадила мораторій на виконання смертних вироків.

Міжнародна правозахисна організація Amnesty International закликає владу тих країн, у яких смертна кара досі існує, вжити відповідних заходів щодо обмеження та подальшого скасування цього виду покарання, а доки це не відбулося, організація пропонує державним владним структурам відмовитися від виконання смертних вироків відповідно до закликів Генеральної Асамблеї ООН про введення мораторію на смертну кару в усьому світі.

Нагадаємо, що в Україні діє принцип примата міжнародного права, відповідно до якого міжнародні угоди, до яких приєдналася й ратифікувала Україна, мають таку ж юридичну чинність, як і національне законодавство. Даний принцип одержав юридичну фіксацію в ст. 9 Конституції України. Також варто врахувати, що мораторій на застосування й наступне скасування страти був пов'язаний з обов'язками, узятими на себе Україною під час вступу в Раду Європи.

Беручи до уваги зазначені аспекти, не можна також не враховувати, що завданнями законодавства про кримінальну відповідальність є правовий захист суспільства і його членів, тобто звичайних громадян. Захист від особливо небезпечних злочинців може здійснюватися різними кримінально-правовими обмеженнями. Багато супротивників застосування страти заявляють, що вона є негуманною. Але чи можна назвати гуманною мірою при-

значення покарання у виді довічного позбавлення волі (яка свого часу була закріплена в чинному КК України), особливо в теперішній час?

Переконані, що страта не повинна виключатися із законодавства жодної країни. Держава повинна мати можливість за виняткових обставин застосувати дану міру покарання. Інша справа, варто звужити коло суспільно небезпечних діянь і, можливо, увести обов'язковий елемент рецидиву або кількісний фактор (що буде давати можливість виносити смертний вирок). Скажімо, навряд чи хто-небудь буде заперечувати, якщо стралять терориста, що підривав будинки, або маніяка, який з особливою жорстокістю вбивав дітей.

Страта, безумовно, є стримуючим чинником, обмеженням. І з цього погляду її можна розцінювати як засіб захисту суспільства. Під час вчинення особливо жорстоких злочинів невисокий ступінь переконливості, в очах суспільства України, має теза, що «злочинців стримує не суворість покарання, а його неминучість». І разом з тим дуже переконливим для більшості населення виглядає положення, що «відсутність страти при нині діючій системі покарань неминуче породжує почуття безкарності». Не слід забувати, що збереження життя маніякові або серійному вбивці, при створенні «цивілізованих умов» відбування довічного позбавлення волі є негуманним стосовно потерпілих та їхніх родичів.

Тоді неминуче постає запитання – чи має держава право позбавляти людину життя? Коли відбувається холоднокрровне, умисне вбивство людини людиною, то, напевно, так, має. Тому застосування страти як заходу попередження подібних злочинів є правомірним, коли звичайні заходи попередження подібних злочинів неефективні.

Злочинцеві має бути призначено справедливую міру покарання, тобто таку, що відповідає характеру й ступеню суспільної небезпеки вчиненого злочину. Сучасна пенальна політика повинна враховувати дуже непросту сучасну криміногенну ситуацію, коли досить часто відбуваються не просто вбивства, але вбивства на замовлення, серійні убивства, убивства, пов'язані з порушенням статевої свободи та недоторканості особи, убивства дітей. Вважаємо, що закон про кримінальну відповідальність повинен містити досить суворе покарання, яким є страта, для адекватного впливу на соціально деструктивних осіб. Введення або скасування страти не просто вольовий акт із боку держави, але усвідомлена необхідність подібного акту з урахуванням правової культури суспільства в цілому й конкретно рівня криміногенної обстановки.



З огляду на те, що наше суспільство ще не готове належно протидіяти злочинності через те, що не сформувалася загальна моральність і національна самосвідомість, повністю відмовлятися від страти є недоцільним.

Однак, чи можливе застосування міжнародно-правових санкцій до України, якщо повернути смертну кару? Згідно ч. 1 ст. 58 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. учасник конвенції може денонсувати її по закінченню п'ятирічного строку з моменту приєднання до неї. А з огляду на те, що Україна приєдналася до Конвенції 17.07.1997 р. які-небудь санкції до України не можуть бути застосовані. Отже, відновлюючи страту, Україна, для збереження міжнародного авторитету, може передбачити в цьому випадку умови й строки, за яких наша країна може повернутися до відмови від даного виду покарання.



## **Беніцький Андрій Сергійович,**

кандидат юридичних наук, доцент  
(Луганський державний університет внутрішніх справ  
імені Е. О. Дідоренка, м. Луганськ, Україна)

---

### **СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ**

---

Трактат Чезаре Беккарія "Про злочини та покарання" 1768 р. мав істотний вплив на розвиток кримінального законодавства європейських держав, у тому числі й Російській імперії. З приходом до влади Катерини II в Росії розпочався процес реформування правової системи. У період її правління було створено урядові комісії із систематизації російського законодавства та розроблення нового правового документа, який повинен був прийти на зміну Соборному Уложенню 1649 р. Катерина II, приймаючи законодавчі акти, керувалася принципами, які були закладені в працях учених-гуманістів XVIII століття.

Так, у Наказі Катерини II Комісії про складення проекту нового Уложення від 1767 року (далі – Наказ 1767 р.) було відображено концептуальні положення з розвитку кримінального законодавства в дусі епохи Просвітництва. У ньому знайшлося місце питанням причетності до злочину та співучасті. Катерина II в статті 202 глави X Наказу 1767 р. звертала увагу на необхідність диференціації відповідальності співучасників злочину: "... надобно положить наказания не столь великия сообщникам в беззаконии, которые не суть непосредственными оного исполнителями, как самим настоящим исполнителям" [1]. Катерина II зазначала, що "законы, наказующие с большею жестокостию исполнителей преступления, нежели простых только сообщников, воспрепятствуют, чтоб опасность могла быть равно на всех разделена, и причинять, что будет труднее сыскать человека, который бы захотел взять на себя совершить умышленное злодеяние, понеже опасность, которой он себя подвергнет, будет больше в рассуждении наказания, за то ему положенного неравного с прочими сообщниками" [1]. На думку Катерини II, такий підхід до врахування ступеня участі кожного з винуватців у спільному вчиненні злочину зменшить можливість "спільникам злодіяння погодитися між собою". Катерина II в статті 403 глави XX Наказу 1767 р. приділила увагу розгляду питання стосовно доносительства про злочини. На її погляд, обов'язок доносити має бути передбачений для громадян лише про особливо небезпечні злочини, котрі стосуються тільки "образи Величності".

8 квітня 1782 року Катерина II підписала Статут благочинства або поліцейський (далі – Статут 1782 р.). Цей документ активно використовувався в судовій практиці, оскільки в ньому містились окремі питання кваліфікації злочинів, а також правила призначення покарання за окремі види злочинів. Статут 1782 р. містив низку кримінально-правових норм, котрі мали ознаки причетності до злочину та співучасті. Так, у статті 229 розділу М "Запрещении" Статуту перелічувалися діяння, що мали ознаки приховування злочину. Вони були віднесені до категорії злочинів проти правосуддя: "подтверждается запрещение учинять уголовныя преступления противу правосудия вообще, как то..." [5, с. 480]. До їх числа входили: "прием краденной вещи" (п. 8), "лживое употребление поддельного, или скрытого, или утаенного" (п. 10), "утайка уголовного дела" (п. 12). У ч. 2 ст. 271 Статуту 1782 р. було передбачено відповідальність за потурання по службі: "учинить упущение должности".

1 січня 1833 року Микола I видав маніфест про введення в дію з 1 січня 1835 року Зводу законів Російської імперії. У XV томі (Закони кримінальні) Зводу законів Російської імперії 1833 року містились кримінально-правові норми. Відтоді Соборне Уложення 1649 року, новоуказні статті про татебні, розбійні та убивчі справи 1669 року, а також деякі узаконення, що містили кримінально-правові норми, прийняті з другої половини XVII і до початку XIX століття, перестали діяти. Звід законів Російської імперії 1833 року діяв до жовтневої революції 1917 року. За цей період редакція, а також нумерація кримінально-правових норм п'ятнадцятого тому Зводу законів неодноразово змінювалася.

У XIV томі Зводу законів Російської імперії 1833 року містився Статут про попередження і припинення злочинів. Статті статуту відсилали до законів Російської імперії, які належало застосовувати при вчиненні винним злочину [7]. 23 березня 1839 року Микола I затвердив Сільський поліцейський статут для державних селян (далі – Сільський поліцейський статут 1839 року), а також Сільський судовий статут для державних селян (далі – Сільський судовий статут 1839 року). Сільський поліцейський статут 1839 року містив кримінально-правові норми. Однак у них не було передбачено санкцій за злочини. Норми відсилали до статей Статуту про попередження і припинення злочинів 1833 року і Законів кримінальних 1833 року. Приміром, у статті 71 Сільського поліцейського статуту 1839 року було передбачено обов'язок для селян повідомляти сільських старост про утримування пристаней, про "скопище воров и разбойников". Крім того, селяни зобов'язані були "доносить об умысле на зажигательство и о похваляющихся на

оное" (ст. 72), а також доносити найближчому своєму начальству, "если узнает о намерении, тем более о самом действии всякаго рода законопротивных поступков и злоумышлений, в особенности же насилии и убийстве" [2, с. 286] (ст. 73 Сільського поліцейського статуту 1839 року). У статтях 99–101 статуту визначено види співучасників проступку та причетних до нього осіб. Законодавець вживав не термін "співучасники", а термін "спільники", характеризуючи осіб, які брали участь у вчиненні проступку. Відповідно до ст. 99 Сільського судового статуту 1839 року спільниками визнавалися: 1) призвідники; 2) помічники й 3) учасники. Під призвідниками розумілись особи, які діяли спільно з іншими, але "прежде их первые положили умысел и согласили к тому других, или первые подали пример к совершению проступка" (ст. 100 Сільського судового статуту 1839 року). Ознаки помічників та учасників було розкрито в ст. 101 статуту. Цікаво зазначити, що відповідно до п. 5 ст. 101 Сільського судового статуту 1839 року недоносителі про злий намір, а також про вчинений уже проступок були віднесені до категорії помічників та учасників. Крім того, виходячи з п. 6 ст. 101 статуту помічниками й учасниками вважалися "те, кои изобличены в разделении выгод от проступка" [3, с. 297].

У ст. 102 Сільського судового статуту 1839 року роз'яснювалося розуміння приховувачів проступку: "... те, кои укрывали последствия проступка, или виновны в отпуске, или в послаблении при поимке учинившаго проступок" [3, с. 297]. Судячи зі співвідношення статей 99 і 102 Сільського судового статуту 1839 року законодавець не відніс приховувачів до категорії спільників, а вирізняв їх в окремий вид.

Слід відзначити, що таке ж саме розуміння спільників і приховувачів було в кримінальному законодавстві, закріпленому в Статуті про попередження і припинення злочинів (том XIV Зводу законів Російської імперії 1833 року), а також у Законах кримінальних 1833 року (том XV Зводу законів Російської імперії 1833 року).

У 1845 році Державною Радою Російської імперії було прийнято Уложення про покарання кримінальні та виправні. Уложення 1845 р. (в ред. 1885 р.) (далі – Уложення) закріплювало низку положень про причетність до злочину та співучасть. Формулюючи ознаки пособництва, законодавець виділив критерії, які дозволяють відмежувати співучасть від причетності до злочину. В Уложенні указується на те, що пособником визнається особа, яка завідомо перед вчиненням злочину обіцяла сприяти переховуванню злочинців або прихованню злочину після скоєного. Отже, якщо таке сприяння заздалегідь не обіцяне, то пособництвом воно не охоплювалось би. Згідно з Уложенням така діяльність уважалася

причетністю до злочину. Відповідальність для перелічених видів співучасників була різною залежно від ступеня їх участі у вчиненому злочині.

В Уложення було включено норми, які передбачали відповідальність за причетність до злочину ("прикосновенных к делу и преступлению"). У ст.ст. 14 та 15 визначались особи, які були причетні до злочину: 1) потурачі, ті, хто, маючи владу або можливість попередити злочин, цілеспрямовано або свідомо допустили його вчинення; 2) переховувачі, ті, хто не брав участі у вчиненні злочину, а після скоєного: а) приховав або знищив сліди злочину; б) сховав злочинців; в) узяв до себе, або прийняв на зберігання, або передав чи продав іншим викрадене, або відняте у кого-небудь, або іншим протизаконним способом здобуті речі; 3) особи, які завідомо знали про умисний (мається на увазі підготовлюваний або вчинюваний злочин – А.Б.) або вже вчинений злочин, мали можливість повідомити про це владу, але не виконали цього обов'язку [6]. Відповідальність за причетність до злочину передбачалась у різних розділах Уложення залежно від того, які було порушено суспільні відносини особами, що скоїли первинний злочин.

Згідно з Уложенням 1885 року за приховування несли відповідальність не тільки фізичні особи, але й громади. Так, статтею 530 встановлювалося: "з єврейської громади, у якій переховувався військовий втікач із євреїв, стягується..." [6]. Цією нормою в російському кримінальному праві того періоду закріплювався принцип колективної відповідальності за вчинення злочину. Такий репресивний підхід законодавця Російської імперії був зумовлений, імовірно, тим, що дуже складно було змінити звичаї та традиції релігійних або етнічних груп населення Росії, щоб особи сприяли виявленню та видачі органам влади розшукуваних осіб. Як слушно зазначав Н.Д. Сергієвський, інститут групової відповідальності завжди існував у російському кримінальному праві, і "найпевніше, завжди існуватиме, видається у письменників немовби однією суцільною, безперервною помилкою... – положення, очевидно, неслухне" [4, с. 41].

Слід зазначити, що завдяки працям Чезаре Беккарія та інших просвітителів-гуманістів XVIII століття на українських землях, що входили до складу Російської імперії, з другої половини XVIII століття почався процес реформування кримінального законодавства. У Наказі Комісії про складення проекту нового Уложення від 1767 року було започатковано основи для перетворення кримінального законодавства, а в Статуті благочинному або поліцейському 1782 р. було сформульовано принципи розмежування інститутів причетності до злочину та інституту співучасті в злочині.

ні. Зазначені правові документи вплинули на створення в XIX столітті Уложения про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та інших російських правових пам'яток.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Наказ Екатерины II Комиссии о составлении проекта нового Уложения 1767 г. // [Электронный ресурс] // Сайт : "Российский общеобразовательный портал". – Режим доступа до документа: [http://historydoc.edu.ru/catalog.asp?ob\\_no=12793](http://historydoc.edu.ru/catalog.asp?ob_no=12793). – Дата доступа: 10.02.2014.
2. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 2-е. 12 декабря 1825 – 28 февраля 1881 гг. : В 55 т. Том XIV. 1839. – СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1840. – № 12165. – С. 279–289.
3. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 2-е. 12 декабря 1825 – 28 февраля 1881 гг. : В 55 т. Том XIV. 1839. – СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1840. – № 12166. – С. 289–316.
4. Сергеевский Н. Д. Наказание в русском праве XVII века / Н. Д. Сергиевский. – СПб. : Изд. книжн. маг. А. Ф. Цинзерлинга, 1887. – 314 с.
5. Указ Екатерины II от 8 апреля 1782 г. "Устав Благочиния или Полицейский" // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649 – 1825 гг. : В 45 т. Том XXI. 1781 – 1783. – СПб. : Тип. II Отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – № 15379. – С. 461–488.
6. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. [Электронный ресурс] // Сайт: "Консультант Плюс". – Режим доступа до документа: <http://civil.consultant.ru/reprint/books/229/2.html#img3>. – Дата доступа: 08.02.2014.
7. Устав о предупреждении и пресечении преступлений. – СПб. : Тип. 2-го отделения Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1876. – 96 с.



**Блага Алла Борисівна,**

кандидат юридичних наук, доцент  
(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)

---

## **ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КРИМІНОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ Ч. БЕККАРІА**

---

*Краще запобігати злочинам, аніж карати за них. Це є метою будь-якого хорошого законодавства...*

*Бажаєте запобігти злочинам? Зробіть так, щоб закони були ясні і прості, щоб всі сили нації були зосереджені на їх захисті.*

*Хочете запобігти злочинам? Зробіть так, щоб просвітництво йшло рука об руку зі свободою.*

*Ще один засіб запобігання злочинам – заохочення чеснот.*

*Нарешті, найбільш вірний, але і найважчий засіб запобігання злочинам полягає в удосконаленні виховання.*

*Ч. Беккарія «Про злочини і покарання»*

**Загальносоціальне запобігання насильства в сім'ї** не без підстав вважається головним – підвищення освіти, культури, життєвого рівня населення обумовлюють гуманізацію людських відносин і пом'якшення звичаїв. Як зазначає В. В. Голіна, основними цілями **загальносоціального запобігання злочинності** є подолання або обмеження криміногенно небезпечних протиріч у суспільстві, поступове викорінення відомих ще з біблійських часів негативних явищ, створюваних політичними, економічними, психологічними, ідеологічними, міжнаціональними та іншими чинниками виникнення криміногенного потенціалу в суспільстві (економічні й політичні кризи, небезпечне майнове розшарування населення, необґрунтоване, навіть злочинне збагачення певних кіл громадян, безробіття, затримка заробітної плати, існування на межі виживання переважної частини населення, занепад моралі проституція, наркоманія, алкоголізм, безпритульність тощо). Ефективність загальносоціального запобігання злочинності може бути забезпечена розумною та цілеспрямованою соціально-економічною політикою держави. На підтвердження цієї тези наведемо влучний вислів німецького криміналі-

ста Ф. фон Ліста, який писав: «Найкраща кримінальна політика – це найкраща соціальна політика». Отже, загальносоціальне запобігання злочинності є і буде залишатися найважливішим аспектом соціальної політики, реакцією держави і суспільства на злочинність [1, с. 19].

Якщо говорити про **сімейну політику** України, то, за свідченням фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень, вона у цілому не має чітко вираженої концепції, хоча в країні тією чи іншою мірою розвинуті окремі компоненти сімейної політики. Зокрема, вони відзначають, що найбільш вагомою складовою державної допомоги сім'ї в Україні визнається одноразова допомога при народженні дитини [2, с. 194].

Важливість кримінальної та кримінологічної політики у напрямку запобігання насильства в сім'ї обумовлена тим, що на практиці виникла необхідність у подальшій обґрунтованій диференціації кола, змісту, меж застосування спеціальних засобів протидії цьому явищу з урахуванням деяких його змін (коливання рівня насильства в сім'ї, ускладнення структури контингенту сімейних кривдників за рахунок зростання частки осіб із зниженими морально-етичними нормами і наявністю негативних морально-психологічних ознак, тенденція до вторинної віктимізації жертв тощо).

**Кримінальна політика** є тією частиною політики протидії злочинності, яка виробляє основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, а також засоби їх досягнення, і виражається в директивних документах, нормах кримінального права, актах тлумачення норм і практики їх застосування [3, с. 26]. Якщо визначати державну політику протидії злочинності без урахування кримінологічної складової, то зникає можливість впливу на злочинність іншими заходами, наприклад, соціально-економічного, ідеологічного, морально-психологічного та іншого характеру.

**Кримінологічна політика**, як один із напрямів соціальної політики, – це головний вектор політики протидії злочинності, яка перевтілюється у стратегію і тактику реалізації політики. Суть кримінологічної політики полягає в системному аналізі заходів впливу на злочинність і в системній реалізації цих заходів. При цьому соціологічна інформація (про злочинність, її причини, ефективність заходів впливу на неї) в такій системі відіграє одну з чільних ролей [4, с. 186-187]. Абсолютно вірними і з точки зору специфіки здійснення кримінологічної політики у запобіганні насильству в сім'ї видаються нам визначені В. В. Голіною особ-



ливості діяльності держави, її органів, інститутів, соціальних груп, посадових осіб, громадськості із запобігання злочинності:

1. Це довготривала, повсякчасна, складна, наполеглива протидія всіх соціальних систем держави тим явищам, які створюють криміногенний потенціал у суспільстві.

2. Криміногенні детермінанти злочинних проявів криються в самому суспільстві, людях, тому слід говорити про своєрідне «самолікування», «очищення». Держава, влада, суспільство повинні це усвідомити і додержуватися таких підходів до внутрішньої і зовнішньої політики, які б виключали або зменшували кримінальну активність членів суспільства.

3. Особливість діяльності, пов'язаної з нерепресивною протидією злочинності, передбачає відмову від поспішності, перетворення її на короткочасні кампанії і гучні обіцянки. Зміна владних структур не повинна впливати на виконання запобіжних заходів, якщо вони відповідають принципам кримінологічної політики.

4. Ефективність чи неефективність кримінологічної політики можна визначити лише шляхом встановлення реального результату від упровадження поточних програм і планів запобігання злочинності. Це положення – аксіома теорії запобігання злочинності. Проте, починаючи з 1993 р., коли була прийнята перша Державна програма запобігання злочинності в Україні, і закінчуючи останньою Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2007-2009 роки, жодного разу не заслуховувалося питання про результати виконання зазначених у них заходів.

5. Діяльність із запобігання злочинності, як і сама кримінологічна політика, злочинним світом позитивно не сприймається. На жаль, незаінтересованими в її здійсненні можуть бути і підприємці, і бізнесмени, і посадові особи, і навіть пересічні громадяни, поведінка і спосіб життя яких часто не відповідають законові [1, с. 11-12].

Основні напрями державної політики у сфері запобігання насильству в сім'ї закріплені у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї», ухваленому в 2001 році. Цей закон став першим в країнах Центральної і Східної Європи та СНД спеціальним законодавчим актом у сфері протидії насильству в сім'ї. Він визначає правові та організаційні основи запобігання насильству в сім'ї, а також органи й установи, на які покладається здійснення таких заходів. Крім того, окремі напрямки такої політики викладені у Законах України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про охорону дитинства».

А процедура застосування заходів із запобігання насильству в сім'ї більш детально була врегульована цілою низкою підзаконних актів.

Наведене дозволяє зробити висновок, що в цілому державна політика у сфері запобігання насильству в сім'ї відповідає міжнародним стандартам та спрямована на подолання усталених стереотипів в цій сфері. Проте національне законодавство України з цих питань охоплює чимало нормативно-правових актів, які нерідко суперечать один одному. Передусім це стосується повноважень органів та установ, які входять до системи запобігання сімейного насильства та жорстокого поводження з дітьми, процедури їхньої звітності, послідовності вживання заходів із запобігання насильству в сім'ї та насильства по відношенню до дитини, а також заходів юридичної відповідальності тощо [5, с. 67].

Надзвичайна важливість серед факторів насильства в сім'ї макрорівня **соціально-економічних чинників**, вимагає здійснення запобіжного впливу шляхом розробок та реалізації різноманітних економічних та соціальних проектів і програм, які також опосередковано сприяють втіленню спеціально-кримінологічних запобіжних заходів. Серед них, зокрема, можна назвати Державну програму активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки, Державну програму забезпечення молоді житлом на 2013–2017 роки, а також прийнятий Верховною Радою Закон України «Про Загальнодержавну програму Національного плану дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року». Реалізація цих програм, в тому числі, сприятиме зниженню рівня конфліктності в родинях та сімейному насильству.

Серед профілактичних соціально-економічних заходів вважаємо за необхідне відмітити національну програму «Діти України» затверджену Указом Президента України від 18 січня 1996 року. Основними завданнями реалізації цієї програми є створення сприятливих умов для фізичного, психічного соціального і духовного розвитку дітей, забезпечення їх правового і соціального захисту, формування гармонійно розвиненої особистості, профілактика захворюваності та інше.

Важливим кроком у напрямку запобігання насильства в сім'ї щодо дітей стало прийняття Національної стратегії профілактики соціального сирітства на період до 2020 року. У 2013 році постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Державну цільову соціальну програму підтримки сім'ї до 2016 року, метою якої є збереження традиційних сімейних цінностей, поси-

лення мотивації до реєстрації шлюбів, свідомого народження і виховання дітей, а також підвищення соціального захисту сімей, які опинились у складних життєвих обставинах. Хоча, на нашу думку, очікувати суттєвого зниження насильства в українських сім'ях внаслідок реалізації цієї Програми все ж не приходить через недостатню кількість громадських об'єднань, які працюють у системі підтримки сім'ї, та недостатньо розвинутий механізм взаємодії між громадськістю та державними установами.

Здійснення загальносоціального запобігання сімейного насильства в **соціокультурному та виховному** напрямку полягає у різноманітних зусиллях зі ствердження в житті суспільства ідей добра і справедливості, законів високої моральності, по усуненню явищ моральної безнормативності і деградації, ефективному протистоянню так званій масовій культурі, пропаганді егоцентризму, насильства, жорстокості, сексуальної розбещеності [6, с.341].

Потреба у вирішенні на державному рівні питання дальшого розвитку правосвідомості населення, подолання правового нігілізму, задоволення потреб громадян у одержанні знань про право може бути забезпеченою, насамперед, шляхом удосконалення правової освіти населення. Правова освіта населення полягає у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків. З метою підвищення загального рівня правової культури та вдосконалення системи правової освіти населення, набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування у них поваги до права, Президентом України 18 жовтня 2001 року була затверджена «Національна програма правової освіти населення».

Виховання певною мірою сприяє досягненню мети кримінальної політики, вирішенню завдань протидії злочинності, що особливо характерно для такого важливого напрямку як запобігання злочинності. З науково-теоретичної точки зору ця проблема виступає як проблема зв'язку кримінології та педагогіки. Як вірно зауважив Г. А. Аванесов, виховання та профілактику неможна відривати один від одного. Вихованню притаманна профілактична функція, а профілактиці функція виховання [7, с. 405]. Саме внаслідок недоліків виховання розвивається стан педагогічної занедбаності як підлітків так і дорослих [8, с. 407].

Важливим напрямком загальносоціальної запобіжної діяльності, що може зменшити рівень сімейного насильства, є рест-

руктуризація та зміна статево-рольових стереотипів. Ми розуміємо, що сформовану особистість змінити майже неможливо, особливо без її власної згоди і бажання. Однак, якщо це здійснювати за допомогою достатньо м'якого виховного впливу на підростаюче покоління, то перспективи є доволі позитивні. Тим більше, що й самі «об'єкти» виховання – діти – не вважають, що фізичне та принизливе покарання має свою ефективність.

Так, альянс «Врятуймо дітей» провів дослідження щодо застосування фізичного та принизливого покарання дітей в усьому світі. Як виявилось, абсолютна більшість дітей не погоджується з тим, що такі покарання можуть мати будь-який позитивний ефект. Як зазначено у звіті за результатами цього дослідження, в той час, як діти можуть виконати вимоги дорослих відразу після побиття, «діти молодшого віку часто не пам'ятають, за що саме їх побили, і діти утримуватимуться від неналежної поведінки тільки опинившись перед безпосередньою загрозою побиття. Така форма покарання лякає дітей і штовхає їх на певну поведінку: натомість побиття не допомагає дитині хотіти поводитися правильно чи дотримуватися самодисципліни або обирати інші альтернативи» [9]. За даними опитування, проведеного ЮНІСЕФ у Європі та Центральній Азії, понад 75% дітей вказали, що побиття ніколи не буде правильним вирішенням домашніх проблем [10]. При проведенні Регіональних консультацій в рамках цього Дослідження, діти постійно називали інші види дисциплінарних заходів, в тому числі – належне пояснення неправильності їхніх вчинків. Вони наголошували, наскільки це боляче і принизливо, коли б'ють ті, хто повинен любити і піклуватися про них.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / [Голіна В. В.] – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. - 120 с.
2. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. – К.: ТОВ «Основа-Принт», 2009. — 248 с.
3. Побегайло Э. Ф. Современная криминологическая ситуация и кризис уголовной политики / [Э. Ф. Побегайло] // Российский криминологический взгляд. – 2005. – № 1. – С. 25–36
4. Туєв О. Кримінологічна політика і стратегії протидії рейдерству / [О. Туєв] // Публічне право. – 2012. – № 4 (8). – С. 185-190
5. Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази з питань попередження насильства над дітьми в сім'ї та поза нею / [Брижик В. О., Журавель Т. В., Кочемировська О. О. та ін.]. – К.: ТОВ «КІС», 2010. – 238 с.

6. Криминология : учебник для вузов / Под общ. ред. А. И. Договой. – М.: НОРМА, 2001. – 784 с.
7. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика – М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 526 с.
8. Аванесов Г. А. Криминология. – М.: Акад. МВД СССР, 1984. – 500 с.
9. Ending Physical and Humiliating Punishment of Children. Making It Happen, Part 2. Global Submission to the UN, International Save the Children Alliance, Secretary-General's Study on Violence against Children. Stockholm, Save the Children Sweden, 2005, p. 46.
10. Young Voices: Opinion survey of children and young people in Europe and Central Asia, UNICEF, Geneva, August 2001, p. 39.



**Воропай Татьяна Степановна,**

доктор философских наук, профессор  
(Харьковский национальный университет внутренних дел,  
г. Харьков, Украина)

---

**ЭТИКА И ПРАВО:  
ДЖОРДЖО АГАМБЕН VS. ЧЕЗАРЕ БЕККАРИА**

---

Проект рационализации юриспруденции, провозглашенный Чезаре Беккариа 250 лет тому назад, во всем мировом поле права принес обильные и полезные плоды. Однако существуют разнообразные контрдоводы, ставящие под сомнение возможность полного его завершения – от постоянно обновляемого списка практических отступлений от провозглашенных принципов до фундаментальных философских сомнений в способности человеческого разума постигать явления поля права и справедливо ими управлять, осуществлять правосудие. Возможность таких контрдоводов отмечал сам Беккариа, например, говоря о проблеме толкования законов. Однако он не считал их принципиально непреодолимыми: «Когда Уложение содержит законы, подлежащие буквальному применению, и возлагает на суд единственно обязанность разобрать действия граждан и решить, соответствуют ли они писанному закону или нет, когда правила о том, что справедливо и что несправедливо, чем должны руководствоваться все граждане – от самого непросвещенного до философа, – являются бесспорными, тогда подданные будут избавлены от мелкой тирании многих... Тогда граждане обретут личную безопасность, что является справедливым...», – оптимистически предрекал Беккариа [1, с. 95]. Но сегодня такого рода оптимизм кажется чрезмерным, о чем свидетельствуют, например, исследования этики и права соотечественника Чезаре Беккариа – современного итальянского философа Джорджо Агамбена.

В работе «Что остается после Освенцима: архив и свидетель» (1998) этот философ, имеющий, что немаловажно, солидный юридический background, анализируя предельно трагический опыт немецких концлагерей. Автор обращается к многочисленным свидетельствам тех, кто выжил в концентрационных лагерях и мог свидетельствовать – и это стало главной целью их жизни. «Важно не путать свидетельство и приговор и понимать, что право не претендует на то, чтобы исчерпать этот вопрос, – пишет Агамбен. – У правды есть неюридический

аспект, в котором *quaestio facti* никогда не может быть сведено к *quaestio iuris* (*quaestio facti* – вопрос факта, *quaestio iuris* – вопрос права (лат.)) [2, с. 16]. И именно это является делом тех, кто выжил: все то, что выводит человеческую деятельность за границы права, то, что радикальным образом освобождает ее от процесса «каждого из нас судить, приговорить и казнить, даже не зная, за что [2, с. 16-17].

Агамбен отмечает важный аспект: «...почти все категории, которыми мы пользуемся в области морали или религии, в какой-то мере заражены правом: вина, ответственность, невиновность, приговор, оправдание ... Как мы помним, на это в свое время обращал внимание Ф. Ницше в работе «К генеалогии морали» (1887). Поэтому при использовании этих понятий требуется особая внимательность, тогда как в русской моральной философии неоднократно провозглашалась историческая первичность морали по отношению к праву, когда право истолковывалось как «минимум нравственности» (см., напр.: [3, с. 72-73]). То есть, не мораль заражена правом, а, наоборот, право несет на себе неизгладимые следы морали. «Факт состоит в том, что, как прекрасно знают юристы, право, в конечном счете, не стремится ни к восстановлению справедливости, ни к установлению истины. Оно стремится лишь к вынесению приговора, независимо от истины или справедливости» [2, с. 16].<sup>1</sup> Это доказывается, среди прочего, силой судебного решения, которое присуще и несправедливому приговору, отмечает Агамбен. Конечная цель права – создание *res judicata*, посредством которого приговор заменяет собой истину и справедливость, приобретая их значение даже вопреки своей ложности и несправедливости. То есть, «право находит свой покой в этом гибридном творении, о котором невозможно сказать, является ли оно фактом или нормой; и дальше оно идти не может» [2, с. 16].

Агамбен упоминает в этой связи «Процесс» Кафки, где закон изображается исключительно в форме процесса, то есть содержит глубокую интуицию о природе права, которое является там не столько ... нормой, сколько суждением и, вследствие этого, процессом. Но если сущностью закона – любого закона – является процесс, если все право (и мораль, которая им заражена) является только процессуальным правом, тогда исполнение и нарушение, невиновность и виновность смешиваются и теряют свое значение. «Суд ничего от тебя не хочет. Он принимает тебя, когда ты приходишь, и отпускает, когда ты уходишь» [2, с. 17-

---

<sup>1</sup> Заметим, кстати, что действующий с конца 2012 года Уголовный процессуальный кодекс Украины вообще не содержит термина «истина» (см., напр., [4]).

18]. Конечной целью нормы является производство суждения; но суждение не предусматривает ни наказывать, ни награждать, ни устанавливать справедливость, ни утверждать истину.

Суждение является целью само по себе, и это – как было сказано – составляет его тайну, тайну процесса. Суждение автореферентно; кара логически не вытекает из приговора, но сам приговор и является карой (*nullum iudicium sine poena*). «Можно даже сказать, что кара полностью заключается в приговоре, что реальная кара – тюрьма, палач – имеют значение только в той мере, в какой они, так сказать, являются продолжением суждения (итальянские слова *giustiziare* – «казнить» и *giustizia* – «судебное решение» и «справедливость» имеют один и тот же корень). Но это означает также и то, что «оправдательный приговор является признанием судебной ошибки», что «каждый человек является, по сути, невиновным», и что единственным настоящим невиновным является не тот, кого оправдали, а, скорее, тот, кто прожил жизнь без судебного приговора» [2, с. 19].

Трагический опыт Освенцима как символа всех концлагерей Германии и всех ГУЛАГов СССР сделали очевидным тот факт, что «право не только не исчерпало этой проблемы, но что сама проблема была настолько громадной, что это поставило под вопрос существование самого права и привело его к краху» [2, с. 19]. Что имеет в виду Агамбен? Очевидно то, что перед лицом таких проблем, как Освенцим, право с его многовековой традицией оказалось бессильным, а Нюрнбергский процесс был скорее политическим актом и политическим зрелищем, чем процессом судебным; в этом можно убедиться, смотря «реконструкцию» этого процесса, часто повторяемую, например, на телеканале «Viasat History». А сами действующие лица этого процесса, как следует из книги Агамбена, часто говорили, что «осознают свою вину перед Богом, а не перед законом», ибо действовали в его рамках и по его предписаниям. Отбросив эмоции, можно констатировать, что уже в ходе процессов над высокопоставленными нацистами стал явным раскол между моралью и правом, и это понимали и те, кто судил, и те, кто предстал перед судом.

Агамбен ставит в упрек даже известным и глубоким философам то, что они стали «жертвами путаницы между правом и моралью, между богословием и правом», хотя некоторые из них сами были жертвами нацистского режима. Один из них – Ганс Йонас, ученик Хайдеггера, специализирующийся на этической проблематике (его главный труд «Принцип ответственности», написанный в 1979 году, не так давно появился и в русском переводе). В 1984 году по случаю вручения ему премии Лукаса,



Йонас решил, иронизирует Агамбен, «заняться Освенцимом». И в итоге, спрашивая себя, как Бог мог терпеть Освенцим, построил новую теодицею. Теодицея – тоже своего рода судебный процесс, цель которого – установить ответственность не людей, а Бога. И, как и все теодицеи, теодицея Йонаса привела к оправдательному приговору [2, с. 19-20]. Здесь мы не будем останавливаться на деталях йонасовской теодицеи, заметим лишь, что здравый смысл ее воспринять не в состоянии, поскольку сосуществование христианского милосердного Бога и Освенцима невозможно в принципе. Широко известным является риторическое высказывание Т. Адорно «Как возможна теология после Освенцима?», потом оно повторялось многими и на все лады. Но урок был усвоен, классическая этика и в ее деонтологической, и в телеологической традиции существовать после Освенцима уже не могла.

Не случайно, что главным понятием, которому выпала роль стать стержнем этических теорий второй половины XX столетия, стало понятие ответственности. Но понятие ответственности, если рассматривать его как исключительно нравственное, также «неизбежно заражено правом». Это знает любой, считает философ, кто пытался использовать его за границами юридической сферы. «И все же этика, политика и религия смогли определиться, – пишет Агамбен, – лишь отвоевав территорию у юридической ответственности, но не для того, чтобы взять на себя ответственность другого рода, а скорее развивая зоны безответственности. Что, естественно, не означает безнаказанности. А означает скорее – по крайней мере для этики – столкновение с неизмеримо большей ответственностью, чем та, которую мы когда-либо сможем на себя взять [2, с. 20]. Мы, по мысли Агамбена, можем, самое большее, быть ей верными, то есть отстаивать собственную неспособность брать ее на себя.

Речь в работе Агамбена идет о своего рода зоне безответственности и «невозможности суждения (*impotentia judicandi*)», которая располагается не за границами добра и зла, а внутри пределов и того, и другого. Это жест, симметрично противоположный жесту Ницше, и, скорее, напоминает этику Левинаса, для которого этика предшествует онтологии и определяет её. И хотя мы не можем сказать почему, мы чувствуем, что это «здесь, внутри пределов» является намного более важным, чем любое запредельное, что недочеловек (по крайней мере, как предмет размышления) должен значить для нас больше, чем сверхчеловек. И эта позорная зона безответственности является нашим первым кругом, из которого никакое признание ответственности не

может нас вывести, и где каждую минуту разучивается по слогам урок «страшной, бросающей вызов словам и мыслям банальности зла» [2, с. 21].

Вследствие этого, жест принятия на себя ответственности, по сути, не является этическим жестом. Он не выражает ничего благородного и светлого, а лишь означает связывание себя (к которому этимологически и относится *ob-ligatio*), передачу себя в заключение для того, чтобы гарантировать выплату долга в перспективе, в которой правовые узы касались еще физического тела ответственного [2, с. 21]. Как таковые эти узы тесно связаны с понятием вины, которое в широком смысле означает ответственность за ущерб (поэтому римляне исключали возможность быть виновным перед самим собой: *quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire* – ущерб, нанесенный самому себе, не имеет правового значения).

Таким образом, ответственность и вина просто выражают два аспекта правовой ответственности, и только позже они были интериоризованы, а затем выведены за границы права. Отсюда – недостаточность и непроницаемость любой этической доктрины, которая претендует на то, чтобы основываться на этих двух понятиях.

Недостаточность и непроницаемость проявляются со всей ясностью всякий раз, когда речь идет о попытке очертить границу, которая отделяет этику от права. В подтверждение этого положения Агамбен приводит два примера, разных по степени серьезности рассматриваемых фактов, но таких, которые совпадают в том, что касается упомянутого различия. Первый пример 1962 года, когда в Израиле нашли, судили и казнили Адольфа Эйхмана (который заведовал отделом гестапо IV-B-4, отвечавшим за «окончательное решение еврейского вопроса»). Вина его была полностью доказана, но он устами своего адвоката говорил, что чувствует вину перед Богом, а не перед законом, что он просто «делал свою работу». Второй пример – принятие на себя вины итальянской экстремистской группировкой, которая использовала формулу «моральной ответственности» для того, чтобы избежать ответственности юридической [2, с. 22-23].

В обоих случаях наблюдается абсолютное смешение этических и юридических терминов с логикой раскаяния, которое этим смешением предусматривается. Это смешение является причиной многочисленных самоубийств, осуществленных для того, дабы избежать процесса (и не только нацистскими преступниками), в которых молчаливое признание моральной вины должно как будто освободить человека от юридической

ответственности. И ответственность за эту путаницу несет, в первую очередь, не католическая доктрина, обладающая таинством, целью которого является освобождение грешника от вины, а светская этика в своей доминирующей фарисейской версии.

Переводя категории вины и ответственности в ранг категорий «высшей этики» и таким образом немедленно спутав все карты, этика хотела бы еще и сыграть на своем отличии от права. Но этика – это сфера, которой не известны ни вина, ни ответственность: она, как знал и Аристотель, и Спиноза, является доктриной блаженной жизни. Принять на себя вину и ответственность – что иногда бывает необходимо – означает выйти из сферы этики, чтобы войти в сферу права. Человек, который сделал этот непростой шаг, не может претендовать на то, чтобы войти в ту самую дверь, которую он только что закрыл за собой [2, с. 23].

#### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа // Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. – Москва : ИНФРА-М, 2004. – С. 83-156. – (Библиотека криминолога).
2. Агамбен Дж. Homo Sacer. Что остается после Освенцима: архив и свидетель / Джорджо Агамбен. – М. : Изд-во «Европа», 2012. – 192 с.
3. Соловьёв В. С. Оправдание добра. Нравственная философия / В. С. Соловьёв. – М. : Институт русской цивилизации, 2012. – 656 с.
4. Тягло О. В. Чи залишається істина цінністю поля права? / О. В. Тягло // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 677-680 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://archive.nbuv.gov.ua/j-pdf//FP\\_index.htm\\_2013\\_3\\_111.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/j-pdf//FP_index.htm_2013_3_111.pdf)



---

## **ДО ПРОБЛЕМАТИКИ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРАКТУ: РУССО І БЕККАРІА**

---

Тривалий час проблематика суспільного договору, або соціального контракту, є предметом дослідження фахівців у різних галузях науки. Це філософи і політологи, юристи та економісти. Серед визначних дослідників цієї проблематики можна назвати Томаса Гоббса [1], Джона Локка [2], Джона Роулза [3], Девіда Готтеса [4], Браяна Скірмса [5] та ін.

Французький просвітник Жан-Жак Руссо розглядає соціальний контракт у праці «Міркування про походження нерівності серед людей» [6]. Вона являє собою огляд моральної і політичної еволюції людства від природного стану до громадянського суспільства. В її межах аналізується проблема соціального контракту, виявляється його сутність.

Руссо описує історичний процес, коли людина з природного стану переходить до громадянського суспільства. Природний стан, на його думку, спочатку був часом спокою і миру. Через велику кількість ресурсів і малу щільність населення люди рідко стикалися з іншими, їхнє життя було позбавлене конфліктів. Більш того, люди того часу були моральними і не наносили шкоди один одному.

Проте в процесі розвитку людства виникають певні утруднення. Найважливішим у цьому розвитку, за Руссо, була поява приватної власності. Цей момент був поворотним для суспільства. Вийшовши із природного стану, люди стали більш заздрісними, з'явилась конкуренція, марнославство і порок. Для Руссо поява приватної власності стає моментом «гріхопадіння» і остаточного виходу зі стану природи. Він пише: «Перший, у кого з'явилась думка, огородивши шматок землі, сказати: «Це моє», – і знайти людей, достатньо довірливих, щоб цьому повірити, був справжнім засновником громадянського суспільства. Від скількох злочинів, війн та вбивств, від скількох бід та жахів позбавив би рід людський той, хто видерши кілля та засипавши рів, крикнув би своїм близьким: «Не слухайте краще цього лихваря, ви загинете, якщо спроможні забути, що плоди землі належать усім, а земля – нікому»...» [6, с. 40].

Укріплення приватної власності породило проблему нерівності. Деякі мали власність, інші – ні. Це змусило других працювати на перших. Починають зароджуватися соціальні класи. Кінець-кінцем ті, хто мав власність, вирішили створити державу – щоб захищати свої багатства від інших. Так «укладається договір», в якому йдеться про рівність і захист кожної людини, хоча, на удмок Руссо, головною його метою виявляється укріплення основи нерівності і захист приватної власності. Іншими словами, договір, який мав бути в інтересах кожного, договір, який мав підтримувати рівність кожного, насправді захищав інтереси меншості, яка стала сильнішою і багатшою в результаті появи приватної власності. Цей суспільний договір, за Руссо, є відповідальним за конфлікти і конкуренцію, від яких страждає суспільство.

У зв'язку з тим, що повернення до природного стану не є можливим і навіть небажане, задача політиків – установити чіткі рамки свободи та налагодити співіснування людей. Це є фундаментальна соціально-філософська проблема: як ми можемо гідно співіснувати разом? Або іншими словами: як ми можемо співіснувати разом і при цьому не експлуатувати і не принижувати один одного?

Руссо стверджував, що це можна зробити тільки через відмову від власної волі задля колективної, або суспільної. Ця воля повинна будуватися на підставі згоди між вільними і рівними людьми. Мислитель стверджує, що людина була створена природою, щоб бути вільною, тому ніхто не має природного права принижувати іншого. «Жодний з громадян не повинен бути настільки заможним, щоб бути в змозі купити іншого, і жодний не повинен бути настільки бідним, щоб бути змушений продавати себе» [7, с.45].

Головний сенс соціального контракту – згода усіх сторін. Це згода, в якій люди відмовляються від індивідуальних прав та індивідуальної волі і створюють колективну волю. Такий акт є основою будь-якого суспільства. Суверен же з'являється тільки тоді, коли все суспільство являє собою організм, головна мета якого – робити благо один одному. Як тільки індивідуальна воля буде спрямована на спільні інтереси і утвориться спільна воля, спрямована на спільне благо, утвориться й справедливе суспільство. В цю версію соціального договору Руссо вкладає ідею взаємних обов'язків: суверен прагне блага усім – як і кожний громадянин спільноти прагне блага своїм співгромадянам. Виходячи з цього, володар буде дотримуватися блага свого народу, а народ буде підтримувати порядок у суспільстві.

Жоден не може нав'язувати свою волю іншому, оскільки всі діють у рамках ідей демократії та рівності. Проте така демократія можлива лише для маленьких держав, де мешканці повинні знати один одного. Вони не можуть жити на великій території, оскільки мусять збиратися разом для розв'язання важливих питань. Також вони повинні жити в одних географічних умовах, це один з законів їхньої рівності. Тому така форма народоправства не може бути створена у великих країнах. Хоча умови для такої демократії є суворими, їх виконання, за Руссо, є єдиним шляхом, яким ми можемо прийти до повернення нашої свободи.

Люди наділені свободою і рівністю від природи, проте за певний період історії вони втратили свої природні права. Можна відновити ці втрати: метою уряду повинно стати досягнення свободи і рівності громадян.

Вчення Руссо про договірний характер створення держави заперечувало старе уявлення про божественний характер королівської влади. Звідси випливав революційний висновок: якщо суверен перестає виконувати свої обов'язки і підтримувати закони держави, то він може бути знищений народом. Звідси і лозунг великої французької революції: «Свобода. Рівність. Братерство».

Чезаре Беккарія – видатний італійський просвітник й суспільний діяч епохи Просвітництва, сучасник Руссо. У основному своєму творі «Про злочини і покарання» Беккарія яскравою, живою мовою висловив гуманістичні погляди епохи Просвітництва на систему кримінального правосуддя, піддавши різкій критиці феодальний інквізиційний процес і особливо тортури як невід'ємний атрибут останнього [8]. Одним із перших в Європі він виступив за скасування смертної кари й інших найбільш жорстоких покарань.

Основна робота Беккарія «Про злочини і покарання» суттєво ґрунтується на врахуванні ідеї соціального контракту. Саме походження покарань мислитель виводить з цієї ідеї. «З суми усіх часток свободи, пожертвованих на спільне благо, склалася верховна влада нації, і суверен став законним їх хранителем і управителем. Але недостатньо було створити таке сховище свобод, потрібно було охороняти його від розграбування, адже кожен прагнув не тільки повернути свою частку, а й прихопити частки інших. Виявилась необхідність у чуттєвих спонуках, котрі могли б зупинити деспотичні потяги людей до руйнування законів суспільства та повернення первісного хаосу. Цими чуттєвими спонуками і є покарання, встановлені проти порушників законів», –

вважав Беккаріа [8, с. 89]. Таким чином, аби укласти і забезпечити контракт заради своєї власної безпеки люди повинні поступитися часткою природної свободи. Та, поступившись своєю часткою, вони будуть прагнути її повернути та ще й присвоїти іншу. Щоб не допустити цього і, відповідно, повернення до державного стану хаосу, виникає закон, його порушення – злочин – і покарання. Така позиція відрізняє Беккаріа від оптимістично налаштованого Жан-Жака Руссо, для якого принципом влади є суспільна воля народу, цілком вірного загальному благу.

Ставлення до закону у Беккаріа є дуалістичним. З одного боку, він підтримує закон і верховенство права в суспільстві. З іншого боку, – вважає деякі закони і покарання тиранічними та такими, що не виправдовують себе. На думку мислителя, покарання має виходити лише із необхідності, інакше воно є тиранічним. Закони мають бути встановлені не однією людиною – сувереном, а певною групою людей. Розробка законів має здійснюватися законодавцем – представником суспільства, а влада повинна бути лише інструментом для їх виконання.

Просвітник пише, що злочини існують двох видів. Перший вид – це злочини проти усього суспільства, які мають на меті зруйнувати державний лад: це найтяжчі злочини. Другий вид – це злочини проти певної особи або її приватної власності.

Покарання, за Беккаріа, має впливати на душу злочинця, а не на його тіло. Саме тому він виступає проти фізичних тортур і смертної кари, вважаючи це війною влади проти власного народу. Просвітника доходить логічного висновку – смертна кара, тобто узаконене вбивство людини, не може бути нормою соціального контракту з нею, так само як і покарання, що здійснюється через тортури. Покарання не повинне спрямовуватися на фізичні страждання, оскільки насильство породжує насильство. На думку просвітника, покарання має нести в собі справедливість.

Виходячи із аналізу концепцій соціального договору Чезаре Беккаріа і Жан-Жака Руссо, можна стверджувати, що під соціальним контрактом вони розуміли угоду між людьми задля захисту їх життя і інтересів, задля співпраці та допомоги. Відповідно, сучасний Оксфордський словник витлумачує це поняття таким чином: «Суспільний договір – це неявна згода між членами суспільства щодо співпраці та допомоги один одному» [9].

Праці обох авторів є виявом гуманістичної традиції, що сприймала людину, у першу чергу, як вільну особистість, котра заслуговує на повагу та захист її прав з боку держави. Проте Беккаріа ясно зрозумів й можливість «темної сторони» такої особи-

стості, яка здатна руйнувати суспільний договір через вчинення злочинів. Аби протидіяти злочинам чи попереджати їх потрібна справедлива система покарань, при цьому щоб жодне покарання не було насиллям одного чи багатьох над окремим громадянином, воно повинно бути публічним, невідкладним, необхідним, найменшим з усіх можливих за наявних обставин, сумірним злочину, встановленому в законах [8, с. 156].

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Гоббс Т. Левиафан, или материя форма и власть государства церковного и гражданского. // Гоббс. Сочинения: В 2 т. – М.: Мысль, 1991. – Т. 2. – 627 с.
2. Локк Д. Два трактата о правлении. // Локк. Сочинения: В 3 т. – М.: Мысль, 1988. – Т. 3. – С. 135-405.
3. Ролз Дж. Теорія справедливості. – К.: Основи, 2001. – 822 с.
4. Gauthier D. *Morals by Agreement* [Electronic resource]. – Oxford, New York : Oxford University Press, 1986. – 367 p. – Access mode : [http://books.google.ru/books?id=rH\\_hPb28\\_oC&printsec=frontcover&dq=David+Gauthier&hl=ru&sa=X&ei=P40lUtrvDsmu7AbAw4GYDA&ved=0CC4Q6AEwAA#v=onepage&q=David%20Gauthier&f=false](http://books.google.ru/books?id=rH_hPb28_oC&printsec=frontcover&dq=David+Gauthier&hl=ru&sa=X&ei=P40lUtrvDsmu7AbAw4GYDA&ved=0CC4Q6AEwAA#v=onepage&q=David%20Gauthier&f=false)
5. Skyrms B. *The Stag Hunt and the Evolution of Social Contract*. – New York : Cambridge University Press, 2004. – 164 p.
6. Руссо Ж.-Ж. Рассуждение о происхождении и основания не равенства между людьми. // Руссо Ж.-Ж. Избранные сочинения: В 3 т. – М. : ГИХЛ, 1961. – Т. 1. – 852 с.
7. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права // Руссо Ж.-Ж. Трактаты. – М.: Издательство «Наука», 1969. – 710 с.
8. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа // Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. – Москва : ИНФРА-М, 2004. – С. 83-156. – (Библиотека криминологии).
9. *Social Contract* [Electronic resource]. – Access mode : <http://oxforddictionaries.com/definition/english/social-contract>.





**Гайдай-Бандурка Ірина Олександрівна,**

кандидат юридичних наук

*(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)*

---

## **ВНЕСОК ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДИТИНСТВА**

---

Формування сучасного кримінального законодавства багато чим завдячує дослідженням та розробкам вчених минулих століть. Одним із таких є італійській юрист і активний суспільний діяч епохи Просвітництва Чезаре Беккарія. Його ідеї лягли в основу скасування тортур і зміни практики судочинства. А його трактат «Про злочини та покарання» до сьогоднішнього часу є основою для багатьох дискусій.

Серед авторів, що досліджували дану тематику, необхідно зазначити таких як: Л.В. Терехова, Р.В. Вереша, К.Ю. Лоєнко, О.М. Яремко, О.М. Бандурка, Н.В. Лінник, К.Б. Левченко, П.М. Рабінович, Н.І. Карпачова, І.Б. Усенко, А.С. Мацко, Ю.О. Трестер, В.Г. Буткевич, Ю.М. Рижук та ін.

Необхідно зазначити, що свій внесок Ч. Беккарія зробив і в основу кримінально – правового захисту прав дитини. Його теоретичні висновки сьогодні відображаються у правових нормах, що регулюють відносини у цій сфері.

Ч. Беккарія був великим борцем за справедливість. Робота "Про злочини і покарання" перейнята вірою в людський розум, волелюбністю, ідеями гуманізму і законності. Ч. Беккарія взяв ідеї Гроція, Гоббса, представників французького Просвітництва (Вольтера, Монтеск'є, Дідро, Руссо, Гельвеція та ін.), синтезував їх, узагальнив і створив своє вчення. Для загального блага люди об'єдналися і пожертвували частиною своєї свободи в ім'я безпеки і захисту свободи, що у них залишилася. З пожертвованої людьми частини свободи й утворилася, за суспільним договором, верховна влада держави. Охороняти її став суверен - представник усього суспільства. Він повинен був забезпечити людям загальне благо - безпеку і справедливість. Чезаре Беккарія розрізняє справедливість - божественну, природну і людську. Перші дві справедливості засновані на божественних і природних законах. Людська справедливість базується на суспільному договорі, що встановлює межі влади держави. Вона мінлива. Її критерієм повинне бути загальне благо. Засновані на ній закони держави повинні мати на увазі можливо більше щастя для мож-

ливо більшого числа осіб. Але неосвічені уявлення про справедливість призвели до того, що закони держави стали зброєю в руках незначної меншості. Закони несправедливі, закріплюють станові привілеї, нерівність перед кримінальним законом, право сильного, пов'язані з ним несвободу і насильство [1].

Захист прав дитини у кримінальному судочинстві повинен включати нормативне забезпечення реалізації принципу справедливості, закладеному у національному праві та міжнародно-правових актах, в діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, захисників, представників і законних представників, громадських організацій, підприємств, установ, організацій де навчається або працює дитина, інститутів громадянського суспільства [3; с. 78].

Справедливе судочинство та належний захист прав дітей можливі лише за наявності досконалого законодавства. І дійсно, на сьогодні практика застосування норм кримінального закону така, що потребує постійного вдосконалення. Певною мірою це може бути пов'язано із принципом справедливості про який говорив Ч. Беккарія. Проте будь – яка недосконалість практики, залежить від недосконалості теорії.

Теоретичним доробком Ч. Беккарія, що покладено в сучасній кримінальний закон, є його погляди на відповідність між злочинами та покараннями. У своїй праці він писав: «в інтересах всього суспільства не тільки домогтися припинення вчинення злочинів взагалі, але і звести до мінімуму вчинення найбільш тяжких з них. Тому ефективність заходів, що перешкоджають здійсненню злочинів, має бути тим вище, чим небезпечнішим злочин для суспільного блага і чим сильніше спонукальні мотиви до скоєння злочину. Отже, суворість покарання повинна залежати від тяжкості злочину» ; «справжнім мірилом злочинів є шкода, заподіяно ними суспільству. Це одна з тих очевидних істин »для пізнання якої не потрібно ні квадрантів, ні телескопів і яка доступна будь-якому пересічному розуму» [2].

Такі висновки видатного вченого знайшли відображення і в Кримінальному кодексі України, оскільки всі злочини, що передбачено цим законом поділяються за ступенем тяжкості. І саме від ступеня тяжкості вчиненого злочину залежить призначення покарання.

Так статтею 12 Кримінального кодексу України, передбачено, що злочини поділяються на злочини невеликої тяжкості(передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), середньої тяжкості (передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років), тяжкі (передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років) та особливо тяжкі (передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі) [4].

Відповідно до Декларації прав дитини – дитина внаслідок її фізичної та розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належних правовий захист як до так і після народження [5].

Важливим чинником кримінально – правового захисту прав дитини є попередження злочинів. Ч. Беккарія вважав що в основі попередження злочинів є саме виховання. Ось, що він писав про виховання дітей: «найвірніший, але і найважчий засіб попередження злочинів полягає в удосконаленні виховання; дітей слід навчати, знайомлячи їх не з копіями, а з справжніми явищами з області моралі і природничих наук, з якими випадково або в цілях пізнання стикаються вступаючи в життя юні душі. Сумнівний метод наказів не прийнятний для виховання. Цим досягається лише удавана і короточасна слухняність.»

Політико-правові вчення й ідеї Чезаре Беккарія знайшли своє відображення в таких важливих конституційних документах, як французька Декларація прав людини і громадянина кінця XVIII ст., що слугувало розвитком кримінально – правового захисту прав дитини на міжнародному рівні.

Сьогодні можна говорити, що правові вчення Ч. Беккарія стали класичним напрямком у кримінально-правовій науці і кримінальному законодавстві, що закріпили такі прогресивні принципи, як: рівність перед законом, немає злочину і немає покарання без вказівки на те у законі, відповідність міри покарання тяжкості скоєного злочину. Разом з тим, він зробив великий теоретичний внесок у кримінально – правовий захист дитини, що знайшло своє відображення як у міжнародному так і у національному законодавстві.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Кормич А.І. Історія вчень про державу та право: навч. посіб. / А.І. Кормич. – Київ: Алерта, 2012. – 334 с.

2. Беккариа Ч.О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа. – М. : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1939. – 464 с.
3. Зеленський С.М. Реалізація принципу справедливості кримінального судочинства у справах дітей // Протидія злочинності неповнолітніх : досвід та сучасні проблеми: матеріали Міжнародної науково – практичної конференції (14 – 15 квітня 2011 року). – Кіровоград: Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, 2011. – 194 с.
4. Кримінальний кодекс України. Офіційний текст. – К. : Право, 2003. – 176 с.
5. Декларація прав дитини від 20.11.1959 : [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_384](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384) .



**Гаруст Юрій Віталійович,**

кандидат юридичних наук

*(Сумський державний університет, м. Суми, Україна)*

---

## **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ ГРОМАДСЬКИМИ РАДАМИ**

---

Для України як для будь-якої сучасної демократичної, правової, соціальної держави одним із ключових питань є гарантування та забезпечення прав, свобод і законних інтересів своїх громадян в усіх основних сферах суспільного життя. При цьому особливої уваги потребують ті галузі суспільних відносин, де громадяни взаємодіють з державно-владними суб'єктами, це необхідно для того, щоб: по-перше, забезпечити захист права перших від владних зловживань та посягань з боку других, а по-друге, забезпечити врахування інтересів громадян при формуванні та реалізації органами влади та їх посадовими особами державної політики. Однією з таких сфер суспільних відносин, де громадянин безпосередньо взаємодіє із представниками державної влади є галузь податкових відносин.

Серед інших засобів забезпечення прав громадян у податковій сфері, налагодження конструктивного діалогу та встановлення партнерських відносин між ними і владою в особі органів, що займаються формуванням та реалізацією державної податкової політики, особливе місце посідає інститут громадської ради. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» громадська рада при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації є постійно діючим колегіальним виборним консультативно-дорадчим органом, утвореним для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, налагодження ефективної взаємодії зазначених органів з громадськістю, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики [1].

Головними завданнями громадських рад при Міндоходів та його територіальних органах є: сприяння реформуванню Міндоходів України та його територіальних органів відповідно до сві-

тових вимог і стандартів; створення умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами; здійснення громадського контролю за діяльністю органів Міндоходів України та його територіальних органів; сприяння врахуванню Міндоходів України та його територіальними органами громадської думки у процесі діяльності; сприяння поліпшенню якості обслуговування платників податків та налагодження партнерських відносин; надання Міндоходів України інформації про результати громадських слухань (інших форм відображення громадської думки щодо діяльності Міністерства).

Реалізуючи ці завдання громадська рада: готує та подає Міндоходів України та його територіальним органам пропозиції щодо організації консультацій з громадськістю; Міндоходів України та його територіальним органам обов'язкові для розгляду пропозиції щодо підготовки проектів нормативно-правових актів з питань формування та реалізації державної податкової політики, удосконалення роботи; проводить відповідно до законодавства громадську експертизу та громадську антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів, у тому числі з питань оподаткування та митних процедур; здійснює громадський контроль за врахуванням Міндоходів України та його територіальними органами пропозицій та зауважень громадськості, а також дотриманням нею нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію корупції; інформує в обов'язковому порядку громадськість про свою діяльність, прийняті рішення та їх виконання на офіційному веб-порталі Міндоходів України та в інший прийнятний спосіб відповідно до чинного законодавства України; збирає, узагальнює та подає Міндоходів України та його територіальним органам інформацію про пропозиції громадських організацій щодо вирішення питань, які мають важливе суспільне значення та стосуються сфери оподаткування та митних процедур; організовує публічні заходи для обговорення актуальних питань реформування Міністерства відповідно до світових вимог та стандартів; інформує про результати громадських слухань (інших форм відображення громадської думки) щодо діяльності Міндоходів України та його територіальних органів; готує та оприлюднює щорічний звіт про свою діяльність.

Запровадження громадських рад при органах виконавчої влади, що займаються формування та реалізацією державної податкової політики є дуже важливим кроком на шляху встановлення міцних та продуктивних партнерських відносин між платниками податків та владою, які гуртуються на взаємні довірі, повазі прав та інтересів один одного. Роль громадської ради

як засобу захисту прав та врахування інтересів платників податків полягає у тому, що її інститут,:

- по-перше, забезпечує участь громадськості у процесі реалізації податкової політики шляхом здійснення громадського контролю за роботою органів доходів і зборів, який у свою чергу сприяє встановленню якісного зворотнього зв'язку між контролюючими органами та платниками податків. Це дозволяє органам влади вчасно виявити прогалини і недоліки у здійснюваній ними політиці та внести у неї відповідні корективи, щоб уникнути небажаних наслідків;

- по-друге, будучи засобом зворотного зв'язку, громадська рада є для контролюючих органів джерелом інформації про громадську думку та настрої у суспільстві;

- по-третє, надає у розпорядження органів, що формують та реалізують податкову політику у державі додатковий експертний потенціал. Тобто, реалізуючи своє функціональне призначення контролюючі органи можуть звертатися по допомогу до громадської ради щодо здійснення нею незалежної аналітичної діяльності, надання експертної оцінки прийнятих органами доходів і зборів рішень, виданих нормативно-правових актів, запланованих та (або) реалізованих заходів тощо.

У той же час слід зазначити, що попри вказані позитивні моменти інституту громадської ради, на нинішньому етапі його розвитку існують певні недоліки, які не дозволяють громадській раді у повній мірі виконувати свою роль засобу забезпечення прав та законних інтересів громадян у податковій сфері. Зокрема діюче наразі нормативно-правове підґрунтя, на базі якого формують та функціонують громадські ради, не врегульовує ряд важливих організаційно-правових та процедурних аспектів їх роботи (наприклад, матеріально-фінансове забезпечення діяльності громадських рад), через що по-перше, викликає сумніви незалежність громадських рад, а отже і об'єктивність зроблених ними висновків та прийнятих рішень, а по-друге, незрозумілим є механізм реалізації цих висновків та рішень у роботі органів влади, які формують та здійснюють державну податкову політику, зокрема які гарантії, що вони будуть враховані, і хто за це має відповідати.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 // [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

**Голина Владимир Васильевич,**

доктор юридических наук, профессор,  
член-корреспондент НАПрН Украины  
(Национальный юридический университет  
имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина)

---

## **ЧЕЗАРЕ БЕККАРИА И ОСНОВЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

---

*«Я был бы счастлив, если бы мог заслужить признательность скромных и мирных последователей разума и вызвать тот сладостный трепет, с которым чувствительные сердца откликаются на призыв защитника человечества».*

Ч. Беккариа

1. 250 лет тому назад, в Милане, была опубликована небольшая по объему, но громадная по идеенности книга Ч. Беккариа «О преступлениях и наказаниях», ставшая классической. Однако ее содержание не исчерпывается заглавием книги. Гуманистические идеи и принципы в сфере борьбы с преступностью, высказанные в различных ее главах, коснулись и до настоящего времени касаются не только реформирования уголовного права и уголовного процесса, но и послужили фундаментом, ключевыми моментами зарождения и развития новых наук XIX столетия, в частности, социологии и криминологии. «Сочинение Беккариа в такой степени и до настоящего времени сохранило всю свежесть первоисточника великих идей, одушевляющих и в настоящее время лучших деятелей в области борьбы с преступностью, к тому же оно так невелико, что прочтение его для каждого юриста, имеющего претензию быть образованным, совершенно обязательно», – писал С.К. Гогель, известный русский криминалист и криминолог, в XX веке [1, с. 50]. В память о Ч. Беккариа «Новое криминологическое общество» (до 1988 года – «Германское криминологическое общество») по инициативе Арманд Мерген с 1964 г. присуждает медаль имени Ч. Беккариа, которая, по замечанию В.С. Овчинского (российского криминолога), считается Нобелевской премией в криминологии.

Особое значение труд Ч. Беккариа имел для зарождения и развития криминологии как науки и практики о предупреждении преступлений.



2. Ч. Беккариа непосредственно не ставил перед собой задачу создать теорию предупреждения преступности и ее проявлений. В то время это едва ли могло быть осуществимо. Но многие из тех постулатов и отдельных мыслей классика стали основой для формирования криминологической политики как составной части государственной политики, которая определяет главные направления и стратегии нерепрессивного противодействия возникновению и развитию в обществе антисоциальной мотивации. «Преступление, – говорил Г. Тард, – явление социальное, как и всякое другое, но в то же время и антисоциальное, как рак, участвующий в жизни организма, но содействующий его умерщвлению» [2, с. 198]. Хотя Ч. Беккариа широко воспользовался идеями своих предшественников и современных ему мыслителей, особенно Ш. Монтескье, о чем он неоднократно подчеркивал в своем труде, однако, по словам М.П. Чубинского, Ч. Беккариа шел неизмеримо дальше его. Повторив замечание Ш. Монтескье, что хороший законодатель будет менее заботиться о наказаниях за преступление, чем о предупреждении преступлений; он постарается не столько карать, сколько улучшать нравы [3, с. 87], он объявляет предупреждение преступлений главной целью всякого хорошего законодательства, ибо последнее должно стремиться к доставлению людям максимума достижимого счастья [4, с. 215]. Идея предупреждения преступлений с помощью эффективного правового регулирования была поддержана современниками Ч. Беккариа и подхвачена последующим поколением мыслителей и ученых-криминологов. В комментарии к книге «О преступлениях и наказаниях» Вольтер полагал, что истинная юриспруденция состоит в том, чтобы препятствовать преступлениям; «обеспечьте по возможности помощь всякому, кто покусится делать зло, и вам придется меньше наказывать» [5, с. 64]. Согласно учению И. Бентама, все средства предупреждения преступлений должны сводиться к тому, чтобы влиять на наклонности людей, приучать их пользоваться «логикой воли», «отклонять поток опасных желаний и направлять наклонности к развлечениям наиболее сообразным с общим благом людей» [6, с. 543-596]. К. Маркс выразился более конкретно: «Мудрый законодатель предупредит преступление, чтобы не быть вынужденным наказывать за него. Но он сделает это не путем ограничения сферы права, а тем путем, что в каждом правовом стремлении уничтожит его отрицательную сторону, предоставив праву положительную сферу деятельности» [7, с. 131]. Современный российский криминолог В.В. Лунеев неоднократно подчеркивал, что эффективность противодействия преступности зависит от

глубины «включенности» иных отраслей права: конституционно-го, судебного, прокурорского, административного, налогового, финансового, бюджетного, валютного, таможенного, пограничного, миграционного, медицинского, санитарного, экологического, гражданского и т.д., в сферу предупреждения преступности [8, с. 14].

Из сказанного выше вытекают следующие, далеко не окончательные, выводы.

1) Предупреждение преступности предполагает сдерживающее начало в процессе нормотворческой криминализации тех или иных неблагоприятных для общества деяний. Обращение к ней – крайняя мера государственного принуждения.

2) Разрешающее, стимулирующее и запрещающее человеческую деятельность законодательство должно быть ясным, простым, понятным и равным для всех без исключения. «Запрещать множество безразличных действий – не значит предупреждать преступления, которые ими и не могут быть рождены, а значит создавать из этих действий новые преступления, значит определять по своему желанию добродетель и порок, которые провозглашаются вечными и непоколебимыми...». «Хотите предупредить преступления? Сделайте так, чтобы законы были ясными, простыми, чтобы вся сила нации была сосредоточена на их защите и чтобы ни одна часть этой силы не направлялась на их уничтожение. Сделайте так, чтобы законы меньше покровительствовали сословиям, чем самим людям. Сделайте так, чтобы люди боялись их и только их. Страх перед законами благодатен, но страх человека перед человеком губителен и порождает преступления», – призывал автор бессмертной книги «О преступлениях и наказаниях» [9, с. 150,151]. К сожалению, эти требования к законодательству и практике его применения сегодня забыты. Конструкция норм и их систематизация такова, что лишает правоприменителя их понимания и соблюдения. Законодатели как будто соревнуются на правотворческом поле: кто больше внесет проектов законодательных актов в парламент, часто не заботясь об их системности, юридической технике, качестве. Настоящей бедой становится конъюнктурное законодательство, когда пришедшая власть отменяет, независимо от их важности, законодательные акты власти предыдущей либо игнорирует их. Дестабилизация законодательной системы ведет к правовому цинизму и нигилизму.

3) Целесообразно воздействовать на преступность и ее проявления, используя отраслевой подход, т.е. в постепенном сокращении с помощью правового регулирования – отраслевых, ин-

ституционных условий совершения преступлений в различных сферах жизнедеятельности людей. В этом, повторяем слова Ч. Беккариа, главная цель мудрого законодателя, больше заботящегося о воспрепятствовании возникновению зла, нежели о его исправлении, потому что хорошее законодательство представляет собой не более, как искусство доставлять людям возможно большее благосостояние и охранять их от всех невзгод, которые могут быть устранены.

3. Ч. Беккариа был убежден, что мотивация поведения человека во многом зависит от воспитания чувств. «...Самое верное, но и самое трудное средство предупреждения преступлений заключается в усовершенствовании воспитания – вопрос слишком обширный, выходящий за поставленные мной пределы», – утверждал классик. По его мнению, воспитание должно вести юношей к добродетели, пользуясь легкой дорогой чувств, оно должно отвращать их от зла не сбивчивым путем приказаний, за которым следует лишь притворное и мимолетное послушание, а безошибочным путем убеждения в неизбежности вредных последствий» [9, с. 154].

Ч. Беккариа считал за необходимое принятие ряда таких общесоциальных мер, как: воспитание чувств, развитие чувства чести, развитие религиозных взглядов, общее воспитание, просвещение народа. «Перед лицом просвещения, – говорил автор, – широко распространенного среди нации, смолкает клеветующее невежество и трепещет авторитет, лишенный доводов разума, тогда как непоколебимой пребывает могущественная сила законов» [9, с. 151].

Составной частью общего воспитания и просвещения является правосознание и правовая культура личности, социальных групп, страт или общества в целом. Уровень компонентов правосознания и правовой культуры, в том числе и в сфере уголовно-правовых отношений, определяет криминогенный потенциал общества, т.е. степень допустимости членами общества неправомерного поведения в ситуации свободного выбора. Постулат Ч. Беккариа, что «каждый гражданин вправе делать все, что не противно законам, не опасаясь никаких последствий, кроме тех, которые могут быть порождены самим действием, является политическим догматом, в который народы должны верить и который высшие власти должны исповедовать путем ненарушаемого соблюдения законов. Это священный догмат, без которого не может существовать законное общество...», стал краеугольным камнем Всеобщей декларации прав человека, принятой Ге-

неральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 г., и теории предупреждения преступности.

4. Серьезное значение в системе предупреждения преступности Ч. Беккариа придает власти. «Другое средство предупреждения преступлений, – рассуждает автор, – заключается в том, чтобы коллегия, являющаяся исполнителем законов, была больше заинтересована в их соблюдении, чем в нарушении. Если суверен, придавая властям внешнюю пышность, допуская суровые указы, запрещая как справедливые, так и несправедливые жалобы со стороны считающих себя угнетенными, приучит подданных больше бояться властей, чем законов, то от этого больше выиграют власти, чем личная и общественная безопасность» [9, с. 153-154]. По сути это сегодняшняя доктрина верховенства права. Власть, попирающая право и законность, уничтожает доверие к ней и ее органам, является спусковым механизмом массового проявления криминогенного потенциала. При таких условиях реализация мер предупреждения преступности в стране затруднительна.

#### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Гогель С.К. Курс уголовной политики в связи с уголовной социологией / Сост. и вступ. статья В.С. Овчинского, А.В. Федорова. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 386 с. – VII. (Библиотека криминолога).
2. Тард Г. Преступник и преступление. Сравнительная преступность. Преступления толпы / Сост. и предисл. В.С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М, 2008. – VII, 391 с. – (Библиотека криминолога).
3. Монтескье Ш. О духе законов или об отношениях, в которых законы должны находиться к устройству каждого правления, к нравам, климату, религии, торговле и т.д., к чему автор прибавил новые исследования о законах римских, касающихся исследования, о законах французских и о законах феодальных, пер. с фр. под ред. А.Г. Горнфельда, со вступ. статьей М.М. Ковалевского. – СПб, изд-е Л.Ф. Пантелеева, 1900. – 687 с.
4. Чубинский М.П. Очерки уголовной политики: понятие, история и основные проблемы уголовной политики как составного элемента науки уголовного права / Сост. и вступ. статья В.С. Овчинского, А.В. Федорова. – М.: ИНФРА-М, 2008. – XII, 435 с. (Библиотека криминолога).
5. Вольтер Франсуа Мари. «Избранные произведения по уголовному праву и процессу». Перевод с фр. Н.Лапшиной / Под

- ред. и с предисл. проф. А. Герцензона. – М.: Гос. издат. Юридической литературы, 1956. – 340 с.
6. Бентам И... Избранные соч. Том 1. Введение в основания права нравственности и законодательства. Основные начала гражданского права. Основные начала уголовного кодекса / Иеремия Бентам; пер. А.Н. Пыпина и А.Н. Неведомского с предисл. Ю.Г. Жуковского. – СПб.: Изд. «Русская иностр. торговля»; 1867. – 678 с.
  7. Маркс К., Энгельс Ф... Сочинения. Том 1. – М.: Политиздат, 1955. – 663 с.
  8. Лунеев В.В. Тенденции современной преступности и борьбы с ней в России // Государство и право. – 2004. - №1. – С. 6 (5-18 с.).
  9. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Сост. и предисл. В.С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М. – 2008. – VI. 184 с. – (Библиотека криминолога).



**Гончарук Олег Николаевич,**

кандидат филологических наук, доцент  
(Харьковский национальный университет внутренних дел,  
г. Харьков, Украина)

---

**«О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ И НАКАЗАНИЯХ»  
ЧЕЗАРЕ БЕККАРИА: КЛАССИКА ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ  
И ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ МОРАЛИ**

---

Человеческое сообщество живет и сохраняет идентичность благодаря выработанной в течение поколений и доказавшей на практике свою эффективность системе норм. Обратной стороной социальных норм являются санкции, поддерживающие действенность норм или следующие за их нарушением. Наказание в самом общем смысле представляет собой негативную санкцию, восстанавливающую нарушенную ранее целостность подлежащих нормированию социальных связей.

В понятии «наказание» можно выявить взаимное пересечение, по меньшей мере, трех форм негативных санкций. Поскольку основные нормы человеческой культуры обычно фиксируются в праве, морали и религиозных заповедях, правомерно говорить о санкциях в правовой, моральной и религиозной формах.

Взаимосвязь и соподчинение религиозных, нравственных и правовых форм нормативного регулирования общества можно адекватно оценить лишь с учетом культурной динамики: истоки многих современных явлений и особенностей пенитенциарной системы уходят далеко в прошлое. Для того, чтобы осмыслить тот или иной вид наказания (будь то смертная казнь, публичное телесное наказание или общественное порицание), необходимо понять породившую его эпоху. Между тем, взгляд на эпоху с точки зрения практикующегося там наказания позволяет лучше узнать этос самой эпохи, выявляя многие, часто скрытые до того социальные смыслы. Кроме того, рассмотрев наказание в конкретно-исторических условиях можно не только понять события, но и увидеть, как они оценивались современниками, поскольку наказание – это еще и ценностно-окрашенная реакция на нарушение норм.

Изучение истории института наказания позволяет не только постичь прошлое, но и найти пути выхода из сложных морально-правовых коллизий современности. Конкретные ценностные конфигурации соотношения морального и правового в сознании человека, а также действия в соответствии с тем или иным по-

ниманием социального идеала составляют правовую культуру общества. Правовая культура как сложная система знаний, ценностей, отношений и основанных на них поступков многообразна: возможны разнообразные варианты сочетания ее элементов. Итоговая конфигурация, в свою очередь, определяет отношение того или иного общества к наказанию. Значимость исследования определяется, в частности, тем, что изучение наказания способствует лучшему пониманию сущности и содержания нравственной культуры как необходимой предпосылки формирования гражданского общества, а также выявлению противоречий в нравственном и правовом сознании, препятствующих движению по этому пути.

Таким образом, наказание может быть рассмотрено как феномен, охватывающий различные сферы нормативного регулирования общества. Подобное уникальное положение делает его одним из ценных свидетельств истории, а также явлением, важным для оценки общественных процессов настоящего. Вследствие этого значительную роль играет анализ наказания как целостного явления, через динамику и логику существования которого объемно проявляются социальные отношения, история культуры, традиции, нормы и ценности общества.

Вопросы сущности наказания в этико-философском аспекте впервые заинтересовали мыслителей Античности. Ценности морали и права у них рассматривались как идеальные основания существования человечества и обязательные «путеводители» настоящего гражданина. В религиозной философии (Августин Блаженный, Фома Аквинский) наказание выступало, прежде всего, как средство облегчить раскаяние нарушителя нормы и искупить вину за грех перед Богом.

В философии Нового времени (Г. Гроций, Т. Гоббс, Ш. Монтескье, Ж.-Ж. Руссо, Ч. Беккариа) наказание рассматривалось как реакция общества на злодеяние, нарушение закона. Согласно Беккариа, это особое «чувственное побуждение», которое могло бы остановить деспотические устремления людей к ниспровержению законов общества и к возвращению первобытного хаоса [1, с. 89]. Его целью считалась общественная польза, выраженная, прежде всего, в возмещении ущерба и устрашении окружающих с целью недопущения новых преступлений. Позднее сходные идеи предлагала философия утилитаризма (И. Бентам, Дж. Ст. Милль и др). Сторонники немецкой классической философии (И. Кант, И. Фихте, Г.В.Ф. Гегель) считали наказание общественным возмездием, восстанавливающим справедливость [2, с. 45-48].

Значение книги «О преступлениях и наказаниях» выходит за рамки 250-летней годовщины с момента ее первой публикации на итальянском языке. Впервые увидевшая свет летом 1764 года в Ливорно и очень быстро переведенная на многие европейские языки, – эта небольшая книжка не только принадлежит к классике юридической мысли, но и входит в сокровищницу европейской культуры. С самого своего появления сочинение Беккариа оказало положительное воздействие на современное ему уголовное законодательство европейских стран эпохи Просвещения, оно остается актуальным и в наши дни. Беккариа подвергнул критике произвольность и темноту законов и обосновал принцип соразмерности между преступлениями и наказаниями: «... препятствия, сдерживающие людей от преступлений, должны быть тем сильнее, чем важнее нарушаемое благо и чем сильнее побуждение к совершению преступлений. Следовательно, должна быть соразмерность между преступлениями и наказаниями» [1, с. 95]. На страницах своей книги, где рациональная строгость сочетается с высоким гуманистическим пафосом, он выступает за отмену пыток и смертной казни. Эти страницы сохраняют свое значение и в наш век, который, несмотря на всеобщую веру в прогрессивное развитие цивилизации, был веком, когда смертная казнь применялась уже не к отдельным лицам, а принимала массовый характер в виде классово-идеологического и расово-этнического геноцида – подлинных вспышек «цивилизованного» варварства.

Поэтому книга «О преступлениях и наказаниях» – живая классика, она еще может и должна действовать в сегодняшнем, а, может быть, и в завтрашнем мире. Это классика правового сознания и гуманистической морали. А ее автор – представитель того течения мысли Просвещения, которое можно назвать «реформаторским», поскольку оно было направлено на улучшение конкретных институтов и начал гражданского общества и государственного устройства, в противоположность «революционному» направлению, строившему проекты утопически-рационального совершенного общества. Реализация таковых, например, на протяжении кратковременного господства якобинской диктатуры во время Французской революции 1789 г., породила массу смертных казней, против которых так решительно боролся Чезаре Беккариа.

Свидетельством особого места Беккариа в эпохе Просвещения является следующий факт: когда автор книги «О преступлениях и наказаниях», приобретший еще большую славу благодаря переводу трактата на французский язык, сделанному аббатом



Морелле, приехал в Париж, с вождями французских просветителей отношения у него не сложились (см., напр., [3, с. 55-57]). Что же касается последующих трудов Беккариа, они имеют второстепенное значение по сравнению с его гениальным сочинением 1764 года, ставшим вехой в европейской гуманистической культуре.

### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа // Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. – Москва : ИНФРА-М, 2004. – С. 83-156. – (Библиотека криминолога).
2. Бундаева О.А. Нравственные основания наказания: Дис... канд. филос. наук: 09.00.05 / О.А. Бундаева. – Саранск, 2009. – 156 с.
3. Исаев М. М. Историко-биографический очерк / Профессор М. М. Исаев // Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. – Москва : ИНФРА-М, 2004. – С. 3-82. – (Библиотека криминолога).



**Греченко Володимир Анатолійович,**

доктор історичних наук, професор  
(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна),

**Стецюк Богдан Романович,**

кандидат юридичних наук, доцент  
(Кіровоградський інститут імені Святого Миколая  
Міжрегіональної академії управління персоналом,  
м. Кіровоград, Україна)

---

## **ВПЛИВ ВЧЕННЯ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА НА ПОГЛЯДИ О.Ф. КІСТЯКІВСЬКОГО ЩОДО ІСТОРИЧНОГО МЕТОДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ**

---

У творчій спадщині О.Ф. Кістяківського (1833-1885) – відомого українського вченого-правознавця, значне місце займають проблеми історичного методу у кримінальному праві. Застосування історичного методу дозволяє виявити основні аспекти наступності у кримінальному праві, які, у свою чергу, передбачають вирішення таких конкретних завдань: 1) повнішого осмислення існуючих кримінально-правових понять, їх ролі в науці за допомогою зв'язку сьогодення з минулим; 2) оцінки вже накопичених знань з точки зору визначення перспектив розвитку науки; 3) прирощення до науки кримінального права нових знань, що збагачують вже існуючі в ній поняття, сприяють розвитку і виникненню нових ідей та теорій[1, с. 28].

Історична школа права як особливий напрям у правовій думці виникла в кінці XVIII ст. в Німеччині. У першій половині XIX століття, коли почалося формування правових поглядів О.Ф. Кістяківського, цей напрям набуває широкої популярності і впливу. В центрі уваги його представників було питання про виникнення та історичний розвиток права. Основою концепції представників історичної школи права було твердження про зумовленість позитивного права низкою об'єктивних факторів. Право, яке діє у суспільстві, — це не тільки сукупність приписів уповноважених на те органів держави. Право як публічне, так і приватне, складається саме собою, воно витворюється суспільним розвитком, як мова та звичаї. Об'єднуючим фактором, що творить з певної кількості індивідів народ, є спільна правосвідомість і суспільна за своєю суттю діяльність. Еволюція права — це завжди органічний процес у тому розумінні, що вона подібна до розвитку організму із зародку.

Представники історичної школи права вважали, що призначенням діючих у суспільстві юридичних інститутів є закріплення реально існуючого порядку таким, яким він є. Позитивні закони не можуть боротися зі злом, яке трапляється в житті. У кращому випадку вони можуть сприяти впорядкуванню звичаєвого права і політичної структури, які формуються природно-історично під впливом тих перетворень, що відбуваються з народним духом. Законодавець, отже, повинен прагнути максимально точно виразити «загальне переконання нації», закріпити його у правових нормах. Подібно до права представниками історичної школи розглядалася також держава. Держава створена тією ж силою, що і право. Її основою також є народний дух. Історична школа поставила питання про можливість наступності сучасного права і права попередніх епох.

Саме цю ідею активно пропагував та впроваджував О.Ф. Кістяківський. Він глибоко вникав у історію кримінального права, став одним з піонерів ідей історичної школи права. Виразний історичний характер мали, зокрема, його кандидатська, магістерська і докторська дисертації. Він опублікував низку статей з історії кримінального права: «Новые труды профессора Тониссена по истории уголовного права» [2, с. 81-94], «Некоторые черты из истории смертной казни в России» [3, с. 230-243] та ін.

У своїй науковій діяльності О. Ф. Кістяківський неодноразово звертався до творчості Ч. Бекарія. Особливо рельєфно це видно з його роботи «Влияние Беккариа на русское уголовное право», оприлюдненої 1864 р. [4, с. 459–470]. До цієї роботи тісно примикає інша його публікація того ж року «Изложение начал уголовного права по Наказу Императрицы Екатерины II» [5, с. 1–21]. Тут він прослідкував не лише ідейний, але й текстовий вплив (запозичення) твору Беккарія «Про злочин і покарання» на зміст Наказу. Вчений переконливо довів, що робота Бекарія є безпосереднім джерелом Наказу.

О.Ф. Кістяківський активно реагував на появу нових публікацій про Беккарія та перекладів його творів. Зокрема, він написав рецензію на переклад твору Беккарія, зроблений І.Соболевим [6, с. 17–26] та прорецензував роботу С. Зарудного «Беккариа про злочин і покарання в порівнянні з главою 10-ю Наказу імператриці Катерини II і сучасними російськими законами» [7, с. 159-167].

Найбільший вплив Бекарія можна відчутти в одній з головних робіт О.Ф. Кістяківського «Исследование о смертной казни», що побачила світ 1867 р. перевидання 1896, Санкт-Петербург) — не втратила своєї актуальності зараз: вона була знову перевидана

(2000) [8] —на неї посилаються як у наукових працях, так і в дискусіях про смертну кару. У цій праці Кістяківський детально проаналізував історію питання, докази супротивників і прихильників смертної кари, і зробив висновок, що смертна кара не тільки не сприяє суспільній безпеці, не лише не утримує від злочинів, але й має негативні аспекти, сторони, які не властиві усім іншим покаранням. О.Кістяківський наголошував на необхідності обмеження державної влади «невід'ємними, непорушними, недоторканими, невідчужуваними правами людини», найважливішим із яких називав право на гідне життя [9].

Сучасник та колега О. Ф.Кістяківського - Л.С. Білогіриць-Котляревський писав, що успіх «Исследования о смертной казни» «значною мірою пояснюється методом... Цінні результати тут міг принести тільки філософсько – історичний метод, що встановлює зв'язок цього покарання із суспільним і розумовим розвитком людини» [10, с. 243-244].

Визначальною рисою творчості Кістяківського було прагнення до встановлення природи існуючих правових інститутів і визначення ефективних механізмів їх використання на користь суспільства. Безперечною його заслугою вважається те, що він одним з перших у вітчизняній науці став вивчати право як соціальне явище, послідовно впроваджував у правові дослідження історико-соціологічний підхід, був одним з засновників жанру юридичної історіографії та біографістики у вітчизняній науці[11, с. с. 337, 338].Його перу належать нариси про наукову діяльність Ч. Беккарія, С. Богородського [12, с. 505-540 ], М. Іванішева [13, с. 1-24], О.П.Чебишева-Дмітрієва [14, с. 51-62] та інших вчених.

О.Ф. Кістяківський був послідовним прихильником використання історичного методу в кримінально-правових дослідженнях з метою більш глибокого вивчення кримінально-правової матерії та відіграв значну роль у процесі втілення зазначеного методу в науку кримінального права. За допомогою історичного методу вчений аргументовано довів існування історичної наступності в кримінальному праві. Ця позиція отримала подальший розвиток в працях дореволюційних та радянських криміналістів і має перспективи подальшого дослідження в сучасному кримінальному праві [15, с.196].

У своїх працях вчений говорив або про загальне кримінальне право, або про кримінальне право Європи, підкріплюючи ці положення посиланням на літературу та законодавство різних часів та народів.

О.Ф. Кістяківський підкреслював, що було б розумно, якби наука кримінального права повідомляла свої вчення як резуль-

тат вивчення кримінальних законів всіх формацій, всіх періодів і народів. Тільки під цією умовою вона і може, на думку вченого, отримати назву загального кримінального права. Однак, звертаючись до західноєвропейських наукових досягнень, О.Ф. Кістяківський у жодному разі не рекомендував лише механічне копіювання західноєвропейських зразків. Він стверджував, що «перенесена установа, подібно до пересадженого з іншого клімату дерева, без дбайливого догляду, без вжиття національних заходів, може виродиться та дати поганой якості плоди» [16, с. 24].

Таким чином, можна сказати, що порівняльне вивчення права у різних народів показало наявність у них загальних рис, і тому зрозуміло, що думка про зв'язок кримінальних законодавств і про визначеність їх історичного розвитку загальними законами виникала і раніше. Але в тій глибині і ясності, в якій ця ідея була виражена О.Ф. Кістяківський, вона раніше не висловлювалась, а тому саме йому можна віддати пальму першості в цьому питанні. Заслуга О.Ф. Кістяківського полягала в тому, що він, сприйнявши ці ідеї, вміло, доречно і органічно застосував їх у своїх наукових дослідженнях [17, с. 131].

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Харитоновна О.В. Кримінально-правові погляди О.Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її роль для сучасних наукових досліджень: монографія.-/ О.В. Харитоновна.- Харків: Право, 2010.-252 с.
2. Кистяковский А.Ф. Новые труды профессора Тониссена по истории уголовного права / А.Ф. Кистяковский // Университетские известия. - 1876. - № 4. - С. 81-94.
3. Кистяковский А.Ф. Некоторые черты из истории смертной казни в России/ А.Ф. Кистяковский // Читания в историческом обществе Нестора Летописца. - 1873-1877. - Кн. 1. - С. 230-243.
4. Кистяковский А. Ф. Влияние Беккариа на русское уголовное право/ А.Ф. Кистяковский // Журнал Министерства юстиции. - 1864. - №9.-С. 459-470.
5. Кистяковский А. Ф. Изложение начал уголовного права по Наказу Императрицы Екатерины II / А.Ф. Кистяковский // Университетские известия . - 1864. - №10.- С. 1-21.
6. Кистяковский А. Ф. Цезарь Беккариа. О преступлениях и наказаниях, перевод Ив. Соболева (разбор сочинения) / А.Ф. Кистяковский // Критическое обозрение . - 1879. - С. 17-26.
7. Кистяковский А. Ф. Обзор сочинения С. Зарудного «Беккариа о преступлении и наказании в сравнении с главою 10-ю На-

- каза императрицы Екатерины II і современными российскими законами» / А.Ф. Кистяковский // Журнал гражданского и уголовного права. – 1880. – Кн. 1. – С. 159-167.
8. Кистяковский А.Ф. Исследование о смертной казни/ А.Ф. Кистяковский.-Тула: Автограф,2000.- 270 с.
  9. Кучеренко Марина. Правник Олександр Кістяківський/ Марина Кучеренко // Народне слово.-2007.- 27 березня.
  10. Белогриц - Котляревский Л.С. Очерк научной деятельности проф. А.Ф. Кистяковского/ Л. С.Белогриц - Котляревский // Киевская старина.-1885.-Кн.6.-С.243-244.
  11. Усенко І.Б. Кістяківський Олександр Федорович // Енциклопедія історії України: У 8 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2007.- Т4: Ка-Ком.- 528 с. іл.
  12. Кистяковский А.Ф. С.О. Богородский и его ученая деятельность/ А.Ф. Кистяковский // Журнал Министерства Юстиции. – 1863. – № 9. – С. 505-540.
  13. Кистяковский А.Ф. Профессор Н.Д. Иванишев и его сочинения/ А.Ф. Кистяковский // Юридический вестник. - № 11. – С. 1-24.
  14. Кистяковский А.Ф. Воспоминания об ученой деятельности покойного профессора А.П. Чебышева-Дмитриева /А.Ф. Кистяковский // Университетские известия. – 1877. – № 5. – С. 51-62.
  15. Нагорнюк О.В. Питання загальної частини кримінального права в працях О.Ф. Кістяківського/ Олена Володимирівна Нагорнюк: дис.. канд..юр. наук. спец. : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого.- Харків. 2004.- 220 с.
  16. Кистяковский А.Ф. Главнейшие моменты развития науки уголовного права/ А.Ф. Кистяковский // Университетские известия. – 1873. – № 12. — С. 1-30.
  17. Половець Владимир. Олександр Федорович Кістяківський (1833-1885) / Владимир Половець // Сіверянський літопис.-2013.№1.-С. 130-139.



## **Давиденко Вікторія Леонідівна,**

кандидат юридичних наук

*(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)*

---

### **КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ**

---

Чезаре Беккарія в своєму трактаті «Про злочини і покарання» визначив, що справжнім мірилом злочинів є шкода, заподіяна суспільству. Автор обґрунтовуючи необхідність вивчення та класифікації всіх видів злочинів та способів їх покарання, розподіляє злочини на групи в залежності від шкоди яку вони завдають. В параграфі VIII «Класифікація злочинів» Ч. Беккарія зазначив, наступне: «Деякі злочини чреваті знищенням безпосередньо самого суспільства або того, хто це суспільство уособлює. Інші є посяганням на особисту безпеку громадян, їх майно або честь. Оскільки гарантія безпеки приватних осіб є першочерговим завданням будь законно створеної асоціації, то порушення невід'ємного права кожного громадянина на безпеку не може не спричинити за собою одного з найсуворіших покарань, встановлених законом.

Треті являють собою протиправні дії або утримання від дій, які закон забороняє громадянам з огляду на те, що ці дії чи бездіяльності становлять загрозу для суспільного блага. Перші із згаданих злочинів найбільш небезпечні, так як наносять найбільшу шкоду. Я називаю їх "образою величності". Тільки в умовах тиранії і невігластва, при яких існує плутанина в самих ясних словах і поняттях, може використовуватися ця назва і відповідно призначатися вища міра покарання» [1, с. 48].

Аналізуючи наведене, можна визнати, що Ч. Беккарія класифікував злочини в залежності від шкоди, яку вони завдають, розподіляючи їх від найбільш небезпечних до таких, що завдають меншу небезпеку. Злочини, об'єктом посягання, яких є суспільство, або особа, що його представляє, визнані найбільш шкідливими і небезпечними. Відповідно і кара за ці злочини повинна бути максимальна сувора. Злочини проти життя та здоров'я громадян, їх майно або честь в класифікації Беккарія займають друге місце. На третьому місці зазначені будь-які дії (діяння або бездіяльність), що передбачені законом як протиправні і становлять загрозу суспільству. Цей розподіл був спрямований на конкретизацію правових інститутів, пов'язаних з визначенням злочину та покаранням за його вчинення. Крім того посту-

лати співрозмірності між злочином та карою, основною метою якої є не помста, а виправлення та попередження шкоди, яка спричиняється злочинцем суспільству, що були висунуті та обґрунтовані італійським юристом і публіцистом Ч. Беккаріа, мали суттєвий вплив на становлення кримінального права європейських держав епохи просвітництва. В подальшому його ідеї і принципи, серед головних – «немає злочину і покарання за нього, якщо це не передбачено законом» знайшли свій розвиток в кримінально-правовій науці і втілення в кримінальне законодавство багатьох держав, також і України.

Сучасні кримінальні кодекси багатьох країн класифікують злочини в залежності від їх тяжкості. У Загальній частині чинного кримінального кодексу України передбачена і застосовується класифікація злочинів залежно від ступеня їх тяжкості.

Так, стаття 12 КК України визначає чотири категорії злочинів, розподіляючи їх за зростаючим ступенем тяжкості: а) невеликої тяжкості; б) середньої тяжкості; в) тяжкі; г) особливо тяжкі.

При класифікації злочинів враховуються максимальний вид та розмір покарання, передбачені в кримінально-правових нормах Особливої частини КК, а не ті, які визначаються судом при призначенні покарання для певної винної особи. Поряд з матеріальним критерієм класифікації законодавець у ст. 12 КК передбачає й її формальний критерій - певний вид і розмір покарання, типовий, такий, що найбільш повно відображає тяжкість конкретної групи злочинів. Так, для злочинів невеликої тяжкості закон передбачає, як граничний критерій, покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років або інше, більш м'яке покарання; для злочинів середньої тяжкості - покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років; для тяжких злочинів - покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років, а для особливо тяжких - покарання у виді позбавлення волі понад десять років або довічного позбавлення волі.

В теорії кримінального права під класифікацією злочинів розглядають розподіл їх на групи в залежності від того чи іншого критерію.

Крім класифікації злочинів залежно від ступеня тяжкості злочинів, КК України дає можливості для інших класифікацій: за ознаками та видами об'єкта злочину (щонайменше 20 видів за розділами Особливої частини КК: злочини проти життя та здоров'я особи, злочини проти власності й ін.); за наявністю чи відсутністю предмета злочину (предметні (ст. 185) та безпредметні (ст. 296); ст. 13 поділяє злочини на закінчені і незакінчені; за формами вини (умисні, необережні та злочини з подвійною фо-



рмою вини); за мотивами вчинення (з корисливих мотивів, хуліганських, з інших особистих мотивів та ін.); за суб'єктом (злочини із загальним суб'єктом і спеціальним); за ступенем тяжкості наслідків та ін.

Віднесення злочинів до тієї чи іншої кваліфікаційної групи має конкретне практичне значення для:

1) визначення чинності закону про кримінальну відповідальність щодо

злочинів, вчинених за межами України іноземцями та особами без громадянства, які не проживають постійно в Україні (ст. 8); вирішення відповідно до міжнародних договорів України питання про видачу (екстрадицію) особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, та особи, яка засуджена за вчинення злочину (ст. 10); визначення підстав кримінальної відповідальності за готування до злочину (ст. 14); визначення поняття злочинної організації (ст. 28);

2) визначення обставин, що виключають злочинність діяння, зокрема

такої, як виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, а також визначення міри покарання особі, яка виконувала спеціальне завдання, участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності, і вчинила певний особливо тяжкий або тяжкий злочин (ст. 43);

3) визначення підстав і умов звільнення від кримінальної відповідальності (статті 45-49, 106);

4) застосування покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, конфіскації майна, а також довічного позбавлення волі (статті 54, 59 і 64); застосування покарання щодо неповнолітній особі у виді позбавлення волі на певний строк (ст. 102);

5) призначення покарання, зокрема: більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (статті 69, 69-1); покарання за сукупністю злочинів і за сукупністю вироків (статті 70 і 71);

6) визначення підстав і умов звільнення від покарання та його відбування (статті 74, 79-83, 97, 99, 105-107);

7) встановлення строків погашення судимості (ст. 89), у т.ч. щодо неповнолітніх (ст. 108);

8) визначення підстав кримінальної відповідальності за створення злочинної організації (ст. 255), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372), завідомо не-

правдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383), завідомо неправдиве показання (ст. 384) приховування злочину (ст. 396).

Також класифікація злочинів має значення для вирішення питання про 1) визначення виду кримінально-виконавчої установи, в якій особа має відбувати покарання; 2) провадження у кримінальних справах, зокрема, про: можливість затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину; застосування запобіжного заходу у виді взяття під варту і застави та розміру застави; підсудність справ; застосування застави тощо; 3) застосування амністії; 4) визначення підстав застосування вогнепальної зброї працівниками міліції та інших правоохоронних органів; 5) порядок тримання осіб, взятих під варту; 6) можливість надання ліцензій на здійснення певних видів діяльності тощо [2, с. 60].

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / [сост. и предисл. В.С. Овчинский]. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 184 с. – (Библиотека криминолога).
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., перепобл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012 – 1316 с.



**Додонов Роман Александрович,**

доктор философских наук, профессор  
(Донецкий юридический институт МВД Украины,  
г. Донецк, Украина)

---

## **ИДЕИ Ч. БЕККАРИА В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ РАЦИОНАЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ**

---

Перечитывая труды европейских просветителей «времен Очакова и покоренья Крыма» невольно ловишь себя на мысли, что определенный прогресс в истории человечества все же присутствует. Большинство идей, страстно отстаиваемых маркизом Ч. Беккариа в его главной книге «О преступлениях и наказаниях» уже нашло свое воплощение в жизни, и если мы говорим об их актуальности – то только в связи с патологиями в функционировании правовой системы, которые могут быть охарактеризованы как антипод права. То, за что мы более всего ценим вклад Чезаре Беккариа Бонесано, а именно: гуманистические призывы к отмене смертной казни, к отказу от пыток в судебно-следственном дознании, к воздержанию от наказаний по тайным обвинениям и проч., давно стало нормой в любом демократическом обществе. Гениальность итальянского публициста проявилась, на наш взгляд, в том, что ему посчастливилось уловить и выразить дух перемен, присущий «просвещенному» XVIII веку.

В связи с этим хотелось бы взглянуть на творчество Ч. Беккариа с позиций концепции рационализации общественных отношений, развиваемой в работах М. Вебера, М. Фуко, К. Поппера, Г. Маркузе, Ю. Хабермаса и др. Именно Макс Вебер вводит понятие рационализации для описания форм капиталистической экономической деятельности, процедур буржуазного частного права и власти бюрократии. Под рационализацией он понимал расширение общественных сфер, подчиненных стандартами логического решения, а также методическое достижение некоторой практической цели путем все более точного расчета адекватных для этого средств.

Процесс рационализации всегда был присущ социальной истории человечества, но принципиально новое качество и интенсивность этот процесс приобретает в эпоху Нового времени. Радикальные изменения во всех сферах жизни породили у европейских интеллектуалов XVII – XVIII веков ощущение того, что современная им эпоха коренным образом отлична от минувшего средневековья: новая картина мира, новая организация произ-

водства, новый социальный порядок, новая власть. Отсюда, собственно говоря, и сам термин «Новое время».

В процессе новоевропейской рационализации западная культура «распадается» на автономные сферы: религию, науку, право, мораль, экономику, политику, искусство. И каждая из этих сфер приобретает собственную логику, свои критерии оценки, не редуцируемые к чему-то общему. Существенными признаками рационализации являются признание самоценности отдельного индивида, высвобождение его частных интересов из интересов социальной группы, рост свободы и ответственности. Дифференциация ценностных сфер, по М. Веберу, одновременно составляет и содержание, и следствие рационализации социальных процессов. Он пишет о «расколдовывании» общественных отношений, суть которого – в возрастании доверия к разуму, науке, рациональным процедурам во всех названных сферах. Эволюция религии, по его мнению, протекает в одном и том же направлении: от мифологического и магического мышления архаических верований через религиозно-метафизическое мировоззрение – к современному пониманию мира, практически полностью очищенному от магических идей.

Обратимся теперь к работе Ч. Беккариа «О преступлении и наказаниях» для того, чтобы проиллюстрировать влияние очерченного выше процесса рационализации на правовую сферу. Тут следует выделить следующие моменты.

Во-первых, Ч. Беккариа рассматривает исторический прогресс в контексте распространения научных и философских знаний. Под неоспоримым влиянием Ш.Л. Монтескье и Ж.Ж. Руссу он обосновывает закономерность господства Разума. «Неверно, – пишет он, – что науки всегда приносили вред человечеству, а когда это случалось, то это становилось неизбежным злом для людей. Расселение рода людского по лику земли породило войны, примитивное искусство и первые законы, которые были договорами-однодневками, вызванными сиюминутными потребностями и вместе с ними исчезающими. Так у людей появились зачатки философии, первые скупые максимы которой были верны, так как лень и недостаток сметливости удерживали людей от совершения ошибок. Но с размножением людей их жизненные потребности возрастали. Появилась нужда в более сильных и устойчивых впечатлениях, которые подавляли бы в людях инстинкт возвращения в первобытное дообщественное состояние, становившийся все более губительным» [1, с. 233-234]. На смену этой первобытности приходит новая эпоха, содержание которой составляет трудный переход от заблуждений к истине,

от неосознанного мрака к свету. «Кто размышляет над ходом истории..., обнаружит, что часто одно поколение приносится в жертву следующим за ним в этот бурный, но необходимый период перехода от мрака невежества к свету мудрости и от тирании к свободе, как следствие развития этого процесса. Но когда улягутся страсти, утихнет пожар, очистивший нацию от зол, ее угнетавших, истина, сперва медленно, а затем все убыстряя шаг, воссядет на престол рядом с монархами. И когда ее начнут почитать как божество и возводить алтари в честь нее в республиканских парламентах, кто осмелится тогда утверждать, что свет просвещения масс более вреден, чем мрак невежества, и что истинные и простые причинные связи, познанные людьми, губительны для них?» [1, с. 235]. Историческим идеалом для Беккариа является просвещенный абсолютизм. «...просвещенный человек – ценнейший подарок, какой только государь может преподнести нации и себе, назначив его хранителем и стражем священных законов. Привыкший общаться с истиной, а не бояться ее, не нуждающийся, в основном, в опоре на чужие мнения, которые никогда не бывают в полной мере удовлетворительными, но всегда используются в качестве доказательства добродетели большинством людей, он придерживается более возвышенных взглядов на человечество. Для него собственный народ – братски спаянная семья, а расстояние между властью имущими и народом тем меньше, чем значительнее та часть человечества, которая предстает перед его глазами. Простым людям неведомы потребности и интересы философов, которые, как правило, не отказываются излагать открыто свои принципы, сформулированные в кабинетной тиши. И им свойственна бескорыстная любовь к истине. Выбор таких людей составляет счастье нации. Но счастье мимолетное, если только хорошие законы не увеличат число этих людей настолько, что обычно большая вероятность ошибочного выбора станет незначительной» [1, с. 236]. Иными словами, распространение знаний, наук, разума является критериями исторического прогресса.

Во-вторых, рационализация правовых отношений рассматривается Ч. Беккариа как поиск оптимального сочетания целей и средств, стоящих перед правовой системой. Если ранее, так сказать, по умолчанию считалось, что целью права является наказание за преступление, то Беккариа настаивает на том, что это – не цель, а средство. «Лучше предупреждать преступления, – пишет он, – чем карать за них. Это составляет цель любого хорошего законодательства, которое, в сущности, является искусством вести людей к наивысшему счастью или к возможно ме-

нышему несчастью, если рассуждать с точки зрения соотношения добра и зла в нашей жизни. Но средства, применяемые для достижения этой цели, до сих пор оказываются по большей части негодными или даже противоречащими поставленной цели» [1, с. 231]. По мнению просветителя, конечной целью права является «прекращения совершения преступлений вообще». Поэтому эффективность средств достижения этой цели, должна быть тем выше, чем опаснее преступление для общественного блага и чем сильнее побудительные мотивы к совершению преступления. Следовательно, суровость наказания должна зависеть от тяжести преступления [1, с. 82]. В § XII «Цель наказаний» Беккариа указывает, что целью наказаний является не истязание и доставление мучений человеку и не стремление признать не совершившимся преступление, которое уже совершено. «Может ли в политическом организме, призванном действовать, не поддаваясь влиянию страстей, и умиротворять страсти индивидов, найти приют бесполезная жестокость, орудие злобы и фанатизма или слабости тиранов? И разве могут стоны несчастного повернуть вспять безвозвратно ушедшее время, чтобы не свершилось уже свершенное деяние? Цель наказания, следовательно, заключается не в чем ином, как в предупреждении новых деяний преступника, наносящих вред его согражданам, и в удержании других от подобных действий. Поэтому следует применять такие наказания и такие способы их использования, которые, будучи адекватны совершенному преступлению, производили бы наиболее сильное и наиболее длительное впечатление на души людей и не причиняли бы преступнику значительных физических страданий» [1, с. 104-105]. Но какие наказания соответствуют этим преступлениям, какие средства соответствуют цели? И, в частности, действительно ли полезна и необходима смертная казнь для безопасности и поддержания общественного порядка? А пытки и истязания, неужели они справедливы и достигают цели, провозглашенной законами? Каковы лучшие способы предупреждения преступлений? Этими вопросами задается Беккариа и отмечает, что данные проблемы «заслуживают самого тщательного и геометрически точного решения, чтобы навсегда закрыть путь туманным софизмам, соблазнительному словоблудию и пугливому сомнению при рассмотрении данного вопроса» [1, с. 103], – то есть ратует за научный, рациональный способ их разрешения.

В-третьих, Беккариа пытается рационализировать или, если употребить веберовский термин, «расколдовать» мотивы преступлений, придать логическое истолкование криминальным мотивам.

вам индивидов. Он категорически отрицает традиционные религиозные объяснения причин преступлений посредством признания мистического воздействия темных и злых сил, Сатаны, «порчи в сердце», «тяжести греха» и т.п. «Ложность этой точки зрения для непредвзятого наблюдателя, – отмечает он, – становится очевидной при рассмотрении им истинных отношений между людьми и между людьми и Богом. Первые суть отношения равенства. Лишь необходимость примирить столкновения страстей и противоположных интересов породила идею общей пользы, которая лежит в основе человеческой справедливости. Вторые – отношения зависимости от Всевышнего, который по своей природе Совершенство и Творец. Лишь он один позволил себе оставить за собою право соединить в одном лице законодательную и судебную власти, так как только он один способен избежать при этом отрицательных последствий такого совмещения. Если он предписал вечные кары тем, кто не повинуется его всемогущей власти, то разве осмелится ничтожнейшее существо добавлять что-либо к Божественному правосудию, мстить за высшее Существо, само себе достаточное, которому предметы материального мира не в состоянии дать ощущения земной радости или печали и который Один лишь среди всех остальных существ действует, не встречая противодействия? Тяжесть греха зависит от непознаваемой порчи, затаившейся в сердце. Суть ее не может быть постигнута смертными без Божественного откровения. Но каким тогда образом порча в сердце может служить мерилom при наказании преступлений? В этом случае люди вполне могли наказывать тогда, когда Бог прощает, и прощать, когда Бог наказывает. И если люди могут перечить Всемогущему, совершая тем самым преступления против него, то это также может произойти с ними, когда они наказывают против его воли» [1, с. 88-89].

Наконец, в-четвертых, требование рационализации правовой системы может быть обнаружено в призыве Беккариа к отказу от произвольной интерпретации судьями законов. Судья должен не трактовать норму закона, но, напротив, строго ей следовать. «По поводу всякого преступления судья должен построить правильный силлогизм, в котором большой посылкой служит общий закон, а малой – конкретный поступок, противоречащий или соответствующий закону; заключение – оправдание или наказание. Если же судья по принуждению или по собственной воле построит не один, а два силлогизма, то тем самым он откроет лазейку неопределенности» [1, с. 75].

Таким образом, мы видим, как верный сын Просвещения подводит философское основание под грядущие правовые реформы. И разум, рациональность выступают у него главным инструментом критики существующего порядка. Если согласиться, что признаками рациональности являются адекватность, эффективность, калькулируемость, логичность, целесообразность, рефлексивность, то именно на эти характеристики опирается Ч. Беккариа в своих проспектах реформирования правовой системы. Вместе с тем, он отдает себе отчет в том, что рациональность в области права имеет собственную специфику. «Невозможно предусмотреть все последствия хаоса, порождаемого всеобщей борьбой человеческих страстей, – утверждает он, – Этот хаос усиливается по мере роста народонаселения, ведущего к расширению масштабов столкновения частных интересов. А этими последними невозможно управлять в интересах общественного блага по законам геометрии. В политической арифметике математическая точность вынуждена уступить место приблизительным расчетам» [1, с. 83].

Но, несмотря на это, идеи Беккариа все же могут рассматриваться в контексте всеобщей рационализации социальных институтов. На книгу Ч. Беккариа ссылался Мишель Фуко в своем труде «Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы», указывая на замену пыток и казней на возмещающие формы наказаний. Об этом же писал Эмиль Дюркгейм, когда констатировал смену репрессивного права на реститутивное. Рационализированный подход Беккариа к анализу причин и мотивов преступлений привел впоследствии к появлению самостоятельной науки криминологии.

#### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа. [Сост. и предисл. В.С. Овчинского]. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 184 с.





**Дорохина Юлия Анатольевна,**

кандидат юридических наук, доцент  
(Высшее учебное заведение  
«Национальная академия управления»,  
г. Киев, Украина)

---

**«ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ» КАК ПРИЗНАК  
ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ  
В ДОКТРИНАХ УГОЛОВНОГО ПРАВА**

---

До начала XVIII века научных доктрин о понятии преступлений против собственности и его признаках не существовало. В большинстве случаев, исследовался только вопрос наказания. Теоретические концепции в области понятия преступлений против собственности появлялись лишь с развитием науки уголовного права. Соответственно лишь со временем были выделены признаки этой группы преступлений, в том числе и такой признак, как общественная опасность.

Кодификационные акты первой половины XVIII века свидетельствуют о полном отсутствии научного подхода к созданию уголовного законодательства.

В XVIII веке появились теоретические и практические научные направления, соперничавшие друг с другом, так же стали исследоваться европейские теории, например, теория естественного права. Но, как отмечал Г.С. Фельдштейн, не скоро еще криминалистам суждено было выйти на широкую дорогу обработки положительного права. Это был период, когда делались попытки перенесения теоретических приемов, вырабатывавшихся при чуждых условиях, не только в области юридической школы, но и законодательного творчества [1, с. 98].

Представитель классического направления в криминологии Чезаре Беккариа в работе "О преступлениях и наказаниях", руководствуясь принципом абсолютной воли, рассматривал преступление как сознательно выбираемый индивидом вариант поведения. Предупредить такое поведение, по его мнению, могут лишь справедливое наказание и правильное воспитание индивида, причем эти меры тесно взаимосвязаны. Однако воспитание, как отмечал Беккариа, в отличие от наказания "...отвращает людей от зла не сбивчивым путем устрашения, за которым следует лишь притворное и мимолетное послушание, а безошибочным путем убеждения в неизбежности вредных последствий". Таким образом, в основе регулирования преступности

лежит не кара, не устрашение, а неотвратимость, своевременность и справедливость реагирования государства на правонарушения населения [2, с. 226].

В начале второй половины XVIII века, делается попытка переноса положительного права в область законодательного творчества. Величайшим памятником этой эпохи, являвшимся ярким проявлением общественного духа, проникавшего в уголовно-правовые знания, который отразился и на других памятниках науки этой эпохи – Наказ Екатерины II [1, с. 99].

Наказ определил понятие преступления с материальной точки зрения. Главной чертой преступного, как такового, является вредное "или каждому особенно, или всему обществу" [1, с. 109]. Таким образом, самым тяжким преступлением считалось то, которое посягает на государство.

В зависимости от степени общественной опасности Наказ различал две категории преступного поведения: неправда уголовная (преступление) и неправда полицейская (проступок). К сожалению, Наказ так и не вступил в силу и вместе с ним были забыты идеи, выдвинутые Ч. Беккариа, в частности о наличии признака "общественная опасность" в понятии преступления [2].

Как отмечал Г.С. Фельдштейн, "Наказ оказался совершенно непригодным, но отражающим общий дух, проникший в уголовно – правовые знания в их наиболее рациональном построении, он сыграл впоследствии роль могучего фактора развития нашей науки" [1, с. 287].

Представителем естественно – правовых учений, опирающимся на сравнительно – исторические исследования, работавшем в философско – догматическом направлении, принято считать профессора московского университета К.Г. Лангера. В трактате "Слово о происхождении и свойстве высшего криминального суда" он отмечал материальный состав преступления. Общественная опасность преступления выдвигалась автором на первый план. На преступления" К.Г. Лангер смотрел как на явления, которые зависели от воли человеческой и суть таких действий, которые тишину и безопасность общую нарушают...о великости преступлений рассуждать должно, смотря на то, сколько много потревожено ими общее спокойствие" [1, с. 172].

Со второй половины XVIII века появляются такие научные течения как историческое, сравнительное, эмпирическое, которыми формируется доктрина уголовно – правовой науки, т.к. до середины XVIII века не было создано догмы отечественного уголовного права, и только поэтому признакам преступления вообще, и преступлениям против собственности, в частности, не уде-

лялось должного внимания. В тоже время наблюдались отдельные попытки материального понятия преступления и анализа общественной опасности как признака преступления.

С начала XIX века наблюдается изменение научного развития в области уголовного права. Такие работы как О. Горегляда "Опыт начертания русского уголовного права", П. Н. Гуляева "Российское уголовное право", Г.И. Солнцева "Российское уголовное право" внесли понятия преступления, его признаков и деления на виды.

Г.И. Солнцев указывал на признаки преступления: внешнее действие, наказуемость как формальный признак и общественную опасность как материальный признак и близко подошел к вине, как признаку преступления. Вводя в понятие преступления материальный признак, он считал, что преступление имеет место только там, где есть действие, устремляемое к нарушению безопасности и благосостояния или государства или частных лиц [1, с. 397]. Общественной опасностью, как материальным признаком преступления, он оперировал и при разграничении уголовных преступлений от полицейских, (преступлений от административных правонарушений).

Последователь Г.И. Солнцева С.А. Протасов разделил преступления на виды, положив в основу степень общественной опасности. Так, на первом месте были преступления против веры, далее следовали преступления против особы императора, против внешней безопасности, против внутренней безопасности, против собственности [1, с. 426].

К. Паулович, работавший в естественно – правовом направлении при исследовании вопросов уголовного права, рассматривал преступление как свободное внешнее действие или бездействие, нарушающее правовой уклад. Тяжесть преступления, по его мнению, зависела от степени опасности для существующего правового строя. Вообще, как предполагал К. Паулович, понятие преступного целесообразно ограничить только действиями, открыто грозящими обществу опасностью. Вся же остальная область их должна быть предоставлена свободе и совести каждого и законодателю лучше всего рассматривать такие действия, как святилища, которого не должно касаться [1, с. 478-479].

П. Лодий был сторонником понимания преступления как действия опасного для общества, размер вреда и опасности которого не может не оказывать влияния на размер наказания [1, с. 494]. Л. Цветаев в основу понятия преступления положил единственный материальный признак "общественная опас-

ность": преступление в пространном смысле есть нарушение прав общества и сограждан и обязанностей к ним [1, с. 515].

И.Наумов указывал, что в основе понятия преступления лежит общественная опасность: "вредное намерение, не приведенное в действие, не подлежит суду гражданскому, потому, что оно осталось в душе без вреда обществу" [1, с. 522].

Представитель эклектического направления науки уголовного права П.Д. Калмыков доказывал наличие в преступлении признака общественной опасности и преступление понимал как "действие вредное для общества", заключающее "в себе зло для целого общества" [1, с. 616].

А.Чебышев-Дмитриев, проанализировав положения Русской правды, выявил существенный признак, отличавший преступление от гражданского правонарушения: "преступное действие заключает в себе две стороны: 1) оно нарушает частный интерес, частное право и подвергает виновного уплатить частное вознаграждение. Это гражданская сторона преступления. 2) Оно оскорбляет общество и влечет за собою публичное наказание" [3, с. 89]. Таким образом, уже в Русской правде присутствовала общественная опасность как категория, характеризовавшая преступление против собственности.

Такое понимание общественной опасности существовало вплоть до Судебников и отражалось в Уложении. С принятием христианства духовенство начало оказывать влияние на все общественные отношения, на понимание преступления и наказания. Так, наказание стало иметь своим назначением устрашение и нравственное возмездие, что непосредственно вытекало из религиозно – нравственных воззрений на преступление как на греховное действие. Однако, для реализации наказаний церковь призвала светскую власть, которая имела с духовенством общую цель – поддержание чистоты религии и нравственности [3, с. 118].

Таким образом понимание общественной опасности расширилось. Теперь общественно опасными признавались деяния, посягающие на интересы церкви, государства и личности. Следует отметить, что понимание общественной опасности представлялось трудным вследствие того, что еще не было четкого разграничения между гражданским правонарушением и уголовным преступлением. Например, в Судебнике 1497 года, получили свойственный им уголовный характер только следующие преступления: душегубство, разбой, татьба, кормчество, зернь, ябидничество, скоморошество и некоторые другие. Преступление считалось делом, оскорбляющим все общество. Расширяется понятие общественной опасности, а именно общественно опасны-

ми признаются деяния, посягающие на общественные и государственные интересы.

### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Фельдштейн Г.С. Главные течения в истории науки уголовного права в России. – Ярославль: Типография Губернского Правления, 1909.
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Пер. с итал. - М., 1995.
3. Чебышев-Дмитриев А. О преступном действии по русскому до – петровскому праву. – Казань: Типография императорского университета, 1862.



**Доценко Вікторія В'ячеславівна,**

кандидат психологічних наук

*(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)*

---

## **ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ ПСИХОЛОГІЇ**

---

Юрист і мислитель Чезаре Беккарія завдяки праці «Про злочини та покарання» увійшов в історію політичної і правової думки як основоположник класичної школи в науці кримінального права. Ч. Беккарія і його послідовники

рішуче відкидали теологічне розуміння злочинності як прояву діяльності сатани. На їх думку, злочин – це результат свідомого вибору людини, яка володіє повною свободою волі. Людина самостійно вибирає лінію поведінки, зважаючи на її переваги і недоліки, прагнучи до задоволення і уникаючи страждань. У свою чергу, вибір між добром і злом визначається тим, наскільки людина в процесі виховання засвоїла моральні правила поведінки [1, с. 38].

Виступаючи проти середньовічної жорстокості покарання і нелюдського поводження з підозрюваними, Ч. Беккарія пропонує замінити таємні обвинувачення і катування гуманними та швидкими судовими процедурами. На його думку, мета покарання полягає не в соціальній помсті, а в утриманні людей від здійснення злочинів. У своїй роботі Ч. Беккарія значну увагу приділив проблемі попередження злочинності: «...краще попереджати злочини, чим карати за них. Це становить мету будь-якого гарного законодавства, яке, по суті, є мистецтвом вести людей до найвищого щастя або до можливо меншого нещастя» [1, с. 229].

До ефективних засобів боротьби зі злочинністю Ч. Беккарія відносив наступні [1, с. 232]:

- якість, чіткість, зрозумілість і доступність законів;
- публічність і неминучість покарання;
- подолання сваволі в діяльності влади;
- виховання у людей поваги до закону замість страху перед владою.

Однією з провідних ідей Ч. Беккарія, є розуміння безперспективності заборон і соціального тиску на людину у попередженні злочинної поведінки: «...не заборони та накази, а відвертання дітей від зла шляхом їх переконання у неминучості тих чи інших

наслідків» [1, с. 231]. Ч. Беккарія наголошує, що заборона не означає попередження злочину, навпаки, заборони лише сприяють вчиненню нових злочинів і довільному тлумаченню, що є доброчесність і що є порок. Автор запитує: «...а що б з нами стало, якби виникла необхідність заборонити нам все, що може призвести до злочину?» [1, с. 231]. Такі питання є актуальними і сьогодні у галузях вікової, педагогічної та соціальної психології, що вивчають проблеми впливу соціальних мотивів влади, конформізму, підкорення, батьківської заборони на процес становлення та розвитку особистості.

Так, соціальний психолог Дж. Брем помітив, що люди часто чинять опір спробам обмежити їх поведінку та самостійність і висловив припущення, яке підтвердив експериментами, що спроби ущемити особисту свободу часто призводять до «ефекту бумеранга». Розроблена ним теорія психологічного реактивного опору стверджує, що кожного разу, коли щось обмежує наш вибір або позбавляє нас можливості вибору, потреба зберегти наші свободи змушує нас бажати їх значно сильніше, ніж раніше. Тому, коли дефіцит, або щось інше, ускладнює наш доступ до якогось предмету, ми прагнемо протистояти втручанням, бажаючи заволодіти цим предметом більше, ніж раніше [2, с. 287].

Психологи виділяють два критичні періоди протидії заборонам у дитячому віці. Вперше бажання боротися проти певних обмежень з'являється у дітей у віці двох – трьох років. Цей вік відомий переживанням кризи становлення «Я» [4]. Більшість батьків відзначають, що діти починають поводитися суперечливо, наполегливо відмовляються робити навіть те, що завжди виконували із задоволенням. Діти бунтують, протестують, чинять опір. На думку психологів, настає прорив до свободи, без якої розвиток особистості не може протікати гармонійно. Дитині стає важливо, щоб прийняли її самостійність, хоча вона не завжди може адекватно її проявити [4].

Другий період настає у підлітковому віці, коли суворі заборони і догани батьків призводять до конфліктів і ворожості та мають «зворотний ефект»: бажання зробити те, що не дозволяють, тільки збільшується [4]. У якості прикладу дослідники досить часто згадують про Ромео і Джульєтту, чия любов тільки посилювалася через протидію їх сімей [2, 4, 5]. І це не дивно, адже головні особливості підліткового віку – почуття дорослості і прагнення до самостійності. У результаті суворого впливу батьківських заборон невпевнені у собі діти стають несамотійними та інфантильними, активні діти стають агресивними і прагнуть якомога швидше покинути будинок, щоб вийти з-під контролю

батьків. Крім того, навішування дорослими ярликів «хуліган», «бандит», «ледар», у підлітковому віці не чинить очікуваної корисної дії, а має цілком протилежний ефект. Поступово дитина втрачає впевненість у власних можливостях до виправлення і починає підтверджувати всі сказані про неї слова.

О. Назаренко виділяє три типи батьківських заборон та їх наслідків [3]:

1) батьки перекладають на себе функцію утримання від вчинення небажаних дій. Наслідок: здатність до самостійного контролю не отримує підстав і умов для розвитку. Дитина виростає, і цей дорослий (знаючи, що робить «щось не те» ) не може себе контролювати;

2) батьки ведуть постійний і жорсткий контроль за процесом виконання будь-якої позитивної дії. Як наслідок, дитина втрачає (не може сформулювати ): здатність до поточного контролю над ситуацією, можливість оцінювати власні дії, адекватне уявлення про власні можливості;

3) батьки забороняють самостійну і довільну діяльність дитини. Наслідок: дитина виростає з думкою: «...щоб вона не зробила – це вже неправильно».

Досить цікавими є також погляди Ч. Беккарія на особливості психологічного впливу на людину за допомогою страху: «...страх людини перед людиною згубний і може призвести до злочину. Раби завжди більш розпусні, розгнуждані і жорстокі, ніж вільні люди, які думають про науку, про інтереси нації, про велике і намагаються йому наслідувати. Раби, задоволені днем насущним, шукають в шумній розпусті спосіб забути і тим самим відволіктися від свого принизливого становища. Ніколи не впевнені у результаті всіх своїх починань, вони і невпевненість в успіху задуманого злочину розглядають як збудливий стимул для його вчинення» [1, с. 232].

Сучасні дослідники психології та педагогіки стверджують [4], що сенс виховання – не в слухняності дитини з почуття страху, а в розкритті дитини як особистості. Не ламати характер дитини, а допомогти розкрити її найкращі якості – головна мета батьків, вчителів, психологів. Адже, використання фізичних і психологічних покарань дитини призводить до:

- формування страху перед батьками, а надалі перед будь-яким авторитетом;
- розвитку внутрішньої агресії, яка в майбутньому може вилитися в садизм і жорстокість;
- порушені психіки, схильності до порушень поведінки.



Провідні думки Ч. Беккарія щодо можливостей людини протистояти злочинному наміру; свободи волі свідомо діючої та вільної у власних вчинках людини у виборі злочину чи правомірної поведінки; бачення попередження злочину більш важливим ніж покарання а сам злочин і злочинність результатом нездатності мас засвоїти тверді правила поведінки тощо є актуальними і потрібними в побудові кримінальної політики для всього цивілізованого світу.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа, перевод Ю.М. Юмашев. – М. : Стелс, 1995 – 304 с.
2. Майерс Д. Социальная психология ; пер. с англ. / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 2011. – 800 с.
3. Назаренко Е. Родительские запреты [Електронний ресурс] / Е. Назаренко. – Режим доступу: [www.live-and-learn.ru](http://www.live-and-learn.ru)
4. Реан А.А. Психология и педагогика / – А.А. Реан, Н.В. Бордовская, Розум С.И. – СПб. : Питер, 2000. – 432 с.
5. Чалдини Р. Психология влияния ; пер. с англ. / Р. Чалдини. – СПб. : Питер, 2011. – 288 с.



**Зархина Стелла Эдуардовна,**

кандидат юридических наук, доцент  
(Национальный юридический университет имени  
Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина)

---

## **ФИЛОСОФСКО-ЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ИССЛЕДОВАНИИ ЯЗЫКА ПРАВА ЧЕЗАРЕ БЕККАРИА**

---

Начиная с классической античности, многие мыслители стремились к конструированию максимально полных систем, в которых большое значение придавалось той теоретической области, которую сегодня принято называть философией права (Платон, Аристотель, Фома Аквинский, Гроций, Гоббс, Монтескье, Беккария, Лейбниц, Кант, Фихте, В. фон Гумбольдт, Гегель и др.) Многие из названных мыслителей внесли вклад и в развитие философии языка. Интерес же к философскому анализу языка права так же начал формироваться еще в классической Греции и в Древнем Риме, в средневековой Европе, в эпоху Возрождения и Нового времени у Гроция, Бэкона, Гоббса, Локка, Лейбница, Монтескье, Беккариа и др.

Одним из крупных представителей эпохи Просвещения, который обращался к языковым вопросам права, был маркиз Чезаре ди Беккариа (1738-1794). Как и у Монтескье, интерес к этим вопросам был подчинен более общим задачам, в данном случае, философии уголовного права. Тем не менее, благодаря широкой популярности его трактата «О преступлениях и наказаниях» (1764), эти замечания стимулировали рост дальнейшего интереса к лингвистическому аспекту юриспруденции.

Как следует из высказываний Беккариа, его сочинение содержит критику тезиса о примате «духа законов» над его буквой. Правда, и Монтескье оговаривался, что «судьи народа... - не более как уста, произносящие слова закона», [1, с. 289] тем не менее, он призывал к взвешенному учету обстоятельств и в случае несоответствия буквы закона его духу, отхода судьи от этой буквы. При этом судья неизбежно должен толковать закон, но это обстоятельство Монтескье оставил в своем трактате без анализа.

Беккариа принципиально против наделения судей широкими полномочиями в толковании закона. «Судьям не может принадлежать право толковать уголовные законы исключительно в силу того, что они не являются законодателями. Судьи не получили законы в наследство от наших предков как традицию или завет, которые не оставляют потомкам ничего другого, кроме повино-

вения. Наоборот, они получают их от живого общества или суверена, его представляющего, как хранителя результатов всеобщего волеизъявления своих современников. В этом заключается материальная суть и реальная сила законов».[2, с. 75 -76] По мнению Беккариа, единственным правомочным истолкователем законов есть только этот суверен. Функция же судьи состоит только в том, чтобы установить, совершил или не совершил тот или другой человек действие, противное законам. Подход Беккариа подчеркнуто формалистичен и даже формально-логичен. «По поводу всякого преступления судья должен построить правильный силлогизм, в котором большой посылкой служит общий закон, а малой — конкретный поступок, противоречащий или соответствующий закону; заключение — оправдание или наказание. Если же судья по принуждению или по собственной воле построит не один, а два силлогизма, то тем самым он откроет лазейку неопределенности». [2, с. 76]

Беккариа считает, что нет ничего опаснее общепринятого мнения, будто следует руководствоваться «духом закона». [2, с. 76] Поскольку все наши деяния и мысли связаны между собой, то чем они сложнее, тем больше путей к ним и от них. К тому же у каждого человека имеется своя точка зрения, причем она может меняться в разное время. «Так что дух закона был бы подвержен влиянию хорошей или дурной логики судьи, нормальной или плохой работе его желудка, зависел бы от силы обуревающих его страстей, от его слабостей и от его отношения к потерпевшему. Словом, от малейших причин, способных вызвать в человеческой душе, подверженной постоянным колебаниям, искаженный образ любого исследуемого предмета. Поэтому-то мы видим, как судьба играет человеком при рассмотрении его дела различными судами. И жизнь несчастного приносится в жертву из-за ошибочных выводов или мимолетных капризов судьи, который уверен в правомерности принимаемого им решения на основе хаотичных представлений, витающих в его мозгу. Поэтому-то мы видим, что одни и те же преступления в тех же самых судах по-разному наказываются в разное время. Причина этого заключается в том, что судьи не прислушиваются к постоянному и отчетливому гласу закона, а идут на поводу у толкования, ошибающегося и непостоянного». [2, с. 77 -78]

Беккариа полагает, что недостатки, связанные с точным следованием букве уголовного закона, ничтожны по сравнению с недостатками, вызываемыми неверным толкованием. Недостатки неудачной формулировки нормы относительно легко устраняются путем внесения в текст закона необходимых изменений.

Зато «строгое следование букве закона не допускает судебного произвола, чреватого возникновением необоснованных и своекорыстных споров. Если законы кодифицированы и подлежат буквальному исполнению, ограничивая роль судьи рассмотрением деяний, совершенных гражданином, и оценкой их соответствия или несоответствия писаному закону, если норма, определяющая правомерность или неправомерность каких-либо действий, которой должны руководствоваться все граждане от простолюдина до философа, не является предметом спорного толкования, а четко установлена, то в этом случае подданным не угрожает мелочный деспотизм большинства». [2, с. 79] Более того, «строго соблюдая закон, граждане обретают личную безопасность, что справедливо, поскольку ради этого люди объединяются в общество; и полезно, поскольку в этом случае предоставляется возможность точно просчитать неудобства противоправного поведения». [2, с. 79]

Поскольку с точки зрения Беккариа толкование законов является злом, то причиной потребности в толкованиях является темнота текста законов. «Если толкование законов зло, то их темнота, заставляющая прибегать к толкованию, не меньшее зло. И это зло будет гораздо опаснее, если законы написаны на языке, чуждом народу. Будучи не в состоянии судить о степени своей свободы или свободы своих сограждан, гражданин попадает в зависимость от кучки посвященных, поскольку такой язык законов, непонятный народу, превращает кодекс из книги всеми почитаемой и всем доступной в книгу квазичастную и доступную лишь для узкого круга лиц». [2, с. 80] Только ясность, понятность и точность изложения может побудить граждан к изучению и неукоснительному выполнению законов.

Как видим, эти немногочисленные, но фундаментальные по своему смыслу замечания не просто развивают традиционные рекомендации относительно техники составления законов, но и открывают перспективу социолингвистических исследований языка права.

#### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Монтескье Ш. А. Избранные произведения.- М. : Госполитиздат, 1955 – 798 с.
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. - М.: Стелс, 1995. – 305 с.



**Коломієць Світлана Василівна,**

*(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)*

---

**ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЗАКОНОДАВЧЕ  
ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗАБОРОНИ НОСІННЯ  
ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗБРОЇ ЗЛОЧИННИ  
У ВІТЧИЗНЯНІЙ СУСПІЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ**

---

*Нехай будуть непохитними закони та  
їх виконавці, і нехай буде покірний, вибач-  
ливий і людинолюбний законодавець. Муд-  
рий будівельник, він повинен споруджувати  
свою будову на основі любові кожного до  
самого себе, і нехай загальне благо буде під-  
сумком приватних інтересів.*

*Чезаре Беккарія*

У своїй роботі Чезаре Беккарія «Про злочини і покарання» (1764 рік) висловив такі прогресивні принципи, як: рівність перед законом, немає злочину і немає покарання без вказівки на те у законі, відповідність міри покарання тяжкості скоєного злочину [1]. Простий розгляд викладених досі істин з очевидністю показує, що мета покарань полягає не в катуванні і мученні людини і не в тому, щоб зробити неіснуючим вже скоєний злочин. Чи може політичне тіло, яке не тільки саме не керується пристрастями, але і уменшує пристрасті приватних осіб, чи може воно давати притулок такій марній жорстокості, зняряддю злоби і фанатизму і слабких тиранів? Хіба можуть стогони нещасного зробити не колишнім те, що скоєно в минулому? Отже, мета покарання полягає тільки в тому, щоб перешкодити винному знову завдати шкоду суспільству, а й утримати інших від здійснення того ж. Тому слід вживати тільки такі покарання, які при збереженні співмірності із злочинами здійснювали б найбільш сильний і найбільш тривалий вплив на душу людей і були б найменш болісними для тіла злочинця [2, с. 103].

А аргументи на користь скасування страти – це практично перший в історії теоретичний виступ такого роду. Страту Чезаре припускав тільки в надзвичайних обставинах (збереження існуючого правління, чи коли нація бореться за свою свободу). У всіх інших випадках страта несправедлива і невиправдана. Страта – війна нації з громадянином, це повернення в природний стан. Багатовіковий досвід показує, що погроза страти не зупиняє

злочинця. Більш ефективне покарання – довічне позбавлення волі. Страта невинувинувана і з моральної точки зору. Це, навпаки, веде до жорстокості й аморальності. Невинувинувана страта і з точки зору юридичної, її застосування може бути результатом помилки суддів, яка стає вже непоправною, доводив Беккарія [1].

Закони, писав Чезаре, не перейшли до суддів від предків у якості сімейного переказу або заповіту, що надає нащадкам одну турботу – коритися. Судді отримують їх від живого суспільства або від суверена як його представника, як зберігача наявної загальної волі. Закони отримані суддями не як зобов'язання, що випливають з давньої угоди. Така угода, пов'язуючи неіснуючі волі, була б недійсна, зводячи людей від суспільного стану до стану стада, вона була б несправедливою. Закони отримані як наслідок мовчазної або явної загальної угоди живуть підданих з сувереном, як узи, необхідні, щоб стримувати і пригнічувати зіткнення приватних інтересів. Ось на чому спочиває фізична і дійсна сила законів. Хто ж є законним їх тлумачем? Суверен, тобто хранитель наявної волі всіх, або ж суддя, посада якого полягає тільки в тому, щоб дослідити: чи вчинила та чи інша людина діяння, протилежне законам, або не вчинила [2, с. 92]?

Беккарія не зміг обійти мовчанням також і проблемне питання щодо користі або шкоди від заборони носіння зброї. Зокрема, він писав, що одним із джерел помилок і несправедливостей є помилкові поняття про користь, засвоєну законодавцями. Ці помилкові поняття створюються, коли приватні недоліки ставити вище загальних, а почуття пригнічують, замість того, щоб їх спонукати, та наказувати логіці: «Прислужуй». Помилкове поняття про користь відтворюється, коли жертвують тисячами дійсних вигод для усунення недоліку уявного чи такого, що має нікчемні наслідки, коли у людей відбирають вогонь через боязнь пожеж та воду, щоб вони не потонули, коли зло виправляється виключно руйнуванням. Закони, що забороняють носіння зброї, саме такі. Вони обеззброюють тільки тих, хто не схильний до скоєння злочинів і ніколи не зважиться на це. Але ті, хто готов порушити найсвятіші закони людства і найважливіші положення кодексів, чи стануть вони поважати закони незначні і чисто довільні, які так легко порушити і залишитися безкарним? Адже їх точне виконання обмежує особисту свободу, настільки цінну людині і освіченому законодавцю, піддаючи в той час безневинного всім тим тяготам, які повинні випасти на долю винного? Ці закони погіршують становище тих, хто піддається нападу і покращує становище тих, хто нападає. Вони не зменшують, а збільшують кількість вбивств, так як безпечніше напасти на без-

збройного, ніж на озброєного. Такі закони слід було б назвати не попереджувачими, а такими, які бояться злочину. Вони народжуються під впливом деяких окремих випадків, які звернули на себе увагу, а не в результаті виваженої оцінки всіх можливих позитивних і негативних положень цього загального закону[2, с. 149].

Українське право, яке пройшло складний історичний шлях, на різних етапах свого становлення по-різному підходило до проблеми відповідальності за злочини, що пов'язані з використанням зброї.

Найдавнішою письмовою законодавчою збіркою Київської Русі прийнято вважати Руську Правду (XI-XII ст.), в якій максимально повно розглянуто норми кримінального права. Однак, за Руською Правдою при вчиненні вбивства не виокремлювалося застосування зброї як обтяжуючої обставини тощо. Натомість, погроза зброєю мала каратися штрафом в 1 гривню [3].

Найпершими спробами кодифікації права у Литовсько-Руській державі є Судебник князя Казимира, датований серединою XV ст. (1468 р.) [4]. Лист князя Казимира (оригінальна назва для того часу) містив у собі переважно норми кримінального, кримінально-процесуального та адміністративного права, а правовідносини в кожній землі регулювалися нормами місцевого звичаєвого права. Однак, якщо у Судебнику на достатньому рівні розгорнуте питання щодо такого виду злочинів, як крадіжка, то питання щодо злочинів проти життя, здоров'я, інших видів злочинів, при яких можливе застосування зброї, взагалі не розглядалось. Питання щодо зброї як предмету злочину Судебником також не аналізувалося [5].

В основу Статутів Великого князівства Литовського покладено принципи дотримання суверенності держави, єдності права, рівності перед законом (хоча саме право визнавало неоднакову правоздатність для різних категорій людей) і пріоритету писаних законів [5]. Статут регламентував питання цивільного, кримінального та процесуального права. Ця кодифікація законів також передбачала покарання за злочини, вчинені проти життя та здоров'я, суверенності держави, але не виокремлювала зброю як знаряддя чи предмет злочинів.

Соборне Уложення 1649 року передбачає 25 глав, що поділені по конкретних напрямках, аналогічно, наприклад, чинному Кримінальному Кодексу [6]. У цьому акті вже передбачена відповідальність за злочини, вчинені з використанням зброї. Так, у статтях 3 – 4 Глави III «Про государів двір, щоб на государевому дворі ні від кого ніякого безчинства та брані не було» злочини, що вчинені при царській величності шаблею або іншою зброєю –

нанесення ран, вбивство, нанесення ран, що спричинили смерть – каралися стратою; а у випадку неспричинення уражень іншим особам тією зброєю – відсіченням руки. Стаття 5 Глави III за вчинення злочинів з використанням зброї у царському дворі, але без присутності государя передбачає більш-менш м'яке покарання. Так, якщо «хто на кого зброєю вийме, але не ранить, того посадити на три місяці в тюрму». Якщо постраждалий отримає рани – нападнику відсікти руку, а якщо помре від того нападу – казни ти смертю. Далі, у статтях 6 та 7 Глави III йдеться про заборону носіння та використання зброї без наказу на те князя у місцях, де знаходиться цар при об'їзді. У разі носіння зброї в тому місці передбачається покарання у вигляді биття батогами та тижневим ув'язненням в тюрмі, у разі використання зброї без відповідного наказу із спричиненням ран чи летального наслідку – карається смертю.

Крім цього, у Главі X «Про суди» йдеться про замах з використанням зброї хоч то на суддю, хоч на опонента, за який кара у виді батога, а також про нанесення тілесних ушкоджень чи смерті кара у вигляді смерті та грошової виплати (стаття 105).

Наступним історичним джерелом кримінального та кримінально-процесуального права, на якому ми б хотіли зупинити свою увагу, є Артикул Військовий (1715 р.) Петра I [7]. Ця систематизація норм першочергово направлена на військовослужбовців, що було зумовлено створенням Петром I регулярної армії. Достатньо детально розглядав Артикул Військовий зброю як можливе знаряддя вчинення злочинів. Так, у разі посягання на особу Його Величності з використанням зброї або без, а також за озброєння нападників винний підлягав четвертуванню з конфіскацією майна; у разі зухвалості нападу на фельдмаршала чи генерала – відсіченню голови; у разі озброєного нападу на начальника свого – також передбачалась смерть (Глава 3 Артикулу) [7].

Глава 6 Артикулу (артикули 56 – 59) про військові припаси, зброю, мундир, втрату, недбальство щодо зазначеного передбачала відповідальність за недбале поводження зі зброєю, боєприпасами, мундиром від побиття шпіцрутенами та позбавлення жалування до смерті – якщо військовослужбовець програє, продасть, віддасть під заставу тричі.

Права, за якими судиться малоросійський народ, прийняті у 1743 р., стали етапною подією у становленні української правової системи. У Правах виокремлювались злочини з використанням зброї. Зокрема, у Главі Десятій Артикулом 8 «Про вбивства, поранення, побої господам своїм від служителів або чиновникам від підпорядкованих та не підпорядкованих» передбачено,



що служителя, який умисно уб'є такого – жорстоко стратити, а саме – четвертувати..., якщо вдарив чи оголив зброю, або будь-яке знаряддя на нього підійме, такому руку відсікти (ч.1). Якщо ж командира свого чи будь-яку чиновну людину, якій не підпорядковується, але нижчого звання, вбив або ранив, а також якщо побив, зброю оголив або будь-яке знаряддя на нього підняв, цього злочинця стратити і наказувати як слугу, однаково з частиною першою цього артикулу (ч.2).

Артикул 10 Глави Десятої «Про вбивства та про рани навмисні і таємним чином нанесені» передбачає за умисне, ненавмисне вбивство, а саме в дорозі... чи вдома скрізь двері або вікно, чи у прихованому місці стрільбою або ручним знаряддям сонного вбив або в натовпі, ножем, кордіком або будь-чим тайно вбив, але на місці злочину спійманий, без усякого милосердя стратити. Також окремо визначалося застосування зброї під час сварок і бійок (п. 5 Артикула 26).

Що ж до застосування зброї серед військових чи підлеглих, то такі види злочинів також передбачалися Правами. Пункт 3 Артикула 30 говорить про вбивства и нанесення ран служителями та іншими людьми заради оборони зроблених [8].

Перше видання «Зведення законів Російської імперії» відбулося в 1832 р., подальші – у 1842 і 1857 роках (загалом 15 томів). У спеціальній частині «Зведення законів...» в статті 249 (що знаходиться у відділенні 1 глави 2 третього розділу) передбачено покарання за бунт проти Влади Верховної або за збір, зберігання, надання зброї або іншому приготуванні до бунту, що каралось позбавленням всіх прав стану і смертною карою. А стаття 984 передбачає позбавлення всіх особливих, особисто і станом всіх присвоєних прав і переваг і ув'язнення в тюрмі за прохання милостині, якщо у них знайдено зброю або підроблені ключі, відмички та інші тому подібні знаряддя. Цікаво, що окрім статей із покаранням за виробництво, зберігання, ношення, збут зброї, пороху, інших боєприпасів це відділення передбачає відповідальність за умисне травлення людини собакою чи іншою твариною з наміром заподіяти шкоду (стаття 988) [9, С.7]. Таким чином можна зробити висновок, що собак та інших тварин прирівнювали наприкінці ІХХ століття до зброї.

Сучасність привнесла свої корективи в усталене законодавство, коли вранці 20 лютого 2014 року на Майдані Незалежності розгорілися зіткнення активістів «Євромайдану» і силовиків. Після того як активісти почали відтісняти силовиків з «Майдану» у бік урядового кварталу, правоохоронці почали застосовувати вогнепальну зброю. Протягом дня протестуючі піддалися масова-

ному обстрілу невідомими снайперами. У результаті обстрілу загинули 106 мітингувальників і більше десятка співробітників «Беркуту» [10]. Особливої актуальності питання носіння, зберігання та законності застосування зброї набуло в Україні останнім часом внаслідок озброєних нападів сепаратистів та маргіналів на цивільних осіб, навчальні заклади, державні установи; погроз зброєю чи її застосування під час рейдерських захоплень; захватів прихильниками федералізації України будівель відділів міліції та СБУ, де знаходилися збройові кімнати.

Відповідно постає проблема щодо необхідності законодавчого врегулювання як питання кримінальної відповідальності за злочини, що пов'язані з незаконним поводженням зі зброєю, так і питання щодо легалізації наявної у населення зброї. Одним із шляхів вирішення даної проблеми, на нашу думку, є необхідність прийняття ЗУ «Про зброю».

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право [Електрон. ресурс] : навч. посібник. – К.: Алерта, 2012. – 334 с. – Режим доступу: [http://pidruchniki.ws/1153010451779/pravo/pravovi\\_teorii\\_italiyi\\_dzhambattista\\_viko\\_chezare\\_bekkaria](http://pidruchniki.ws/1153010451779/pravo/pravovi_teorii_italiyi_dzhambattista_viko_chezare_bekkaria)
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Сост. и предисл. В.С. Обнинского. – М.: ИНФРА-М, 2004. – VI, 184 с. – (Библиотека криминолога).
3. «Руська правда» – видатна пам'ятка права Руської держави [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://idpu.mylivepage.ru/wiki/324/253>
4. Судебник Великого Князя Казимира Ягайловича [Електрон. ресурс] : текст давньоруською мовою. – Режим доступу <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/33/7.pdf>
5. Історія держави і права України [Електрон. ресурс] / Терлюк І.Я. – Режим доступу: [http://pidruchniki.ws/1510082745442/pravo/kodifikatsiya\\_prava\\_statuti\\_velikogo\\_knyazivstva\\_litovskogo](http://pidruchniki.ws/1510082745442/pravo/kodifikatsiya_prava_statuti_velikogo_knyazivstva_litovskogo)
6. Соборное уложение 1649 года [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/Pravo/Article/sob\\_ul1649.php](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Article/sob_ul1649.php)
7. Воинский Устав 1716 года [Електрон. ресурс] : Военный устав с Артикулом военным, при котором приложены толкования, также с кратким содержанием процессов, экзерцициею, церемониями, и должностями полковых чинов. – СПб.:

- ИАН, 1748. – Режим доступа :  
<http://www.adjudant.ru/regulations/1716-02.htm>
8. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 / [відп.ред Ю.С. Шемшученко]. – К. – 1997. – 549с. С. 7
  9. Свод Законов Российской Империи. Том XV / Классика российского права  
<http://civil.consultant.ru/reprint/books/229/102.html>
  10. Дело о расстреле «Майдана» может стать вторым «убийством Кеннеди» / Инф.-аналит. портал Inpress.ua. – Режим доступа : <http://inpress.ua/ru/politics/28542-n-a-157>.



## Кононов Ілля Федорович,

доктор соціологічних наук, професор  
(Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,  
м. Луганськ, Україна)

---

### ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА ЯК ТЕОРЕТИК СПРАВЕДЛИВОСТІ

---

Праця Чезаре Беккарія «Про злочини і покарання» належить до основної лінії розвитку суспільствознавчої думки Західної Європи. Про її автора написано досить багато як про юриста [1]. Це і зрозуміло, адже знаменита теорема італійського мислителя, яка вимагає, «...щоб покарання не було насильством одного чи багатьох над окремим громадянином, воно повинне неодмінно бути публічним, негайним, необхідним, найменшим з можливих за даних умов, домірним злочину, встановленим в законах» [2, с. 155], - стала на століття дороговказом при реформуванні кримінального права в континентальній Європі.

Невеличка книжка 26-літнього міланського інтелектуала стала поворотним моментом не лише в теорії кримінального права. Чезаре Беккарія вдалося в концентрованій формі висловити основні гуманістичні інтенції просвітницької думки і зробити з них чіткі і обґрунтовані висновки. Завдяки цьому його праця відіграла свою роль не лише в юридичній науці, а і в суспільствознавстві в широкому сенсі слова. Це – один з тих творів, про які можна сказати словами Р. Коллінза: «Великою інтелектуальною роботою є та, яка створює більший простір, в якому можуть працювати послідовники» [3, с. 81]. До послідовників Ч. Беккарія належать не лише юристи, але і соціологи. З повним правом його можна поставити в один ряд з Т. Гоббсом, Ш. – Л. Монтеск'є, Ж. – Ж. Руссо, Ж. А. Кондорсе, А. Сен-Сімоном та ін.

Наскрізною ідеєю праці Ч. Беккарія можна назвати ідею справедливості. Сама категорія справедливості в наш час визначається як одна з провідних етико-соціологічних категорій [4]. Вона стосується самих основ суспільного життя, його ціннісної основи. Стабільність ціннісної системи можлива лише через узгодження принципів добра і блага. На мою думку, це досягається завдяки ідеї справедливості. Вона дає ідеал суспільного устрою, де благо і добро узгоджені. Отже, це модель суспільного компромісу. Не випадково в теоріях Т. Гоббса чи Дж. Локка справедливість осмислювалася через суспільний договір. Цю тенденцію і розвивав в своїй праці Ч. Беккарія.

Просвітницький погляд на справедливість був пов'язаний зі зміною оптики, колись заданої Платоном і Аристотелем. Як у всіх античних авторів у останнього погляд на справедливість двоїться. Він прямо говорить про два роди справедливого. Перший – відповідність закону як найбільша доброчесність, другий – справедливість по відношенню до іншої людини. Сутність останньої справедливості Аристотель вбачає в рівності. Це не означає, що всі люди у всіх відношеннях повинні бути рівними. Аристотель писав: „...Якщо несправедливість зводиться до нерівності, то очевидно, що справедливість і справедливе є рівністю зобов'язань (*symbolaiōn*). Звідця зрозуміло, що справедливість є певною серединою між надлишком та нестатком, між множиною і мізером: несправедливий, роблячи несправедливість, має більше, терплячий несправедливість, піддаючись їй, має менше ” [5].

Ідея справедливості у Ч. Беккарія пов'язана з формуванням нового уявлення про суспільство. Воно у італійського мислителя розглядається окремо від ідеї Бога і природи людини. Він писав: «Існують три джерела моральних і політичних засад, що управляють людьми: божественне одкровення, природні закони і добровільні суспільні угоди» [2, с. 85]. Справедливість Бога і природна справедливість є незмінними. А от суспільна справедливість становить проблему: «...Справедливість людська або, що є тим же самим, політична, будучи не чим іншим як відношенням між тією чи іншою дією і станом суспільства, що змінюється, може змінюватися в залежності від того, настільки ця дія стає необхідною або корисною для суспільства. Неможливо вірно пізнати її без вивчення складних відносин громадянського буття, що є надзвичайно змінними» [2, с. 87].

Суспільний договір передбачає формування спільної волі, яка уособлюється в суверені. Останнім може виступати як колективний суб'єкт (в республіках), так і монарх. Але «політичне тіло» не повинне повністю поглинати індивідів. Суверену віддається тільки невелика частка їх свободи, яка необхідна для забезпечення спільного блага/користі. Саме спільне благо є основою суспільної справедливості: «Тільки зіткнення пристрастей і протилежність інтересів породили ідею спільної користі, яка є основою людської справедливості» [2, с. 97].

Ч. Беккарія неодноразово повертається до суперечливості досягнення спільної користі. Вона далеко не завжди є результатом добрих намірів. «Інколи люди з найкращих намірів завдають суспільству надзвичайно великої шкоди, інколи ж, діючи під впливом самих нищих бажань, приносять йому величезну користь» [2, с. 97]. Таким чином, суто моральні регулятори нездатні

забезпечити досягнення суспільної справедливості. Для цього потрібна політика, яка, на думку італійського мислителя, є «...мистецтвом найкраще управляти і примирювати незмінні почуття людей» [2, с. 120].

Першість в функціонуванні «політичного тіла» належить законодавству. Саме в ньому і знаходить вираження суспільна справедливість. Ч. Беккарія у зв'язку з цим особливо наголошує на необхідності розмежування законодавчої і судової влади: «Влада тлумачити кримінальні закони не може належати суддям вже тому, що вони не законодавці» [2, с. 92]. Через орієнтацію на спільну користь законодавство мусить забезпечити «...досягнення щастя в цьому земному житті» [2, с. 85]. Але цього неможливо досягти раз і назавжди. Суспільство змінюється, в ньому точиться постійна боротьба, в першу чергу «мирна мовчазна війна» бідності з багатством [2, с. 120]. Тому і законодавці повинні ці обставини постійно враховувати: «...Протиставляючи силу силі, а думці думку, мудрий законодавець викорінює в народі здивування і захват перед хибними початками, безглузде походження яких звичайно приховане від простого народу вмілими висновками з цих начал» [2, с. 119].

Баланс суспільних інтересів досягається за рахунок позитивних і негативних санкцій, передбачених в законах. Про позитивні санкції Ч. Беккарія говорить мало, відмічаючи, що нагородження доброчесності – кращий засіб попередження злочинів [2, с. 154]. В цілому ж його текст присвячений негативним санкціям, тобто покаранням. Але право суверена на покарання базується «...на необхідності захистити сховище спільного блага від зазіхань окремих осіб» [2, с. 90]. Саме тому італійський мислитель повстає проти того, щоб покарання перетворювалося на особисту помсту. Він категорично висловлюється проти застосування тортур під час дізнання та ін. Основою усіх міркувань при цьому є уявлення про суспільний договір, в якому люди поступилися суспільству лиш невеликою частиною своєї свободи. «Сукупність цих найменших часток свободи утворює право на покарання. Усе, що над це, - зловживання, а не правосуддя, факт, але не право» [2, с. 90]. Сила негативних санкцій не в їх жорстокості, а в невідворотності. «Один з найбільш дієвих засобів, що стримують злочини, криється не в жорстокості покарань, а в їх невідворотності і, отже, в пильності влади і в тій суворій неблаганності судді, яка тоді стає корисною чеснотою, коли він застосовує лагідні закони» [2, с. 124].

Суспільна справедливість у певних відношеннях тотожна свободі, адже «...будь-який вияв влади людини над людиною, що не впливає з абсолютної необхідності є тиранічним» [2, с. 90].

Держава в ім'я справедливості не повинна прагнути регулювати усі сфери суспільного життя. Повинен діяти принцип: дозволено все, що не заборонено законом. «Думка, що кожен громадянин має право робити все, що не суперечить законам, не побоюючись жодних наслідків, окрім тих, які можуть бути породжені самою дією, є політичним догматом, у який повинні вірити і який вища влада повинна сповідувати шляхом непорушного дотримання законів» [2, с. 99].

Тільки сукупність зазначених умов забезпечує суспільну справедливість і тільки в цьому контексті набуває сенсу її розуміння, яке автор «Про злочини і покарання» сформулював так: «Під справедливістю я розумію не що інше, як зв'язок, необхідний для об'єднання приватних інтересів, без якого відновився б попередній позасуспільний стан» [2, с. 91].

Суспільна справедливість завжди перебуває під загрозою. В першу чергу їй загрожує людський егоїзм. Він є причиною того, що «...кожен бачить в собі центр земних відносин» [2, с. 90]. Викорінити його неможливо, адже він пов'язаний з природою людини. Ч. Беккарія порівнює егоїзм з силою всесвітнього тяжіння. Через це він робить висновок, що «неможливо попередити усе зло, яке породжується всезагальною боротьбою людських пристрастей» [2, с. 95].

Але людська природа виявляється в конкретних умовах певної соціальної структури. Різні верстви в ній мають різні інтереси, різні ресурси, різні можливості. Внизу суспільства усього цього менше, ніж наверху. Тому злочини пересічних людей здаються Ч. Беккарія менш небезпечними, ніж злочини пануючих верств. Скажімо, крадіжку він визначає як звичний злочин злиденності і відчаю, «...злочином тієї нещасної частини людства, якій право власності (жахливе і, можливо, не необхідне право) залишило можливість одного лиш голого існування» [2, с. 118].

Злочини верхівки суспільства часто ставлять під загрозу саме його існування. Саме правлячі верстви псують закони, змінюючи їх під партикулярні інтереси. «Неспокійний дріб'язковий дух, боязка мудрість, що думає про теперішнє, обережна недовірилівість до нового володарюють над почуттями тих, які розпоряджаються діяльністю слабких смертних» [2, с. 143]. Таке псування законів веде до вкорінення в державне життя злочинних начал (як це Ч. Беккарія відмічав стосовно таємних обвинувачень). Наслідком цього може бути загибель відповідного «політичного тіла»: «Інколи обставини бувають такими, що викорінення зла, нерозривно пов'язаного з державним устроєм, може призвести до загибелі нації» [2, с. 108].

Правлячі групи суспільства постійно прагнуть за допомогою законів вирішувати поточні проблеми, занурюючи законодавство в плин політичної боротьби. Ч. Беккарія з пристрасстю просвітника пише: «Корисна несправедливість не може терпітися законодавцем, який бажає закрити усі шляхи для невсипущої тиранії, яка зваблює швидкоплинним благом і щастям небагатьох знатних, які зневажають разом з тим наступну загибель і сліози безвісної множини людей» [2, с. 121].

Разом з тим, італійський гуманіст розуміє, що у всіх «політичних тілах», які розділені на бідних і багатих, діє «непомітний хробак», який їх підточує зсередини. Таким «непомітним хробаком» є економічна нерівність людей, яка дає переваги багатим. «Там немає свободи, де закони допускають, що у відомих випадках людина перестає бути особистістю і розглядається як річ. У такому випадку ви б побачили, що сильні докладають усе своє старання, щоб використати ті положення, які закон встановив в їх інтересах. Ця лазівка є чарівною паличкою. Яка перетворює громадян в робочу худобу, вона є в руках сильних ланцюгом, яким він зв'язує дії непередбачливих і слабких. Ось чому за деяких правлінь, які мають усю видимість свободи, приховано панує тиранія або ж вона непередбачено проникає в який-небудь забутий законодавцями куточок і там непомітно посилюється і розповсюджується» [2, с. 117].

Ці трагічні нотки не домінували в творчості Ч. Беккарія. Просвітник бачив соціальний світ як такий, що знаходиться в процесі прогресивних змін. Для зменшення злочинів треба лише зробити так, «...щоб просвітництво йшло рука в руку зі свободою» [2, с. 151].

Італійський мислитель думав про свободу як про здоровий стан «політичного тіла» - нації. Головну роль у цьому, на його думку, відігравали внутрішні фактори. Перед нами проблема соціальної справедливості стоїть зараз не менш, а більш гостро. Нещодавно міжнародний фонд «Оксфам» ([Oxfam](http://oxfam.org)) опублікував данні, згідно з якими 85 мільярдерів володіють багатством, що переверщує багатство половини людства [6]. Це – наслідок глобалізації, яка значно зменшила силу національних держав. Отже, треба шукати нові механізми забезпечення соціальної справедливості. Думки італійського просвітника виявляються дуже співзвучними цьому завданню.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Решетников Ф. М. Беккарія / Феликс Решетников. – М.: Юридическая литература, 1987. – 128 с. (Из истории политической и правовой мысли).



2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа / Пер. с ит. М. М. Исаева [сост. и предисл. В. С. Овчинского]. – М.: ИНФРА – М, 2004. – VI, 184 с. (Библиотека криминолога).
3. Коллинз Р. Социология философий. Глобальная теория интеллектуального изменения / Рендалл Коллинз / Пер. с англ. Н. С. Розова, Н. С. Розова и Ю. Б. Вертгейм. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2002. – 1280 с.
4. Муздыбаев К. Идея справедливости / Куанышбек Муздыбаев // Социс. – 1992. – №11. – С. 94 – 101.
5. Аристотель. Большая этика // Аристотель. Сочинения в 4 т. – Т.4. – М.: МЫСЛЬ, 1983. – С. 295 – 375. (Философское наследие).
6. Elliott Larry. Britain's five richest families worth more than poorest 20% // The Guardian, 17 March 2014.



**Котляров Иван Дмитриевич,**

кандидат экономических наук, доцент  
(Национальный исследовательский университет  
«Высшая школа экономики», г. Санкт-Петербург, Россия)

---

## **ПРОБЛЕМЫ ВЕДЕНИЯ КОЛЛЕКТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РОССИИ**

---

Коллекторские агентства (коллекторы) представляют собой специализированные организации, занимающиеся взысканием просроченных долгов с заемщиков. Существуют две основные модели работы коллекторов:

- С уступкой права требования – в этом случае коллекторское агентство выкупает у кредитора (в российской практике в его качестве чаще всего выступает банк) право требования к заемщику (с дисконтом от общей суммы, включающей в себя непогашенный остаток кредита, начисленные проценты, пени и штрафы), и после этого в своих интересах взыскивающих долг с заемщика (в России обычно заемщиками являются физические лица). Доход коллектора в этом случае представляет собой разницу между суммой, по которой было выкуплено право требования, и суммой, которую удалось взыскать с заемщика;

- Без уступки права требования – в этой ситуации коллектор оказывает банку услугу по взысканию долга в его интересах (т. е. банк нанимает коллектора для взыскания долга). Вознаграждение коллектора обычно представляет собой определенный процент от взысканных сумм.

Практика использования коллекторов получила широкое распространение как в мире, так и в России. Потребность в их услугах связана с необходимостью защиты интересов кредиторов.

Тем не менее, механизм работы коллекторов в России вызывает нарекания (прежде всего, их методы взаимодействия с заемщиками, предполагающие оказание на них и близких им людей психологического давления, причинения ущерба репутации заемщика и т. д.). В предлагаемой статье нами будет показано, какую опасность для общества несет работа коллекторов, и обоснована необходимость полного запрета коллекторской деятельности.

Сразу следует оговориться, что речь идет о запрете деятельности по «выбиванию» долгов. Существование коллекторов как специализированных юридических агентств, защищающих интересы кредитора в досудебном и судебном взаимодействии с

заемщиком, вполне возможно и оправданно. К сожалению, в силу ряда институциональных проблем работа коллекторов в России (и, вероятно, странах СНГ в целом) скатывается на уровень «выбивания» долгов.

Связано это с тем, что заемщик, который отказывается платить, делает это по двум причинам: либо у него нет средств для погашения долга (сюда же можно отнести ситуации, когда свободные ресурсы у заемщика формально есть, но по ряду ограничений он не может использовать их для выплат по кредитному договору – например, когда ему надо оплатить срочную операцию для близкого человека), либо он не хочет платить по кредиту (т. е. является мошенником). Заставить его выполнить свои обязательства перед банком в этом случае можно только одним способом – при помощи принуждения, т. е. насилия. Судебное разбирательство в этой ситуации представляет для кредитора слабый интерес – судиться с заемщиком можно долго, и столь же долго ждать, пока долг будет взыскан органами исполнительной власти (в России это Федеральная служба судебных приставов). Кроме того, суд можно проиграть. Кредитору необходимо, чтобы долг был взыскан быстро и у заемщика не было возможности уклониться от его выплаты – отсюда потребность в насилии со стороны коллекторов.

Интенсивность этого насилия должна быть высокой – достаточно высокой для того, чтобы заставить человека изыскать ресурсы для выполнения своих обязательств перед кредитором любой ценой. Как минимум, речь идет о постоянном психологическом давлении на заемщика, в худшем случае возникает угроза его физическому здоровью.

Отказ от такого насилия приведет к полному пересмотру модели работы коллекторов – они вырождаются в специализированные юридические агентства, способные представлять интересы кредиторов в судах по делам о взыскании долга, а затем взаимодействовать с органами исполнительной власти, которым будет поручено исполнение вынесенного в отношении заемщиками судебного решения, чтобы обеспечить максимально быстрый и полный возврат долга (как это имеет место в практике зарубежных стран). Иначе говоря, их деятельность будет введена в цивилизованное русло. Однако, как уже было сказано выше, в условиях России такие юридические услуги не столь привлекательны для кредиторов.

Впрочем, потребность в коллекторах связана не только с медлительностью судов и Федеральной службы судебных приставов. Еще один важный момент заключается в том, что коллекто-

ры помогают взыскивать долги, по которым требования банка не будут поддержаны судом – прежде всего, те права требования, по которым истек срок давности. Однако модель работы коллекторов, основанная на психологическом насилии в адрес заемщика и его запугивании, позволяет взыскивать и такие долги. Фактически коллекторы защищают банки от недосмотров в их работе (т. е. дают им возможность недобросовестно относиться к своим обязанностям), снова при этом нарушая права заемщиков, что также недопустимо.

Наконец, если заемщик не выплачивает долг либо потому, что не имеет средств, либо потому, что он в принципе не собирается выполнять свои обязательства, то обращение к коллекторам служит указанием на неспособность банка справиться с этой ситуацией добросовестными методами. В случае отсутствия у заемщика ресурсов для осуществления выплат по кредиту в полном объеме и в срок банк обращается к коллекторам из-за неспособности достичь приемлемого для себя и заемщика пересмотра условий кредитного договора, который дал бы потенциально добросовестному заемщику возможность несколько облегчить свое долговое бремя и выполнить свои обязательства (при этом, обращаясь к коллектору, банк, по сути, не дает заемщику защитить свои интересы в суде и хочет принудить его к выполнению удобных для банка условий). Это служит указанием на некачественную работу банка с заемщиками, на пренебрежение их интересами и на недобросовестное использование банком своих больших (по сравнению с заемщиком) возможностей.

С другой стороны, если речь идет о мошенничестве заемщика, то обращение к коллекторам показывает неспособность банка самостоятельно оценить риски этого заемщика, т. е. неэффективность его системы риск-менеджмента и на недостаточное качество его работы.

В обоих случаях использование коллекторов позволяет банкам замаскировать низкую эффективность своей работы – за счет заемщика.

Таким образом, существование коллекторов в их нынешнем виде в Российской Федерации ведет к устранению равноправия между банками и заемщиками как сторонами по кредитному договору, к насилию над личностью заемщика, к посягательству на монополию государства на насилие и к созданию для банков возможности недобросовестно относиться к организации своей кредитной деятельности (все недочеты в которой будут устранены путем привлечения коллекторов). Это, на наш взгляд, позволяет сделать вывод о недопустимости существования в России

частных служб взыскания и о необходимости запрета на коллекторскую деятельность. Все споры между заемщиками и кредиторами должны решаться либо путем равноправных переговоров (в которых как заемщика, так и кредитора могут представлять специализированные агентства), исключая психологическое давление на заемщика и его близких, либо в судебном порядке, а обеспечивать выполнение судебного решения должна исключительно Федеральная служба судебных приставов.

При этом любые попытки законодательного регулирования работы коллекторов (как «выбивателей долгов») лишены смысла, поскольку либо они все равно сохранят за коллекторами право на проявление насилия (что недопустимо в правовом государстве), либо, в случае полного запрета на психологическое и физическое насилие, у кредиторов пропадет интерес в сотрудничестве с ними (и коллекторам придется либо уходить с рынка, либо тайно нарушать закон). В этой ситуации, повторим еще раз, необходим полный запрет на частную деятельность по взысканию долгов – с одновременным повышением эффективности работы Федеральной службы судебных приставов.

#### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Белоусов А. Л. Правовые аспекты передачи банками просроченной задолженности коллекторским организациям // Финансы и кредит. – 2012. - № 38. – С. 42-47.



---

**КРИТЕРІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НЕЕФЕКТИВНОСТІ  
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН  
У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ДО ПИТАННЯ ПРО  
НОРМАТИВНО-ПРАВОВУ КРИМІНОГЕННУ ДЕТЕРМІНАЦІЮ**

---

Правове регулювання перебуває в зоні тяжіння кримінологічних інтересів з огляду на низку його структурно-функціональних характеристик, що визначаються вpleтеністю у систему соціального управління та можливістю, з одного боку, реалізувати стратегічні й тактичні цілі кримінологічної політики, а з іншого – набувати криміногенних рис через невідповідність соціальному контексту. Відтак, постає потреба в усесторонньому вивченні проблем нормативно-правової детермінації злочинності та її обструкція. В цьому контексті важливим завданням видається визначення критеріїв кримінологічної неефективності правового регулювання суспільних відносин у сфері протидії злочинності, які нададуть змогу дещо формалізувати процес управління протидією злочинності у напрямі зниження криміногенності правових чинників. В якості вказаних критеріїв пропонуємо визнати:

I. По відношенню до міри реалізації внутрішньо-системних цілей:

1) ресурсна незабезпеченість реалізації спеціальних повноважень суб'єктів протидії злочинності. Вказана проблема, що зачіпає, перш за все, можливості розкриття потенціалу правореалізації та правозастосування, як складових механізму правового регулювання, особливо актуалізується в умовах загострення кризових явищ в економіці, що є характерним (з ознаками хронічних явищ, рецесії) для вітчизняної економічної системи. У зв'язку з цим, одним з принципом правового регулювання, який неодмінно має бути дотриманий, є його реальність та фінансова обґрунтованість;

2) кадрова незабезпеченість можливості реалізації нормативно-правових приписів дисфункція органів державної влади як суб'єктів правовідносин у сфері протидії злочинності. Вказана криміногенна вада правового регулювання в свою чергу може бути двох типів: а) компетентнісна дисфункція спеціальних суб'єктів; б) кількісна невідповідність складу суб'єктів тим за-

вданням, які покладаються на них у сфері протидії злочинності згідно спеціального правового регулювання;

3) інформаційна незабезпеченість складових правового регулювання, яке виражається у: а) покладенні в основу правового регулювання застарілої інформації про параметри криміногенної обстановки; б) об'єктивна неможливість формування того чи іншого інформаційного масиву (оперативного, профілактичного обліку, кримінологічних баз даних і т.п.) та користування ним на виконання правових приписів у сфері протидії злочинності;

4) криміногенні недоліки правового регулювання відомчого та позавідомчого (в тому числі й громадського) контролю за діяльністю спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності. Так, наприклад, такі інструменти неформального контролю за законністю в діяльності правоохоронних органів як «громадське розслідування» та «журналістське розслідування» у чинному законодавстві України не врегульоване, чим створюється криміногенна прогалина у праві, адже недоліки у правовому регулюванні цих видів контролю є суттєвим фактором латентизації злочинності серед персоналу спеціалізованих кримінально-превентивних суб'єктів, інших фактів недобросовісного виконання ними своїх службових обов'язків;

5) криміногенні недоліки правового регулювання відносин щодо координації та взаємодії різних спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності, що має своїм наслідком дублювання повноважень, слабкий обмін оперативно-службовою інформацією. Крім іншого, даний критерій може проявлятися у відсутності належних програмних документів щодо профілактичної злочинів й інших правопорушень на певній території чи галузі, або ж суттєві недоліки у їх змісті, які унеможливають (формалізують) фактичну організацію кримінально-превентивної діяльності на засадах наукової обґрунтованості, прогностичності, плановості, оперативності, гнучкості, адаптивності, комплексності;

б) корупціогенні положення нормативно-правових актів, що регулюють права та обов'язки службових осіб спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності, питання їх підпорядкованості, розподілу повноважень тощо. Їх спектр – досить широкий, а показники корупціогенності у загальному вигляді знайшли своє відображення у Методології проведення антикорупційної експертизи, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2010 року № 1380/5;

II. По відношенню до міри реалізації зовнішньо-системних цілей:

1) криміногенні недоліки кримінально-правового регулювання:

а) необґрунтована криміналізація чи декриміналізація діянь.

Вочевидь, надмірне обтяження соціальних практик кримінально-правовим регулюванням, впливом створює небезпеку штучного нарощування масиву злочинів, обмеження соціально конструктивних проявів особистості свободи. В цьому контексті не можна не згадати відому класифікацію злочинів, наданих класиком кримінологічної думки Ч. Беккарія у трактаті «Про злочини та покарання», яка зводиться до виділення так званих злочинів природних та поліцейських [1, с. 34]. Останні, на відміну від перших, які є неприхідними, так би мовити – вічними (вбивства, крадіжки, зґвалтування тощо), являються суть конструктами соціальної дійсності, що примножують кількість заборон у штучно створених сторонах буття людського. Їм властива відносна суспільна небезпечність, яка часто характеризується швидкоплинністю згідно тому, як швидко змінюється й саме суспільне життя.

Дещо інший кримінологічно значущий ракурс цієї проблематики фіксується у випадку необґрунтованої декриміналізації, коли з'являються прогалини в праві, а ті суспільні відносини, які реально потребують кримінально-правового захисту, його позбавляються;

б) необґрунтована пеналізація чи депеналізація діянь. Цей аспект кримінально-правового регулювання криє суттєві ризики криміногенного характеру, пов'язані з дисбалансом цілей превенції та застосовуваними нормативно фіксованими пенальними засобами їх досягнення. В цілому проблема справедливості покарання – надскладна, що перебуває у зоні перетину філософських та правничих знань, є похідною від визначення соціальної справедливості як такої. Втім, сучасна доктрина володіє достатньо розробленим вченням про принципи й інші засади пеналізації, якими в низці випадків законодавець нехтує, не забезпечуючи, таким чином, індивідуалізованість, а через нього – й справедливість покарання. Надмірне застосування позбавлення волі спричиняє до ескалації ефектів призонізації, що традиційно в кримінологічній науці розглядаються як потужні детермінанти професійної, організованої, рецидивної, пенітенціарної злочинності.

Інший бік вказаної проблеми візуалізується крізь призму аналізу кримінологічного забезпечення судової діяльності. Мова йде про практичну відсутність обґрунтованих кримінологічних методик обрання конкретного виду й міри покарання, розробка і впровадження в життя яких, в свою чергу, залежить від оперативності вирішення питання щодо інституціоналізації служби пробації, що забезпечуватиме суд належною та повною інфор-



мацією про особистість підсудного. Таким чином, як можна пересвідчитись, необґрунтована пеналізація чи депеналізація як правовий фактор злочинності, має комплексний характер, а блокування вказаних явищ – задача багатопланова. Проте окрема її частина може бути вирішення за допомогою кримінологічної експертизи й моніторингу кримінально-правового регулювання;

в) недоліки норм права, що регламентують умови і підстави умовно-дострокового звільнення від подальшого відбування покарання, заміну невідбутої частини покарання у виді позбавлення волі більш м'яким, а також звільнення від відбування покарання на підставі закону України про амністію. Йдеться про використання оціночних та погано визначених категорій, які з одного боку ускладнюють можливість застосування вказаних інструментів депризонізації, а в інших – відкривають можливість для необґрунтованого звільнення фактично суспільно небезпечних осіб, сприяють поширенню корупції в кримінально-виконавчих установах та судових органах;

г) формально-логічні, техніко-юридичні, доктринальні порушення, помилки у конструюванні складів злочинів в диспозиціях статей Особливої частини КК України. Вказані критерії кримінологічної неефективності зазвичай пов'язуються з такими конструктивними недоліками юридичних складів, які формують або ж криміногенну прогалину, або ж ускладнюють застосування відповідної кримінально-правової норми на стадіях досудового розслідування й судового розгляду через труднощі чи-то у кваліфікації, чи-то у організаційних можливостях документувати відповідні ознаки складу злочину, іншим чином їх встановлювати й доказувати вину особи. Власне кажучи, останній аспект є прямим порушенням принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь, одним з яких, як відомо, є здійсненність кримінального переслідування. Тому порушення вказаного ґатунку є суттєвими криміногенними факторами та, водночас, індикаторами кримінологічної неефективності кримінально-правового регулювання;

2) криміногенні недоліки кримінально-процесуального регулювання:

а) відсутність чи недоліки у закріпленні кореспондуючого обов'язку суб'єктивному праву суб'єкта кримінального провадження;

б) блокування можливостей оперативного реагування на факти вчиненого злочину, чи злочину, який готується або вчиня-

ється через встановлення надмірних процедурних (зокрема, дозвільних) обтяжень тощо;

в) недоліки у забезпеченні підозрюваного, обвинуваченому, підсудному реальної можливості реалізації права на захист у всіх його проявах;

г) недоліки у забезпеченні учасникам кримінального провадження реальних можливостей реалізувати передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 № 3782-XII заходи безпеки, що може потягнути за собою активізацію протидії розслідуванню, в тому числі й шляхом вчинення нових злочинів;

3) криміногенні недоліки правового регулювання кримінально-виконавчих відносин:

а) невідповідність умов відбування покарання у виді позбавлення волі, арешту його цілям. Мова йде про поширені у вітчизняній пенітенціарній системі проблеми забезпечення належних побутових, трудових, освітніх, виховних, медико-соціальних та інших умов відбування засудженими покарання, зокрема позбавлення волі. Вказаний критерій кримінологічної неефективності правового регулювання є комплексним та може відображати вади практично у кожному компоненті його механізму;

б) невідповідність змістовного компоненту виконання покарання його цілям. Це стосується, перш за все, програм ресоціалізації засуджених та їх практичної реалізації. Спектр проблемних аспектів виконання і відбування покарання цього напрямку досить широкий: від незадовільної правової регламентації та організації вивчення особистості засудженого, в тому числі й під час його перебування у дільниці карантину, діагностики і розподілу, вад у дисциплінарній практиці до психологічного супроводження засуджених, забезпечення їх належними можливостями особистісного розвитку (освітнього, духовного, творчого, трудового тощо);

в) зумовлені правовими факторами недоліки виконання покарань не пов'язаних з позбавленням волі, а також у забезпеченні належної соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі;

4) інші криміногенні положення норм права, правовідносин, правореалізації, правозастосування у сфері діяльності спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності, які відображають вади у змістовному компоненті кримінально-превентивної діяльності. В зазначеному аспекті важливо встановити на скільки правова база (конкретний нормативно-правовий акт) відповідає: а) задачам діяльності конкретного суб'єкта протидії злочинності; б) рів-

ню його матеріально-технічного, кадрового забезпечення (визначається можливість реалізації нормативно-правових положень щодо конкретного суб'єкта); с) наявним та актуальним науковим розробкам конкретних форм та методів кримінально-запобіжної діяльності відповідного суб'єкта; d) кримінологічної обстановки в цілому чи за конкретним видом злочинності. Крім того, важливим також є встановлення міри відповідності правового регулювання: а) нагальним та перспективним потребам реагування на зміни у кримінологічній обстановці; б) прогнозованими змінами у соціально-економічних, правових умовах існування суспільства в цілому та в конкретних сферах, зокрема (в обов'язковому порядку детальному дослідженню мають бути піддані наявні прогностичні розробки відповідного профілю; доцільним видається специфікація до потреб кримінології відомого в соціологічній та прогностичній науці методу узагальненого сценарію); в) вимогам реальності, реалізованості та наукової обґрунтованості [2, с. 99]. Відповідно, виявлення дисонансу між вказаними параметрами зовнішнього вектору управлінської діяльності суб'єктів протидії злочинності складатиме індикативну основу для оцінки кримінологічної ефективності правового регулювання в цілому чи окремих його складових.

Отже, нормативно-правова криміногенна детермінація – розгалужений, багатофакторний процес відтворення злочинності засобами правового регулювання. Його дослідження та блокування займає одне з чільних місць у сучасній кримінологічній доктрині та кримінально-превентивній практиці.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа ; сост. и предисл. В. С. Овчинского. – М. : Инфра-М, 2004. – 184 с.
2. Орлов Ю. В. Кримінологія правотворчості : обґрунтування та концептуальні засади розвитку / Ю. В. Орлов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2011. – №1. – С. 95–101.



**Митрофанов Ігор Іванович,**

кандидат юридичних наук, доцент  
(Кременчуцький національний університет  
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна)

---

## **ІНСТИТУТ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ**

---

З розвитком цивілізації змінювалися уявлення про злочинність діяння і його караність. Історію розвитку інституту звільнення від покарання умовно можна поділити на чотири етапи: перший – з часів Руської Правди до революції 1917 р., другий етап – з 1918 р. і до набрання чинності Основами кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 р., третій – з 1958 р. до набрання чинності Кримінального кодексу України 2001 р., четвертий – з 1.09.2001 і по цей час.

Актуалізуються питання звільнення від покарання та його відбування у зв'язку зі звільненням окремих осіб, засуджених судами України, від відбування покарання у зв'язку з теперішньої ситуацією. У різний час вивченням питань правової природи, підстав та умов звільнення від покарання були присвячені роботи Л. В. Багрій-Шахматова, Ю. В. Бауліна, І. М. Гальперіна, М. А. Гельфера, В. К. Дуюнова, Ю. П. Ємельянова, Б. В. Здравомислова, С. І. Зельдова, С. Г. Келиної, О. О. Книженко, Г. А. Кригера, В. А. Ломако, Д. В. Ривмана, В. В. Скибицького, Ю. М. Ткачевського, М. І. Якубовича та інших вчених.

У запропонованій роботі предметом дослідження є питання про призначення інституту звільнення від покарання, зіставлення його з інститутом звільнення від кримінальної відповідальності в контексті механізму реалізації кримінальної відповідальності.

Звертаючись до з'ясування правової природи цього інституту, вчені-криміналісти акцентують увагу на призначенні звільнення від покарання та його відбування. Так, С. І. Зельдов вважає, що соціальна функція інституту звільнення від покарання полягає в корегуванні інтенсивності криміналізації конкретних суспільно небезпечних діянь, вчинених конкретними особами, залежно від досягнення відносно їх мети покарання, сприянні індивідуалізації і диференціації кримінальної відповідальності [1, с. 18].

У сучасній українській кримінально-правовій доктрині вказується на те, що у інституті звільнення від покарання та його відбування найбільшою мірою відображені принципи гуманізму

та економії заходів кримінального впливу, які покладені в основу політики держави загалом та кримінального права зокрема. Звільнення від покарання та його відбування здійснюється тільки судом (крім звільнення від покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування – ч. 1 ст. 74 КК України). Воно можливе лише в тому разі, якщо його мета може бути досягнута без реального відбування покарання (у цілому чи його частини) або якщо її досягнення надалі стає неможливим і безцільним (тяжка хвороба засудженого) чи недоцільним (давність виконання обвинувального вироку). Звільнення від відбування покарання не підриває принципу невідворотності покарання. Безперечно, якщо покарання є недоцільним, воно не в змозі досягти поставленої перед ним мети [2, с. 309].

А. А. Крутліков, визнаючи невідворотність покарання одним із принципових положень кримінально-правової політики держави, вказує на необхідність врахування соціальної практики, всієї повноти життя. ЗУпКВ надає суду право не застосовувати покарання, якщо винний перестав бути суспільно небезпечним, або звільнити його від відбування покарання із застосуванням інших засобів правового або суспільного впливу. Звільнення від покарання, виступаючи проявом принципу гуманізму, спрямовано на індивідуалізацію відповідальності та економію заходів державного примуса [3, с. 487].

Деякі автори розглядають інститут звільнення від покарання або його відбування як особливий порядок застосування покарання, інші – як особливий порядок відбування покарання (виконання вироку). Окремі вчені намагаються дати визначення звільнення від покарання як акту правосуддя, застосовуваного в особливій процесуальній формі відносно особи, визнаної винною у вчиненні злочину, на підставі якого ця особа повністю звільняється від призначеного йому покарання або воно пом'якшується або замінюється на більш м'яке [4, с. 218]. Але помилування не є актом правосуддя.

На думку В. К. Грищука, під звільненням від покарання слід розуміти гуманний акт компромісу з боку держави, здійснюваний за наявності передбачених законом підстав і умов компетентним органом держави (судом, Президентом України), що полягає у звільненні засудженого від осуду його особи та вчиненого нею діяння і перетерплювання тих передбачених законом позбавлень і обмежень її прав і свобод, у яких виявляється зміст покарання, а також від судимості з метою забезпечення реалізації завдань запобігання вчиненню злочинів, як засудженими, так і іншими особами [5, с. 499].

Вказане визначення відображає всі без винятку сутнісні сторони цього кримінально-правового засобу впливу на осіб, які вчинили злочини, але, на наш погляд, воно є занадто перевантаженим. У визначенні достатньо послатися на те, що звільнення від покарання і його відбування є засобом кримінально-правового впливу на зазначених осіб, щоб не вказувати на мету застосування кожного різновиду таких засобів, оскільки вона для них є спільною – забезпечення реалізації завдань КК України. Крім того, воно є засобом, завдяки якому реалізується кримінальна відповідальність відносно осіб, які вчинили злочини.

В. І. Осадчий визначає звільнення від покарання і його відбування як передбачені в КК випадки незастосування судом до особи, винної у вчиненні злочину, покарання або припинення його подальшого відбування [6, с. 281]. Взагалі не вказуючи на можливість пом'якшення покарання під час його відбування, а також на суб'єкта застосування цього засобу. Очевидно, вирішення цього питання полягає в приведенні точок зору вчених до однієї ідеї: звільнення від покарання є формою реалізації кримінальної відповідальності [7, с. 289].

Ю. В. Александров і В. А. Клименко вказують на те, що оскільки кримінальна відповідальність реалізується в межах кримінально-правових і кримінально-виконавчих відносин, остільки звільнення від покарання і його відбування визнається юридичним фактом, що припиняє кримінально-правові (або перехід їх у стан судимості особи) або кримінально-виконавчі відносини у зв'язку з втіленням у життя суб'єктами цих правовідносин своїх прав і обов'язків [8, с. 272]. При цьому необхідно акцентувати увагу на окремих аспектах, пов'язаних з тим, що розуміння звільнення від покарання і його відбування як особливого порядку застосування покарання або особливого порядку відбування покарання (виконання вироку) нічого не дає нам для тлумачення механізму реалізації кримінальної відповідальності.

Відразу ж слід зазначити, що звільнення від покарання утворює (наповнює конкретним змістом) іншу форму втілення в поведінку суб'єктів кримінально-правових відносин кримінальної відповідальності без призначення покарання і судимості (ч. 4 ст. 74, ст. 105 КК України). Звільнення від відбування покарання або його подальшого відбування складають зміст першої форми реалізації відповідальності в кримінальному праві, що пов'язана з призначенням покарання та судимістю. При цьому звільнення від подальшого відбування покарання належить до першого виду першої форми реалізації кримінальної відповідальності, що пов'язана з призначенням покарання і його реаль-

ним відбуванням (ст.ст. 81 і 82, ч. 4 і 5 ст. 83, ст.ст. 85–87, 107 КК України), а звільнення від відбування покарання – до другого виду першої форми реалізації такої відповідальності, пов'язаного з призначенням покарання та звільненням від його реального відбування (ч. 1 ст. 75, ч. 2 ст. 78, ч. 4 і 5 ст. 79, ст. 104 КК України).

Фактично в системі засобів кримінально-правового впливу звільнення від покарання і його відбування або припиняє реалізацію кримінальної відповідальності, або корегує межі її реалізації, уточнюючи обсяг правообмежень, застосовуваних до засудженого або до особи, достроково звільненої від подальшого відбування покарання. Так, відповідно до ч. 1 ст. 81 КК до осіб, які відбувають покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. При цьому засуджений може бути достроково звільнений повністю або частково й від відбування додаткового покарання. Умовою умовно-дострокового звільнення є відбуття засудженим певної частини строку покарання. Без його наявності, навіть при досягненні особою, яка відбуває покарання, визначеного ступеня виправлення, умовно-дострокове звільнення не допускається. Указана умова тісно пов'язана з категоріями злочинів (ст. 12 КК). Однак, вона не є єдиною умовою розглянутої підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, оскільки норма КК, що передбачає таке звільнення належить до заохочувальних норм, а його обов'язковою умовою може бути певна вимога до поведінки особи. Тому можливість дострокового звільнення від відбування призначеного судом покарання засудженого пов'язана зі зразковою поведінкою та сумлінним ставленням до праці, що законом визнається обов'язковою умовою для скорочення строку відбування такого покарання. Крім того, неможливо звільнити особу від подальшого відбування всіх без винятку покарань, тому законодавець і визначає ті їх види, від подальшого відбування яких може бути звільнена особа. Тобто в цьому випадку на підставі заохочувальної кримінально-правової норми відбувається уточнення меж реалізації кримінальної відповідальності.

Аналізуючи правову природу звільнення від покарання та його відбування, не можна обійти увагою питання співвідношення його зі звільненням від кримінальної відповідальності. Відповідь на це питання є ключовою для визначення відмінності або тотожності між інститутами кримінальної відповідальності і

покарання. Так, на думку В. Г. Беляєва, покарання є єдиною матеріально-правовою реалізацією відповідальності. Тому звільнення від покарання юридично рівнозначно звільненню від відповідальності [9, с. 14]. Відповідно до іншої, розповсюдженішої серед учених думки, поняття «кримінальна відповідальність» ширше поняття «покарання». Проте, різниця в змістовному наповненні кримінальної відповідальності та покарання не є єдиним критерієм для розмежування звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання та його відбування.

Справедливо з цього приводу вказує В. К. Дуюнов, що звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин, передбачає більш «пільгові» для неї умови і ємніший зміст: воно включає звільнення зазначеної особи від винесення їй обвинувального вироку, призначення і виконання покарання, судимості. Звільнення ж від покарання припускає визнання особи винною у вчиненні злочину, її засудження в обвинувальному вирокі суду зі звільненням від призначення або виконання (повністю або частково) призначеного покарання. Принципове розходження цих інститутів, на думку вченого, полягає й в тому, що звільнення від кримінальної відповідальності припиняє або змінює правовідносини кримінальної відповідальності, тоді як при звільненні від покарання таких правовідносин може зберігатися до погашення або зняття судимості [10, с. 391–392].

Звільнення від кримінальної відповідальності завжди припускає звільнення від покарання, у той час як звільнення від покарання є лише частковим звільненням від кримінальної відповідальності, оскільки особа вже засуджена обвинувальним вирокі суду. Так, Ю. М. Ткачевський вказує на те, що у разі, якщо законодавець говорить про звільнення від кримінальної відповідальності, то мається на увазі звільнення особи, яка вчинила злочин,, від засудження з боку держави, тобто ухвалення відносно неї обвинувального вироку [11, с. 665]. О. І. Рарог зазначає, що від кримінальної відповідальності може бути звільнений підозрюваний і обвинувачуваний, а від покарання – лише засуджений, тобто особа, відносно якої вже ухвалений обвинувальний вирок [12].

Зрозуміло, що різняться й стадії, на яких застосовується звільнення – звільнення від кримінальної відповідальності можливо до ухвалення обвинувального вироку, а звільнення від покарання та його відбування лише після його ухвалення.

Таким чином, на підставі порівняльного аналізу інституту звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання і його відбування можна констатувати, що звільнен-



ня від покарання і його відбування є кримінально-правовим засобом впливу, що представляє собою систему встановлених ЗУпКВ, кримінально-виконавчим і кримінально-процесуальним законом норм, на підставі яких суд відносно особи, визнаної винною у вчиненні злочину, не застосовує реальне відбування призначеного покарання або звільняє її компетентним органом держави (судом, Президентом України) від подальшої реалізації покарання (кримінальної відповідальності), що виконується установами та органами Державної пенітенціарної служби, або пом'якшує його чи замінює на більш м'яке. Аналіз кримінально-правових норм розділу XII Загальної частини КК України показав, що інститут звільнення від покарання і його відбування включає три різновиди кримінально-правових засобів впливу: 1) звільнення від покарання; 2) звільнення від подальшого відбування покарання; 3) звільнення від відбування покарання. Усі зазначені різновиди звільнення від покарання і його відбування наповнюють конкретним змістом обидві форми реалізації кримінальної відповідальності. А наявність у законі про кримінальну відповідальність різних норм, що регулюють питання звільнення від відбування покарання та звільнення від його подальшого відбування, надали нам можливість у першій формі реалізації кримінальної відповідальності, пов'язаною з призначенням покарання, виокремити два види: з реальним відбуванням призначеного судом покарання та без реального відбування такого.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Зельдов С. И. Освобождение от наказания и от его отбывания / С. И. Зельдов. – М. : Юридическая литература, 1982. – 136 с.
2. Правова доктрина України : у 5 т. / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва [та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Х. : Право, 2013. – Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. – 1240 с.
3. Уголовное право России. Часть общая : [учеб. пособие для вузов] / отв. ред. А. А. Кругликов. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 567 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина: Схеми. Таблиці. Визначення : навчальний посібник / за ред. Є. В. Фесенка. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 272 с.
5. Грищук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник / В. К. Грищук. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – 568 с.

6. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. А. Клименка, М. І. Мельника. – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. А. Клименка, М. І. Мельника. – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
8. Александров Ю. В. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. – К. : МАУП, 2004. – 328 с.
9. Беляев В. Г. Личность преступника в советском уголовном праве : автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. юрид. наук : спец. : 12.00.08 «Уголовное право и криминология ; исправительно-трудовое право» / В. Г. Беляев. – Ростов на Дону, 1964. – 19 с.
10. Дуюнов В. К. Механизм уголовно-правового воздействия : теоретические основы и практика реализации : дис. на соискание уч. степ. д-ра юрид. наук : спец. : 12.00.08 «уголовное право и криминология ; уголовно-исполнительное право» / Владимир Кузьмич Дуюнов. – Тольятти : Волжский университет им. В. Н. Татищева, 2001. – 512 с.
11. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть : [учебник для вузов] / под ред. В. С. Комиссарова, Н. Е. Крыловой, И. М. Тяжковой. – М. : Статут, 2012. – 879 с.
12. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть : учебник / под ред. проф. А. В. Иногамой-Хегай, проф. А. И. Рарога, проф. А. И. Чучаева. – М. : ИНФРА-М: КОНТРАКТ, 2004. – VI, 553 с. – (Высшее образование).



**Мілорадова Наталя Едуардівна,**

кандидат психологічних наук, доцент  
(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)

---

## **ПРОВІДНІ ІДЕЇ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА ЩОДО ПОКАРАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ ПРИ ОТРИМАННІ СВІДЧЕНЬ**

---

Проблеми злочинної поведінки турбували людство з глибокої давнини. Пояснення причин злочинів можна знайти у трудах Аристотеля, Платона, Марка Аврелія. Ще грецькі філософи виявляли певний інтерес до питань, що торкаються як причин злочинності, прагнучи зрозуміти, чим керується людина у момент його здійснення, міри та якості покарання за злочин так і до різних аспектів застосування методів впливу на людину для отримання необхідних свідчень при розслідуванні злочину.

Так, Платон аналізуючи мотиви, причини та наслідки злочинів, обґрунтовував необхідність покарання, вказував на те, що доцільно виявити причини злочину, а потім застосовувати покарання, що, на його думку, повинно відповідати не тільки характеру вчиненого, але і спонуканням звинуваченого, враховувати, чи були виявлені підступництво або жорстокість, або ж мало місце юнацьке легковір'я [3].

Сократ вказував на доцільність використання заохочення замість жорстокого покарання як могутнього діючого фактора з метою попередження наступних злочинів [4].

Аристотель, навпаки, обґрунтовував необхідність покарання, підкреслюючи його позитивну попереджувальну роль, тому що люди не роблять поганих вчинків з остраху покарання, більшість схильна віддати перевагу своїм вигодам, а не загальному благу. Таким чином, філософ вказував на неоднорідність структури суспільства і залежність особистої поведінки від потреб, мотивів та цілей кожної окремої людини [1].

Серед римських філософських ідей виділяються погляди на злочинність та її подолання Цицерона і Сенеки, які вважали, що покарання повинне прагнути як до виправлення винуватця, так і до безпеки суспільства шляхом впливу на інших його членів [3].

Спроби узагальнення практичного досвіду, накопиченого людством у галузі вивчення і систематизації спостережень про вплив на людину, відображені у праці Сунь-Цзи «Трактат про військове мистецтво», написаній на початку V століття до н.е..

У епоху Відродження вперше з'явилися спроби пояснити злочинну поведінку соціальними та біологічними факторами. Значний внесок в розвиток кримінологічної, психологічної думки щодо причин виникнення, методів розслідування, форм покарання та напрямків запобігання злочинам привніс італійський юрист, гуманіст та публіцист Чезаре Беккарія. Його трактат «Про злочини і покаранні» мав суттєвий вплив на розвиток суспільної та державної думки у Європі наприкінці 70-х років XVIII сторіччя. Його поява сприяла здійсненню перших ліберальних реформ правосуддя та кримінального права, що стосувалися відміни катувань, зменшенню застосування смертної кари, впровадженню принципу законності в систему розслідування злочинів. У 1789 році провідні ідеї Ч. Беккарія стали основою першого сучасного кримінального кодексу.

В XVI розділі трактату «Про катування» Ч. Беккарія чітко прописує головні ідеї стосовно застосування методів впливу на особистість при отриманні свідчень. В книзі міститься пристрасний заклик автора до викорінення у феодальних судах порядків, за яких «царицею доказів» оголошувалося зізнання обвинуваченого, отримане під тортурами. Обґрунтування необхідності гуманізації процесу розслідування базувалася на аналізі недоцільності та ірраціональності використання жорстокості при отриманні доказів, бо жорстокі і несправедливі форми феодального судочинства неефективні, оскільки тортурами легше вирвати «визнання» у невинного, ніж у закоренілого злочинця. «..Такі фатальні недоліки цього так званого критерію істини, гідного канібалів, який навіть римляни, самі варвари у багатьох відношеннях, застосовували тільки до рабів, жертв надзвичайно звеличуваної, але жорстокої військової доблесті.»[2]

Він звернув увагу на те, що метою застосування тортур є: по-перше, залякування інших людей тобто утримати за допомогою страху інших людей від вчинення аналогічних злочинів; по-друге, очищення від безчестя, через біль та страждання. Мабуть, в основі такого обряду очищення лежать релігійні та духовні ідеї, які таким ось чином трансформувалися у свідомості людей і цілих народів протягом століть; по-третє, протиріччя у свідченнях підозрюваного.

Детальний пошук відповіді на питання «Чому застосування катування так приваблюють слуг закону, а підслідні обмовляють себе під тортурами?» привів його до глибокого занурення у особливості мотивації людської поведінки. Він казав, що «...дати правдиві свідчення під тортурами, що завдають невимовні страждання, настільки ж малоймовірно тепер, як і колись, коли

піддавалися випробуванню вогнем і киплячою водою. Всякий прояв нашої волі завжди пропорційний силі впливу на наші почуття, оскільки воля від них залежить. Здатність людських почуттів до сприйняття обмежена. Тому відчуття болю, охопивши весь організм, може перевищити межу витривалості допитаного, і йому не залишиться нічого іншого, як обрати найкоротший шлях до позбавлення від мук в даний момент страждань...», «... насильницька дія сплутує і змушує зникати дрібні індивідуальні ознаки предметів, за допомогою яких правда відрізняється від брехні...» [2].

Його прогресивні погляди торкалися також питань адекватності тяжкості злочину і покарання, а число діянь, що тягнуть за собою «кримінальну репресію», він пропонував скоротити до «розумного мінімуму» перш за все шляхом скасування покарань за ересь, чаклунство і т.п. Покаранню слід піддавати тільки дії, а не слова чи думки людей: тяжкість покарання повинна визначатися тільки шкодою, що заподіяна «суспільному благу». Також він закликав до поступового пом'якшення покарань, але так щоб таке покарання було неминучим та безпосередньо слідувало за злочином. Звертаючись до психології людини, аналізуючи причини та наслідки злочину, він визначав, що жорстокість покарання призводить до виникнення стійкого бажання уникнути його і посилюється залежно від того, наскільки тяжким може бути страждання. Людина, прагнучи уникнути покарання за один злочин, вчиняє цілий ряд інших.

Таким чином, ми бачимо, ідеї Ч.Беккарія про гуманізацію законодавства базуються на адекватному впровадженні в процес розслідування злочину адекватних мір покарання та викорінення катувань як методу впливу на особистість для отримання свідчень. Психологія впливу на людину завжди, з одного боку, визначає конфлікт між індивідуальним розумінням норм та їхньої реальної залежності від соціального середовища, а з іншого – стиль поведінки, який нав'язується цією залежністю. Існує залежність виконання взаємних зобов'язань індивіда від його свідомості та соціальної ролі в суспільстві. Індивід дотримується норм такою мірою, настільки усвідомлює ступінь необхідності виконання взаємних зобов'язань. Тому врахування особливостей доцільного, допустимого впливу на людину при розслідування злочинів є однією зі складових ефективного процесу пошуку доказів злочину.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Аристотель. Етика. Політика. Риторика. Поетика. Категорії.

- рии./ Аристотель. – Минск: Литература, 1998. – 1392 с.
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа – М.: ИНФРА, 2004. – 184 с.
  3. Долженков О.Ф., Запорожцева Г.Є., Кіцул А.П., Тищенко М.В. Психологія і оперативно-розшукова діяльність (Історично-правовий нарис) / О.Ф. Долженков, Г.Є. Запорожцева, А.П. Кіцул, М.В. Тищенко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 2001. - №4. – С. 88-96.
  4. Сократ. Схоластик. Церковная история./ Сократ. – М.: РОССМЕН, 1996. – 368 с.



---

## **ГЕНЕЗИС ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА СМЕРТНОЇ КАРИ У СУСПІЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ**

---

Вітчизняна кримінально-правова теорія при законодавчому закріпленні та при визначенні того чи іншого виду покарання не може ігнорувати власний історичний досвід законотворчої діяльності. Саме тому метою запропонованої роботи слід визначити періодизацію розвитку довічного позбавлення волі як виду покарання, що пройшло певний етап свого розвитку.

Відома сучасній науці історія вітчизняного законодавчого регулювання питань покарань починається з Руської Правди – пам'ятника законодавства Древньої Русі, для якого характерним був досить тісний зв'язок із народними звичаями та традиціями. Він виражався в можливості застосування кровної помсти або реалізації так званого принципу таліона, що пов'язувалося з існуванням потужного кровного родинного споріднення. За часів великих київських князів Олега і Ігоря кровна помста нічим не обмежувалася, а навіть часом заохочувалася як засіб захисту [1, С. 114].

Перша редакція Руської Правди 1016 р. закріплювала відповідальність за вбивство, але суворо обмежувала коло осіб, які могли вчиняти кровну помсту: брат мстив за брата, син – за батька, батько – за сина, брат сестри – за її сина [2, С. 24]. Руська Правда встановлювала порядок, відповідно до якого за вбивство одного з членів сім'ї мстили не всі родичі разом чи по черзі, а один притому найближчий і у певному порядку. Покарання, пов'язані з позбавленням життя (смертна кара), застосовувалися лише як кровна помста.

Поступово стало звужуватися коло злочинів, за вчинення яких можна було помститися смертю, а також коло тих осіб, які могли помститися, а кровна помста стала несумісною з авторитетом держави і поступово почала перетворюватися в самосуд та самоуправство. Обмеження кровної помсти призвело до її відміни законодавчим шляхом в XI ст. Отже, прообразом смертної кари в період зародження і розвитку Київської Русі, стала кровна помста. Подальшому розповсюдженню смертної кари на Русі сприяли татаро-монгольські завойовники, чий звичай та писані закони в досить великому обсязі передбачали цей вид покарання.

Законодавчо смертна кара повернулася на територію нашої держави в кінці XIV ст. з прийняттям Двінської уставної грамоти (1398 р.) [3, С. 58]. Псковська судна грамота (1467 р.) розширила застосування смертної кари [1, С. 115]. Судебник 1497 р. засновувався на нормах звичаєвого права, Руської Правди, ряду положень Двінської і Псковської грамот і розширював сферу застосування смертної кари у порівнянні з Двінською та Псковською грамотами. Судебник 1550 р. встановлював смертну кару вже за набагато більшу кількість злочинів [4, С. 232]. Соборне Уложення 1649 р. передбачало смертну кару за велику кількість злочинів і містило тюремне ув'язнення, яке могло бути як безстроковим (довічним), так і визначеним на певний строк. На нашу думку, тюремне ув'язнення можна розглядати як перший прообраз довічного позбавлення волі [1, С. 117]. Законодавство Петра I розширило застосування смертної кари, кількість страчених рахувалася сотнями, були випадки, коли на протязі місяця страчували більше 1000 осіб, а Воїнські артикули Петра I нараховують застосування смертної кари в 123 випадках [5, С. 28].

Таким чином, найчастіше смертна кара застосовувалася в XVII ст. і першій половині XVIII ст., що пояснювалося запозиченням деяких положень кримінального законодавства з Литовського статуту та західноєвропейських військових статутів, а також криміналізацією багатьох злочинів та безпосередньо розширенням сфери застосування смертної кари.

Значною подією в історії застосування смертної кари був мораторій на виконання вироків до смертної кари, об'явлений Імператрицею Єлизаветою Петрівною в 1744 р. Як стверджує С. Бородін, за час свого царювання вона не затвердила жодного вироку до смертної кари [3, С. 58]. Хоча мораторій на застосування смертної кари в наступні роки не дотримувався, він досить позитивно відобразився на подальшому розвитку вітчизняного законодавства. Таким чином, це була спроба законодавчим шляхом відмінити смертну кару, однією з перших її альтернатив, поряд з довічним тюремним ув'язненням, виступила довічна каторга. Каторжні роботи призначалися навічно, припинялися тільки за смертю або ж за нездатністю до робіт за старістю чи каліцтву.

Звід законів кримінальних 1832 р. вперше досить чітко регламентував межі застосування смертної кари: вона могла призначатися лише за найбільш тяжкі види державних злочинів, допускалася за карантинні злочини, вказані в Карантинному Уставі 1832 р., а також за військові злочини, вчинені під час



військових походів. Крім того, в цей час продовжували широко розповсюджуватися безстрокова каторга і заслання.

Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р., а також Уголовне уложення 1903 р. не передбачало смертну кару за вбивство, крім випадків посягання на особу імператора та членів його сім'ї. З 1893 р. знову була розширена сфера застосування смертної кари [6, С. 90 – 91].

Таким чином, в кримінальному законодавстві кінця ХІХ ст. довічне позбавлення волі існувало лише у виді безстрокових каторжних робіт.

На початку ХХ ст. в Росії розпочиналися спроби відміни смертної кари шляхом прийняття рішень Першої і Другої Державних дум, але в обох випадках проекти законів не отримали схвалення Державної Ради Росії і не отримали форми закону [7, С. 35]. З цього моменту застосування і скасування смертної кари в історії змінювалися майже щоквартально. 12 березня 1917 р. Тимчасовим Урядом була відмінена смертна кара. За даними О. Міхліна, через 4 місяці це покарання було відновлене [7, С. 35], але через декілька місяців, 28 вересня 1917 р. Тимчасовий Уряд призупинив виконання і призначення смертної кари «до особливого розпорядження». 26 жовтня 1917 р. Всеросійський З'їзд Рад об'явив про відміну смертної кари. Та вже 21 лютого 1918 р. Всеросійський Надзвичайний Комітет надав дозвіл на застосування розстрілу, а 5 вересня 1918 р. Постанова Ради Народних Комісарів «Про червоний терор» закріпила застосування смертної кари [7, С. 35]. Тобто, майже за 1,5 календарних років у законодавстві смертна кара 2 рази відмінялася, 1 раз призупинялася і 3 рази поновлювалася.

Наступна спроба законодавчої відміни смертної кари відбувалася через декілька років – 17 січня 1920 р. Постановою Ради Народних Комісарів «Про відміну застосування вищої міри покарання (розстрілу)» смертну кару було відмінено. Але, як зазначає О. Міхлін, 11 травня 1920 р. смертна кара знову була поновлена [7, С. 35].

В 1922 р. був затверджений перший Кримінальний кодекс УСРР, який не містив цілу групу покарань, що в судово-каральній політиці Радянської влади були викликані умовами громадянської війни (об'явлення поза законом, об'явлення ворогом революції чи народу, об'явлення під бойкотом). Смертна кара не була включена до загального переліку видів покарання, але у відповідності зі спеціальною постановою вона була виділена в окрему статтю із вказівкою тимчасове застосування її в якості виняткової міри покарання.

Певний перелом у відношенні до смертної кари відбувся у зв'язку з прийняттям 15 жовтня 1927 р. Постанови про виключення із Кримінальних кодексів радянських республік смертної кари за всі злочини, крім державних та військових, а також озброєного розбою [7, С. 36]. Але, незважаючи на це, до початку Великої Вітчизняної Війни перелік злочинів, за які застосовувалася смертна кара, поступово розширювався.

Ще одна спроба відміни смертної кари була здійснена 26 травня 1947 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР "Про скасування смертної кари", відповідно до якого було проголошене повне скасування в мирний час смертної кари, передбаченої за діючими в СРСР законами.

Зберігаючи смертну кару за деякі особливо небезпечні злочини, Основи кримінального законодавства 1958 р. також підкреслювали винятковий і тимчасовий характер цього покарання.

Щодо кримінального законодавства УРСР, яке було прийняте в 1960 р., то воно передбачало виключний і визначений перелік покарань, розташувавши їх в порядку від більш суворих до більш легких. В числі покарань, однак поза їх системою, кримінальне законодавство передбачало смертну кару, яка у виді виключної міри, тимчасово, надалі до її повної відміни, застосовувалася до осіб, винних у вчиненні особливо тяжких злочинів.

Після проголошення незалежності України була значно звужена сфера застосування смертної кари, котра передбачалася в санкціях багатьох статей КК Української РСР. Так, КК України 1960 р. (станом на 1 лютого 1993 р.) передбачав смертну кару за вчинення 22 злочинів.

А з прийняттям в 2001 р. чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) вітчизняне кримінальне законодавство повністю позбулося такого виду покарання, як смертна кара, отримавши натомість принципово новий вид покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Довічне позбавлення волі в сучасному його розуміння з'явилося лише в 2001 р. і передбачається на сьогодні в 12 санкціях в альтернативі з позбавленням волі на певний строк. Але з аналізу вищенаведених законодавчих джерел можна зробити висновок, що в Соборному Уложенні 1649 р. як прообраз довічного позбавлення волі з'явилося безстрокове тюремне ув'язнення. В кінці XVIII ст. до покарань була віднесена довічна каторга, яка, на нашу думку, також може розглядатися як один з попередників довічного позбавлення волі.

Отже, як вказує В. Кудрявцев, стратегія фізичного знищення злочинців і залякування населення, історично неминуча на

ранніх етапах розвитку цивілізації, до ХХІ ст. повністю зжила себе [7, С. 160].

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Егоров В. С. История уголовного наказания в период становления российского права / В. С. Егоров // Государство и право. – 2006. – № 5. – С. 114 – 117.
2. Задворнов М. Обычай кровной мести в ракурсе отечественного уголовного законодательства / М. Задворнов, А. Даубеков // Уголовное право. – 2010. – № 4. – С. 24 – 28.
3. Бородин С. В. Еще раз о смертной казни за убийство / С. В. Бородин // Государство и право. – 2001. – № 4. – С. 56 – 63.
4. Карамзин Н. М. История государства Российского. В 12 т. / Н. М. Карамзин / Вступ. ст. А. Ф. Смирнова – Тула : Приопр. кн. изд-во, 1990. – Кн. 4. – Т. 10 – 12. – 589 с.
5. Шишов О. Ф. Смертная казнь в России. Смертная казнь: за и против / О. Ф. Шишов / Под ред. С. Г. Келиной – М. : Юрид. лит., 1989. – С. 10 – 130.
6. Пионтковский А. А. Смертная казнь в Европе / А. А. Пионтковский. – М., 1984. – 242 с.
7. Михлин А. Эволюция законодательства о применении смертной казни / А. Михлин // Законность. – 1997. – № 4. – С. 35 – 38.
8. Кудрявцев В. Н. Стратегия борьбы с преступностью. Монография / В. Н. Кудрявцев. – М., 2005. – 364 с.



## **Навроцька Віра Вячеславівна,**

кандидат юридичних наук, доцент  
(Львівський державний університет внутрішніх справ,  
м. Львів, Україна)

---

### **КЛАСИЧНИЙ ПІДХІД БЕККАРІА ДО ТЯГАРЯ ДОКАЗУВАННЯ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЙОГО ПЕРЕГЛЯДУ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ БОРОТЬБИ ІЗ ЗЛОЧИННІСТЮ**

---

Відомий італійський вчений Ч. Беккарія в своїй не менш відомій праці «Про злочини та покарання» заклав ті основи кримінального права і процесу, що їх згодом було сприйнято всіма розвиненими правовими системами; під впливом його концепцій відбувався подальший розвиток кримінально-правової науки. Усвідомлюючи взаємозв'язок та взаємообумовленість матеріального та процесуального кримінального права, він стверджував, що прогресивні принципи кримінальної відповідальності було б неможливо здійснити без кардинальних перетворень у процесуальній сфері. Головний принцип, що його запропонував Беккарія, — презумпція невинуватості, суть якого полягає у тому, що ніхто не може бути названий злочинцем, доки не винесено обвинувальний вирок, причому тягар доказування вини підсудного покладається не на нього ж самого, а на працівників правоохоронних органів [1; 2]. Таке положення, як відомо, відображене у Конституції України (ч.1 ст. 63) та ряді міжнародно-правових актів, ратифікованих парламентом нашої держави.

Водночас останнім часом все частіше не лише правознавці, а й пересічні громадяни почали звертати увагу на те, що ліберально-демократична система (яка ґрунтується на збереженні, або й, навіть, розширенні прав обвинуваченого), виявляється мало-ефективною у боротьбі з наркобізнесом, службовими злочинами, торгівлею людьми, глобальним тероризмом тощо. Адже за подібних демократичних тенденцій законодавець неповною мірою враховує ту ціну, яку за них платить суспільство – зростання кількості нерозкритих злочинів, і, відповідно, ріст злочинності у цілому. Тому на необхідності ревізії фундаментального положення, потребі перегляду традиційного підходу до тягара доказування, що полягав би у покладенні саме на підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) обов'язку доводити свою невинуватість, уже неодноразово зверталася увага в юридичній літературі [3, с.213-216; 4, с.158-161; 5, с.59; 6, с.576; 7, с.103-106; 8, с.322-327; 9, с.181-182; 10, с.10; 11, с.32-33; 12, с.200].

Так, із критикою однобокого підходу до права не свідчити проти себе, з пропозицією припинити безсоромну експлуатацію гасел прав та свобод, виступив Б.Г. Розовський. Вчений докоряє тим, що в Україні покійно, безумовно сприймається існуюча процесуальна регламентація права підозрюваного та обвинуваченого не давати показань щодо себе. Дослідник зазначає, що аналізоване право викликало неоднозначну реакцію серед американських вчених та юристів-практиків (особливо дискусія щодо збереження відповідних правил загострилася у США після сумнозвісних подій 11 вересня 2001 року). Проведені дослідження засвідчили, що ці правила здійснюють негативний вплив на готовність підозрюваних відповідати на запитання поліцейських. До прикладу, якщо до прийняття відповідного рішення Верховного Суду США близько 90% підозрюваних, заарештованих поліцією у Філадельфії, робили самоінкримінуючі заяви, то після виконання правил Міранди у повному обсязі цей показник знизився майже на 50%. За даними американських ЗМІ, - продовжує науковець, - поліція у п'яти південних штатах (Меріленд, Вірґінія, Західна Вірґінія, Північна та Південна Кароліна) тепер не зобов'язана повідомляти заарештованим про їх право зберігати мовчання згідно рішення Федерального апеляційного суду в Річмонді, що встановив у 1999 році нову правову норму, котра проголошує небезпеку збереження знаменитого рішення у справі Міранди у національному масштабі. У зазначеному рішенні вказувалося, що правила Міранди, перешкоджаючи обвинуваченню злочинця, деякою мірою унеможливають захист правослухняних громадян. Їх застосування істотно зменшує готовність підозрюваних відповідати на запитання поліції. А тому положення, яке надає підозрюваному можливість не давати показань проти себе, суперечить інтересам жертв злочину.

Вчений задає риторичні запитання: чому «пупом» кримінального процесу став обвинувачений і навколо нього всі повинні «танцювати» з визначеннями публічного та приватного інтересу чи не трансформувалося право обвинуваченого на захист (після того, як вітчизняні процесуалісти були заглушені та осліплені феєрверком філософських трактувань прав і свобод людини й громадянина) на право на законній підставі ухилятися від відповідальності за вчинений злочин? Науковець вважає, що право не свідчити проти себе є проявом відсутності елементарної логіки, адже підозрюваному та обвинуваченому від імені держави оголошується, що вони мають право продовжувати протистояти державі. А таким чином у цих учасників процесу створюється

психологічна впевненість у тому, що відмова від розкаяння не засуджується самою державою [13, с.43, 221-222, 243-250].

Звісно, шановний вчений не закликає до повної відмови від зазначеного права (це вже було б занадто!), але фактично він (у формі риторичних запитань) робить спробу підвести читачів свого есе до думки, згідно з якою право не свідчити проти себе повинно мати обмежену сферу застосування, а нижньою планкою його недотримання повинна бути загроза громадській безпеці [13, с.248-249].

З категоричністю висловлювань Б.Г. Розовського можна посперечатися. Зокрема, не факт, що підозрюваний та обвинувачений – це фактично винний, можливо зазначений учасник процесу ніякого відношення до вчинення діяння (яке є предметом розслідування) не має. Не виключено, що така особа є правослухняною, а її кримінальне переслідування - помилкою. А тому говорити про «продовження протистояння державі» не завжди коректно: може такого «протистояння» й близько не було.

До того ж, якщо прислухатися до наведеної вище рекомендації й покласти на особу обов'язок давати самовикривальні показання, то, не виключено, що загроза настання відповідальності за невиконання подібного обов'язку в окремих випадках буде способом психологічного впливу на не надто стійких підозрюваних (які хоч і не вчинили інкримінованого їм діяння, але, побоюючись призначення покарання і за це діяння, і за відмову від дачі показань, будуть поставлені перед непростим вибором).

Звісно, пропозицію, обстоювану Б.Г. Розовським, критикувати легко: вона виглядає явно єретичною з точки зору ортодоксального кримінального процесу, є посяганням на його «священну корову». Але... аналіз ефективної правозастосовної практики ряду країн змушує задуматися. Сама ідея насправді є не такою абсурдною, як може видатися на перший погляд, і потребує, принаймні обговорення.

У багатьох державах спостерігається тенденція до поступового відходу від традиційного розуміння презумпції невинуватості (передусім це стосується злочинів у сфері економіки, діянь терористичної спрямованості тощо). Так, Італійський КПК передбачає можливість перенесення тягара доказування обвинуваченого у разі його твердження про алібі. Більше того, обвинуваченого обмежують жорсткою умовою: закон зобов'язує представити докази, що підтверджують алібі, не пізніше ніж за сім днів до початку судового розгляду. Неподання їх у такий строк позбавляє обвинуваченого виправити свій «промах» в ході судового розгляду якщо він не спроможеться довести, що представ-

лені увазі суду докази алібі є нововиявленими (тобто, що вони стали відомі обвинуваченому по впливу зазначеного строку чи в ході судового розгляду) [14, с.141-154; 15, с.47-48]. КПК Бельгії не поширює повністю дію презумпції невинуватості на кримінальні справи стосовно так званих «формальних злочинах» (пов'язаних з порушенням чи недотриманням якихось конкретних, передбачених у нормативних актах, правилах). В основу таких справ кладуться протоколи, складені чинами судової поліції, показанням яких закон надає особливе доказове значення. Аби не бути засудженим на підставі такого протоколу, обвинувачений зобов'язаний представити докази, що спростовують твердження (яке міститься в протоколі) про допущене порушення правил [15, с.48]. У Великобританії Закон «Про кримінальну юстицію і суспільний порядок» 1994 року істотно обмежив право обвинуваченого на мовчання, частково поклавши на нього обов'язок доведення своєї невинуватості. Переважно цей закон стосується підозрюваних у тероризмі, участі у діяльності організованих злочинних угруповань та корупції. У Франції якщо особа не зможе довести законність свого доходу, який відповідає стилю її життя (живе «не по кишені») і має постійні контакти з учасниками злочинної асоціації (ст.450<sup>1</sup> КК), ризикує відбутися п'ять років ув'язнення або сплатити штраф у 75 тисяч євро. З 2003 року у Польщі тягар доведення законності доходів покладено на обвинуваченого [16, с.5].

Подібна ідея відображена й у ст. 20 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. (яка набрала чинності для нашої держави з 01.01.2010 р.) [17]. Там йдеться про те, що «кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати» [курсив мій – В.Н.].

Враховуючи те, що 07.04.2011 р. Розділ XVII КК України – «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» було доповнено ст.368-2 «Незаконне збагачення», наведені вище міркування потребують більш прискіпливої уваги.

Таким чином, у світі реальна ситуація поступово охолодила гарячі голови. Це призвело до того, що в галузевій доктрині переосмислюються попередні полум'яні гасла (зокрема, й традиційний підхід до презумпції невинуватості). Б.Г. Розовський передбачає, що й в Україні презумпція невинуватості у нинішньо-

му трактуванні (принаймні при розслідуванні злочинів у сфері господарської діяльності) теж помалу відійде у минуле. Їй на зміну прийде принцип: особа повинна довести законність отримання грошових коштів та іншого майна. Адже йти від зворотного правоохоронні системи найрозвинутіших країн уже не в змозі [10,с.10; 3, с.213-216].

Може й, справді, час визнати: злочинність іноді досягає такої критичної межі, коли, згідно з російською приказкою «втративши голову, за волоссям [у даному випадку - за демократичними цінностями – В.Н.] не плачуть» (тим більше, що таке «волосся» з корінням виривати й не пропонують).

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Вчення про державу і право представників італійського Просвітництва. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/books/241/17880/23/>.
2. Класична школа кримінології XVIII ст. Ч. Беккарія "Про злочини і покарання". [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bukvar.su/psihologija/86757-Klassicheskaya-shkola-kriminologii-XVIII-v-CH-Bekkaria-O-prestupleniyah-i-nakazaniyah.html>.
3. Беницкий А.С. Ответственность за легализацию преступно приобретенных доходов в уголовном законодательстве Украины и Российской Федерации: Монография / А.С. Беницкий, Б.Г. Розовский, О.Ю. Якимов // МВД Украины, Ин-т экон.-пр. исл. НАН Украины, Луган. гос. ун-т внутр. дел им. Э.А. Дидоренко, Восточноукр. нац. ун-т им. В.Даля. – Луганск: РИО ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2008.
4. Навроцкая В.В Изменение подхода к бремени доказывания как способ борьбы с злоупотреблениями служебных лиц / В.В. Навроцкая // Совершенствование правового регулирования и механизмов функционирования системы противодействия преступности: материалы междунар. науч.-практ. конф.; 18–19 окт. 2013 г., Минск / редкол.: И.О. Грунтов; (отв. ред.) [и др.]. – Минск: Изд центр БГУ, 2013.
5. Волеводз А.Г. Международный розыск, арест и конфискация полученных преступным путем денежных средств и имущества: Правовые основы и методика / А.Г. Волеводз - М.: ООО "Юрлитинформ", 2000.
6. Грошевий Ю.М. Вибрані праці / Ю.М. Грошевий; упорядники О.В. Капліна, В.І. Маринів –Х.: Право, 2011.
7. Грошевий Ю.М. Концептуальні засади побудови проекту Кримінально-процесуального кодексу України // Актуальні



- проблеми кримінального права, процесу та криміналістики. У 2 т. Т.2: Кримінальний процес, криміналістика, оперативно-розшукова діяльність та судова експертиза: матеріали 2-ї між нар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8 жовтня 2010 р.).
8. Навроцька В. Тягар доказування у кримінальному процесі: необхідність перегляду традиційного підходу / В. Навроцька // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – Випуск 58.
  9. Navrotska V. Umkehr der Beweislastregel (Nemo-tenetur se ipso accusare) bei Machtmissbrauch von Amtsträgern / V.Navrotska, N. Lashcuk // Unabhangigkeit und Kooperation- Der eigene Weg der Ukraine zum Rechtsstaat – Berliner Wissenschafts-Verlag, 2013.
  10. Розовский Б.Г. Коррупция: от реалий прошлого к иллюзиям настоящего / Б.Г. Розовский // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Спеціальний випуск №5. Проблеми реформування кримінальної юстиції: український контекст і міжнародний досвід – Луганськ, 2011.
  11. Собко Г.М. Конфіскація за кримінальним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Собко Ганна Миколаївна – К., 2008.
  12. Сундуrow Ф.Р. Конфискация имущества: национальный и международно-правовой аспекты / Ф.Р. Сандуров // Научные основы уголовного права и процессы глобализации: материалы V Российского конгресса уголовного права (27-28 мая 2010 года) – М.: Проспект, 2010.
  13. Розовский Б.Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса: Эссе / Б.Г. Розовский- Луганск: РИО ЛАВД, 2004.
  14. Лубенский А.И. Уголовный процесс Италии / А.И. Лубенский – М., 1973.
  15. Чумаков А.В. Европейские стандарты в области прав человека в российском уголовном процессе: дисс. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Чумаков Андрей Владиславович – СПб., 2005.
  16. Примаченко О. Кримінальна юстиція на порозі реформи / О. Примаченко// Дзеркало тижня - 14 серпня 2010 р. - №29 (809).
  17. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995\\_c16](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16).

**Назымко Егор Сергеевич,**

кандидат юридических наук, старший научный сотрудник  
(Донецкий юридический институт МВД Украины,  
г. Донецк, Украина)

---

## **О ЦЕЛЯХ НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМ**

---

Развитие независимого демократического государства на современном этапе реформирования общества связано с определенными трудностями во всех сферах общественной жизни. Одной из таких проблем является сложное криминогенное состояние в Украине, связанное в определенной степени с большим количеством лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы (так называемым «специальным контингентом»), в том числе и с достаточно высоким осуждением к этому виду наказания наиболее уязвимых членов общества – несовершеннолетних. В идеале (при достижении целей наказания), проблем, связанных с осуждением лиц к этому виду наказания и быть не должно.

Однако современная ситуация в развитии рецидива, распространении преступной субкультуры свидетельствует о серьезных проблемах в этой сфере. В связи с этим становятся все более актуальными научные исследования в сфере применения наказания, определения целей, задач и функций разнообразных социальных институций, приобщенных к сложнейшему процессу уголовно-правового воздействия на несовершеннолетних.

В современной уголовно-правовой науке Украины вряд ли можно найти ученого, который никогда не писал или не высказывал свое мнение о целях наказания. Следует сказать, что в юридической науке называют разные цели наказания – казнь, воспитание, исправление, ресоциализация, предупреждение преступлений, восстановление права и т.п. Однако, с целями наказания несовершеннолетних обстоятельства складываются куда более сложно. До сих пор в науке уголовного и уголовно-исполнительного права остается неразрешенным вопрос о конкретных целях наказания несовершеннолетних, а тем более – их содержании и средствах их достижения.

Учитывая указанное, целью нашего доклада является продолжение дискуссии о целях наказания, а также установление целей назначения наказания несовершеннолетним.

Главным тезисом нашего доклада является тот постулат, что несовершеннолетние – это та категория преступников, требую-

щая применения тех видов наказаний, в которых бы максимально сохранялось воспитательное воздействие и минимизировался карательный эффект. Вызвать страдания у лица, развивающегося и находящегося на начальных стадиях социализации, вероятно, легче. Гораздо сложнее достичь максимального эффекта от применения наказания и при этом не искалечить морально и физически неустойчивого несовершеннолетнего.

Цели назначения наказания определяют направления развития всего комплекса наук уголовного цикла, лежат в основе прогрессивных методологических разработок в сфере уголовно-правового воздействия на несовершеннолетних лиц, совершивших преступление, и, кроме того, в конечном счете, отражают социально-психологическое отношение общества к осужденному и примененному к нему наказанию как мере реагирования государства на совершенное преступление.

Целеполагание при назначении наказания несовершеннолетним является базовым для всего механизма уголовно-правового воздействия на этих лиц (разумеется на стадии назначения и реализации наказания). Однако, в данный момент в украинской уголовно-правовой науке малоисследованными являются вопросы назначения наказания несовершеннолетним.

Не обходимо указать, что специальные научные разработки в сфере назначения наказания несовершеннолетним имеют процедурный характер и в большинстве своем не раскрывают цели назначения наказания несовершеннолетним. Так, например, Т.А. Гончар отмечает, что при назначении наказания несовершеннолетним суд должен учитывать более широкий круг обстоятельств, предусмотренных в УК Украины.[1, с. 12] Как указывает А.С. Яцун, учет особенностей личности несовершеннолетнего имеет исключительно важное значение для назначения наказания, поскольку без учета таких данных невозможно определить справедливый вид и размер наказания и эффективное воздействие на социальные качества виновного. В частности, для правильной оценки содеянного, понимание причин, прогноза относительно вероятности совершения несовершеннолетним нового преступления, определение условий его исправления. [2, с. 125]

Исходя из того, что вопрос о целях назначения наказания является недостаточно разработанным, среди украинских криминалистов нет единогласия во мнениях, какие виды и размеры наказаний целесообразно применять к несовершеннолетним. Все точки зрения по этому поводу можно условно разделить на две группы. Первые – те, кто находят проблемы в законодатель-

ной технике положений Уголовного кодекса Украины, и предлагают их решить за счет принятия изменений в законодательстве. Вторые – проводят «прозападно-ориентированные разработки», связанные с «революционным внедрением» в законодательство Украины институтов пробации, медиации, патронации и прочее. Считаем, что оба направления могут привнести свой вклад в развитие украинской ювенальной пенологии. Однако, представители обоих подходов, прежде всего должны быть ориентированы на «золотую середину», достижение целей наказания несовершеннолетних, которые в Украине обусловлены собственными традициями, уровнем развития культуры и общественных отношений.

И так, нами определено, что в данный момент отсутствует единый подход к наказанию несовершеннолетних, следовательно – и целям назначения наказания несовершеннолетним. Понятно, что назначение наказания должно быть подчинено целям наказания вообще, которые на законодательном уровне определены в ч. 2 ст. 50 УК Украины. Однако несмотря на законодательное закрепление, споры вокруг них в философских, научных и практических кругах не замолкают.

Всем известно, что о целях наказания спорили представители классической и позитивистской школ уголовного права, при этом первые указывали, что наказание означает кару и страдание, а вторые – оборону превентивную и репрессивную. Чезаре Беккариа в свое время писал, что цель наказания заключается не в истязании и мучении человека и не в том, чтобы воспрепятствовать, сделать несуществующим уже совершенно преступление. Цель наказания заключается только в том, чтобы воспрепятствовать виновному вновь нанести вред обществу и удерживать других от совершения того же. [3, с. 319] В современной уголовно-правовой науке Украины навряд ли можно найти ученого, который никогда не писал или не высказывал свое мнение о целях наказания.

Практика применения наказания свидетельствует, что ни возмездие, ни устрашение не являлись и не могли быть целью наказания несовершеннолетних. В свое время на этот счет отметил Н. Винер: «до тех пор, пока общество не установит, чего же оно действительно хочет: искупления, изоляции, воспитания или устрашения потенциальных преступников, – у нас не будет ни искупления, ни изоляции, ни воспитания, ни устрашения, а только путаница, где одно преступление порождает другие преступления. Любой кодекс, исходящий на одну четверть из британского предрассудка XVIII века о пользе виселицы, на вторую

четверть – из принципа изоляции преступника от общества, на третью четверть – из нерешительной политики воспитания и на последнюю четверть – из политики выставления мертвой вороны для отпугивания остальных, – очевидно, ничего не способен нам дать». [4, с. 76]

Следует сказать, что в юридической науке называются различные цели наказания – кара, воспитание, предупреждение преступлений, восстановление права. Коль скоро под карой не понимается возмездие, причинение физических страданий или унижение человеческого достоинства, то она сводится к лишениям личного и имущественного характера, то есть к содержанию наказания. Но содержание наказания не может пониматься как его цель. Воспитание и предупреждение правонарушений трудно считать специфическими целями наказания, хотя они достигаются особыми средствами. К тому же даже цель специальной превенции имеет место не только при юридической ответственности и наказании (например, меры пресечения, принудительного лечения и т. п.).

Более близкими к истине представляются суждения, что целью наказания является восстановление права, если только не понимать это в ограниченном смысле, только как возмещение имущественного или морального ущерба. Нанесенный ущерб не всегда можно возместить, но тогда претерпевание лишений, при отсутствии иных целей, оказывается лишь мстью, что ставило бы наказание на грань аморальности. Между тем наказание должно восстанавливать (с точки зрения элементарных требований нравственности) поправленную правонарушением справедливость.

Исходя из определенного состояния незрелости украинской пенологии и ювенальной пенологии в частности, обозначение цели назначения наказания как восстановления поправленного права, завуалированного под словом «восстановление социальной справедливости» повлечет за собой массу неразрешенных проблем и оценочных суждений.

Исходя из этого, считаем, что единственной целью назначения наказания несовершеннолетним является исправление лица. Естественно, достижение обозначенной цели будет достигнуто лишь при точном и строгом определении задач, стоящих перед применением наказания к несовершеннолетним. Однако выделение этих задач и обозначение их значения является предметом отдельного специального исследования.

## **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Гончар Т.О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. – Одеса, 2005. – с. 12.
2. Яцун О.С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. – Запоріжжя, 2009. – С. 125.
3. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях // О свободе. Антология западноевропейской классической либеральной мысли / Отв. ред. М. А. Абрамов. – М.: Наука, 1995. – С. 319.
4. Винер Н. Кибернетика и общество / Н. Винер. – М. : Тайдекс Ко, 2002. – С. 76.



---

## **ПОНЯТТЯ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ТА ЇХ ВИДИ**

---

Особисті немайнові права фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття, визначені Цивільним кодексом України, і є важливими та невід'ємними правами, що надаються та гарантуються усім без виключення громадянам. Тому захист вказаних прав має досить важливе та актуальне значення, адже в умовах сьогодення будь-яка особа має право захищати свої права та свободи усіма засобами, що не суперечать нормам закону та не завдають шкоди іншим фізичним особам.

В умовах сьогодення цивільно-правовому захисту підлягають всі без винятку особисті немайнові права у соціальній сфері, в тому числі – право на ім'я, честь, гідність, ділову репутацію. При цьому, слід відмітити, що проблема захисту особистих немайнових прав фізичної особи є однією з найважливіших у цивілістиці. Адже особисті немайнові права людини нерозривно пов'язані з такими поняттями як рівність, свобода, недоторканість особи. Тому кожна особа у правовій державі має відчувати свою правову та соціальну захищеність, оскільки повага до особистості в будь-якому суспільстві є нормою повсякденного життя.

Під захистом особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття пропонуємо розуміти законодавчо закріплену систему засобів та способів, які застосовуються уповноваженими на те державними органами, органами місцевого самоврядування, самою фізичною особою з метою поновлення свого порушеного права, визнання невизнаного права, чи присудження оспорюваного права, що забезпечує її соціальне буття, а також відшкодування завданої шкоди в результаті порушення таких прав або перешкоджанню їх реалізації.

Визначаючи сутність цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття, варто сказати, що в науковій літературі є різні думки щодо видів захисту вказаних прав. Так, А. С. Довгерт виділяє законодавчий захист; судовий захист; адміністративний захист [1, с. 364]. Проте найбільш вдалою та повною вважаємо класифікацію, яку наводить нам О.А. Підпригора, за такими критеріями:

1) залежно від способів здійснення; 2) залежно від форм здійснення; 3) залежно від суб'єкта здійснення [2, с. 72].

Аналізуючи вказані види захисту, варто відзначити, що в процесі захисту особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття використовуються загальні способи захисту прав, що передбачені ч. 2 ст. 16 Цивільного кодексу України [3], а також інші (спеціальні) способи - відповідно до змісту цих прав, способу їх порушення та наслідків, що спричинені цим порушенням. До загальних належать: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. До спеціальних способів захисту особистих немайнових прав законодавець відносить: поновлення порушеного особистого немайнового права (ст. 276 ЦК України); спростування неправдивої інформації та суміжні способи захисту (ст. 277 ЦК України); заборона поширення інформації, якою порушені особисті немайнові права (ст. 278 ЦК України).

Щодо форм здійснення захисту особистих немайнових прав фізичної особи, то вони поділяються на юрисдикційні та неюрисдикційні.

Так, юрисдикційна форма захисту передбачає звернення особи за захистом своїх прав до відповідних державних органів, органів місцевого самоврядування та інших правозахисних організацій. При цьому основним юрисдикційним органом захисту цивільних прав є суд. Поряд з судовим захистом існує ряд органів, наприклад, таких як нотаріат, третейські суди, профспілкові та інші державні органи, які покликані захищати особисті немайнові права фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття.

В свою чергу, неюрисдикційна форма захисту полягає в самозахисті особою своїх немайнових прав. Зокрема ст. 19 ЦК України визначено, що особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. При цьому способи самозахисту мають відпо-



відати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства

Щодо суб'єкта здійснення, то захист особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття здійснюється: судом (ст. 16 ЦК України), органами державної влади (ст. 17 ЦК України), органами нотаріату (ст. 18 ЦК України), самостійно (ст. 19 ЦК України). І вже серед судових форм захисту проводиться поділ залежно від способів захисту, хоч окремі з них можуть використовуватися не лише у судовому порядку.

Отже, варто зауважити на тому, що цивільно-правовий захист особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечує її соціальне буття має досить важливе значення для кожного, адже такий захист має на меті усунути загрози порушення особистого права, його невизнання, відновити порушене особисте право, а також забезпечити відшкодування шкоди, що пов'язана з порушенням або загрозою порушення особистого права (відшкодування збитків, компенсація моральної шкоди тощо). Відповідно подальший розвиток захисту особистих немайнових прав в Україні повинен бути зорієнтований на світові стандарти в галузі прав людини з урахуванням національної специфіки та менталітету. Повинно дотримуватись поєднання задекларованих прав та свобод у симбіозі із практичними та дієвими механізмами захисту таких прав у випадку порушення. Адже людина зможе відчувати себе повністю захищеною та реалізованою як особистість лише у тому випадку, якщо її особисті немайнові права не тільки будуть проголошуватись, а ще й захищатись у випадку порушення.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Довгерт А. С. Особисті немайнові права // Загальна теорія цивільного права. Підручник / За ред. професорів О. А. Підпригори і Д. В. Бобрової. – К., 1992
2. Підпригора О.А. Цивільне право України. Правові основи підприємництва [Текст]: підручник / Підпригора О.А., Сумін В.О., Підпригора О.О. – К. : Юрінформ, 1994. – 106 с.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.



**Олішевський Олександр Володимирович,**

кандидат юридичних наук  
(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)

---

## **ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬНО-НЕБЕЗПЕЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

---

З однієї сторони, загальноприйнятими та конституційними є положення про те, що держава повинна створювати умови для реалізації права громадян вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформації, захищати інформацію обмеженого доступу, але з іншої – вона має забезпечити умови для захисту самої людини від негативного впливу певного виду інформації, коли її розповсюдження може завдати шкоди інтересам та правам особи і суспільства. Це положення закріплене в ст. 17 Конституції України, де забезпечення її інформаційної безпеки визначається однією із найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу [1].

Визначальною характеристикою інформаційної сфери є можливість впливати на свідомість людини та суспільства загалом. Одним із видів такого впливу називають інформаційну війну, у зв'язку з якою постає питання інформаційної безпеки та, зокрема, в частині захисту інтересів особи, суспільства, держави від впливу шкідливої, небезпечної, недоброякісної інформації.

Таке словосполучення як «суспільно-небезпечна інформація» хоча і дуже рідко, але можна зустріти в літературі, де йде мова переважно про поширення багатоканальними телемережами провайдерів програмної послуги. Однак, будь-яке пояснення досліджуваного терміну відсутнє. Тому метою дослідження є спроба визначення суспільно-небезпечної інформації та надання її класифікації.

Вихідним поняттям щодо останньої є соціально-шкідлива інформація. Вона попередньо нами обґрунтовувалася як будь-які відомості та/або дані, здатні шляхом психологічного впливу завдавати шкоди законним правам, свободам та інтересам людини, суспільства чи держави.

Суспільна небезпека є об'єктивною ознакою правопорушення, що відбиває шкідливість неправомірної поведінки для суспільства, заподіяння або реальну загрозу заподіяння істотної шкоди суспільним відносинам, способу життя, усталеним соціальним

цінностям. Визначальною рисою суспільної небезпеки є її відповідна оцінка в суспільстві, що закріплена нормативно в Кримінальному кодексі та Кодексі України про адміністративні правопорушення.

Таким чином, суспільно-небезпечна інформація – це будь-які відомості та/або дані, здатні шляхом психологічного впливу завдавати істотної шкоди законним правам, свободам та інтересам людини, суспільства чи держави, відповідальність за створення та обіг яких передбачена кримінальним та адміністративним законодавством.

Аналіз КК України та КУпАП дозволяє виділити наступні види таких відомостей або даних:

1) інформація, що підриває основи національної безпеки України (публічні заклики, а також розповсюдження матеріалів із закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, до захоплення державної влади чи дій, які вчинятимуться з метою зміни меж території або державного кордону України, на порушення порядку, встановленого Конституцією України – статті 109 та 110 КК України [2]);

2) інформація, спрямована проти життя та здоров'я людини (погроза вбивством; посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів; незаконне публічне вживання наркотичних засобів – статті 129, 181 та 316 КК України);

3) інформація, спрямована проти громадського порядку та громадської безпеки (публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту; завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності; хуліганство в частині нецензурної лайки; поширювання неправдивих чуток, що можуть викликати паніку серед населення або порушення громадського порядку; завідомо неправдивий виклик пожежної охорони, міліції, швидкої медичної допомоги або аварійних служб – статті 258-2, 259, 295, 296 КК України та ст. 173, 173-1, 183 КУпАП [3]);

4) інформація, що негативно впливає на суспільну мораль (ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, а також порнографічних предметів – статті 300 та 301 КК України);

5) інформація, що підриває авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування, а також встановлений порядок управління (публічна наруга над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України, офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави; публічні заклики в будь-якій формі до невиконання розпоряджень або вимог працівника міліції чи посадової особи Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у зв'язку з виконанням ним обов'язків по охороні громадського порядку або поширення завідомо неправдивих відомостей з метою провокації непокори законній вимозі працівника міліції, якщо ці дії призвели до порушення громадського порядку – ст. 338 КК України та ст. 185-7 КУпАП);

б) інформація, яка підриває мир, безпеку людства та міжнародного правопорядку (публічні заклики до агресивної війни, розв'язування воєнного конфлікту, геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів – статті 436, 442 КК).

Одразу зауважимо, що тут представлена класифікація саме суспільно-небезпечної інформації, як одного із видів соціально-шкідливої. В її основу покладено об'єкт злочину, тобто ті суспільні відносини, які охороняються законом про кримінальну відповідальність. Тому цей перелік може бути змінено відповідно до оцінки суспільно-небезпечних діянь у суспільстві.

Таким чином, суспільно-небезпечна інформація – це будь-які відомості та/або дані, здатні шляхом психологічного впливу завдавати істотної шкоди законним правам, свободам та інтересам людини, суспільства чи держави, відповідальність за створення та обіг яких передбачена кримінальним та адміністративним законодавством.

Суспільно-небезпечну інформацію можна класифікувати на:

1) інформацію, що підриває основи національної безпеки України;

2) інформацію, спрямовану проти життя та здоров'я людини;

3) інформацію, спрямовану проти громадського порядку та громадської безпеки;

4) інформацію, що негативно впливає на суспільну мораль;

5) інформацію, що підриває авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування, а також встановлений порядок управління;

б) інформацію, яка підриває мир, безпеку людства та міжнародного правопорядку.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Конституція України [Електронний ресурс] : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.



**Оріщенко Михайло Миколайович,**

*(Харківський національний університет внутрішніх справ  
м. Харків, Україна)*

---

## **СТАНОВЛЕННЯ АУДИТОРСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ ЯК ЗАСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

---

З моменту проголошення незалежності, в Україні розвиваються та співіснують як державний фінансовий контроль, так і незалежний аудит. Державний аудит розвивається як специфічна, своєрідна форма фінансового контролю. Статистичні дані свідчать, що в Україні з 1993 року Аудиторська палата України видала 6496 сертифікатів аудиторів, у тому числі 259 сертифікатів аудиторів банків. Окрім цього в професійному аудиторському загалі працюють 242 особи із сертифікатом бухгалтера АССА (Великобританія) та 48 осіб із сертифікатом CPA (США). В Реєстрі Аудиторської палати України станом на 01.01.2012 року знаходиться 2307 аудиторських фірм, в яких працює 2390 сертифікованих аудиторів і 860 приватних аудиторських підприємств. Значна частина сертифікованих аудиторів об'єднані в професійну громадську організацію – Спілку аудиторів, яка має територіальні відділення у всіх регіонах держави [1].

Правовою базою становлення аудиту в незалежній Україні став прийнятий 22 квітня 1993 р. Закон України «Про аудиторську діяльність». Цей Закон визначає правові засади здійснення аудиторської діяльності в Україні і спрямований на створення системи незалежного фінансового контролю з метою захисту інтересів власника. У грудні 1993 року була створена Аудиторська Палата України (далі – АПУ), яка є незалежним органом, що регулює здійснення аудиторської діяльності в Україні. Цього ж року було введено в дію «Положення про порядок сертифікації громадян України, які мають намір займатися аудиторською діяльністю», в якому докладно наведено суть сертифікації, порядок отримання кваліфікаційного свідоцтва, умови, за яких він видається та анулюється. У лютому 1994 року АПУ було затверджено «Положення про ліцензування аудиту», яким регулювалися умови і порядок видачі ліцензій на заняття аудитом. У жовтні 2000 року АПУ було прийнято «Положення про Реєстр суб'єктів

підприємницької діяльності», відповідно до якого Ліцензійну комісію АПУ було перейменовано у Контрольно-реєстраційну [2].

Обов'язковий аудит в Україні було проведено за 1994, 1995 роки всіма суб'єктами підприємницької діяльності. Це певною мірою вплинуло на вирішення проблеми адаптації аудиторства в Україні. Однак, з 1996 року виконання обов'язків з аудиту було скасовано для більшості суб'єктів господарювання. Відповідно відбулися в нашій країні і вітчизняні аудитори, які успішно працюють і в теперішній час, виконуючи по можливості своє завдання з налагодження механізмів ринкової економіки [1].

Далі почалася розробка інших нормативно-правових актів, зокрема нормативів аудиту. Так, рішенням Аудиторської палати України від 18.12.1998 р., було затверджено 32 національні нормативи аудиту, що визначають вимоги до аудиту, його мету, принципи договірних відносин із замовниками, особливості планування, інформаційного та методичного забезпечення перевірок, методики збирання та формулювання доказів, порядок складання аудиторських висновків та звітів, дотримання спеціальних умов проведення аудиту.

У 2000 р. з метою зміцнення взаємодії і координації діяльності Вищих органів державного фінансового контролю у сфері контролю і обміну досвідом їх роботи створюється Рада керівників вищих органів фінансового контролю держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, яка приймає певні документи, що мають важливе значення для розвитку фінансового контролю в Україні. Законом України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти», що був прийнятий у 2000 р. та у березні 2008 р. втратив чинність, було визначено форми участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики у сфері державних закупівель шляхом чіткого визначення правового статусу Тендерної палати України, яка функціонує з метою сприяння: розвитку системи державних закупівель в Україні, прозорості державних закупівель, підвищенню ефективності та раціональності витрачання державних коштів, забезпеченню інформаційно-методичного супроводу державних закупівель, підвищенню конкуренції на ринку державних закупівель, формуванню сучасної інфраструктури державних закупівель, підвищенню професійно-кваліфікаційного рівня спеціалістів з питань державних закупівель, здійсненню громадського контролю [2].

Протягом 2009-2011 рр. спостерігається зменшення кількості наданих звітів до Аудиторської палати України. Так, у 2010 році спад склав 2 %, а у 2011 році – вже 10 %. У 2011 році порівняно з 2009 роком відбулося зменшення кількості замовлень: у

2009 році кількість замовлень становила 73147 од., у 2010 році – 60229 од., у 2011 році – 56471 од. Щодо фактичного обсягу наданих послуг, то даний показник характеризується зростанням і найбільше його значення становило у 2010 році – 1280,2 млн. грн. Також, слід зазначити, незважаючи на зменшення кількості замовлень, середня вартість одного замовлення з року в рік зростає і в 2010 році зросла на 6 тис. грн. або на 39 %.

У нинішніх умовах особливо гостро постає питання про впровадження якісно нового рівня аудиту, однак методичного забезпечення цього процесу наразі бракує, оскільки не розроблені теоретико-методологічні основи аудиторської діяльності. При цьому чіткого визначення якості аудиторських послуг немає ані в Міжнародних стандартах аудиту, ані в Кодексі професійної етики аудитора.

Сучасний аудит - це аудит, заснований на ризику, тобто він досліджує найбільш ризиковані позиції в системі контролю підприємства. З огляду на вищевикладене, хотілося б наголосити, що пізнання та розуміння аудиторської діяльності неможливі без його історико-правового дослідження. Незважаючи на те, що форми і методи аудиту змінились під впливом розвитку економіки та суспільних відносин, значення аудиторської діяльності не зменшується.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Редько О. Ю. Аудиторські послуги в Україні: перші кроки до ринку / О.Ю. Редько // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – №11. – С. 48–55.
2. Давидов Г.М. Аналіз розвитку аудиторської діяльності в Україні / Г.М. Давидов // Наукові записки. Економічні науки. Вип. 15. – К.: КМА, – 2010. – С. 45-50.





**Пашнєв Дмитро Валентинович,**

кандидат юридичних наук, доцент  
(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)

---

## **ПОЧАТКИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ПРАЦІ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА «ПРО ЗЛОЧИНИ ТА ПОКАРАННЯ»**

---

Продажність влади, яка отримала назву «корупція», у сучасному суспільстві вважається найнебезпечнішим проявом злочинної діяльності представників органів державної влади та місцевого самоврядування.

Для розуміння цього негативного явища достатньо лаконічного визначення професора М.Ю. Тихомирова, який розуміє під корупцією злочинну діяльність у сфері політики або державного управління, яка полягає у використанні посадовими особами наданих їм прав і владних можливостей з метою особистого збагачення [1, с. 136].

Але в контексті протидії корупції слід виходити з ґрунтовного її визначення, яке надано Є.В. Невмержицьким: «соціально-політичне явище, змістом якого є обумовлена політичними, економічними, соціальними і психологічними факторами система негативних поглядів, переконань, установок і діянь окремих громадян, посадових осіб владних інститутів, державних і недержавних організацій, політичних партій, громадських організацій, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або корпоративних інтересів шляхом підкупу, хабарництва, зловживання владою, надання пільг і переваг всупереч суспільним інтересам» [2, с. 6].

Показовим в цьому визначенні є звернення уваги на таку річ, яка є одночасно і основною складовою корупції, і її причиною, – корупція не просто є явищем, яке містить певну протизаконну діяльність, а вона є «системою негативних поглядів, переконань, установок». Ця її складова фактично і означає той пресловутий менталітет, який часто вказується в ряді основних чинників корупції на слов'янському просторі, але чомусь за важливістю стоїть в переважній більшості досліджень серед останніх.

На наш погляд, цей фактор повинен стати на одне з перших місць за приділенням йому уваги, а напромак морально-

етичного забезпечення протидії корупції, що полягає у приведенні поведінки службовців до відповідності морально-етичним нормам, має стати основним при вихованні та підготовці молодих посадовців.

Доцільність таких заходів вбачається в строках праці Ч. Беккарія. На початку, обґрунтовуючи причини утворення держави, він пише: «Устав воевать и радоваться бесполезной и хрупкой свободе, прочность которой никто не гарантировал, они поступились частью ее, чтобы пользоваться ею сообща, спокойно и безопасно. Совокупность всех частей свободы, пожертвованных на общее благо, составила верховную власть народа, а суверен стал законным ее хранителем и распорядителем» [3, с. 67].

Але не дивлячись на виділення особливої ролі суверена в суспільстві, вся праця Ч. Беккарія пронизана духом рівності людей перед Богом та в житті. Зокрема, кажучи про покарання для дворян, він зауважує, що «следует исходить из предположений, что люди, отрекшись от своего врожденного стремления к единовластию, заявили: "Пусть более трудолюбивый будет пользоваться большими почестями, и его потомки будут купаться в лучах его славы; но более счастливый или более заслуженный и почитаемый, хотя и лелеет надежду на получение большего, должен бояться, как и другие, нарушить те договоры, которое возвысили его над другими". Правда, такого рода решения не исходили от какого-либо законодательного собрания всего рода человеческого, но они коренятся в вечной и неизменной природе вещей» [3, с. 144–145]. Згадуючи функцію, яку революція виконує в деспотичних державах, вказує, що це «кратковременное возвращение в естественное состояние и напоминание властителю о древнем равенстве» [3, с. 99].

Закладаючи основу принципу справедливості покарання Ч. Беккарія слушно зауважував: «Иногда оценка преступления зависит скорее от общественного положения потерпевшего, чем от его значения для общественного блага. Если бы этот критерий действительно отвечал самой природе преступления, то неуважение к Творцу всего сущего следовало бы карать строже, чем цареубийство, поскольку любой ущерб, нанесенный природе, всегда будет ничтожно мал по сравнению с ее величием» [3, с. 89].

Отже видатний італійський юрист і публіцист вже в тому ще нерівному суспільстві закладав основи всезагальної рівності перед Законом, не дивлячись на положення, яке особа займає в суспільстві.

Діяльність і сама внутрішня психологічна сутність корупціонера суперечить цим постулатам. Людина, отримуючи статус службової особи, а особливо – представника влади, забуває про описане вище природне положення речей, витoki утворення держави та своє походження із тих, хто віддав йому в руки, за виразом Ч. Беккарія, «частинку своєї свободи», так би мовити, на зберігання і покращення. З цього моменту службовець починає вести себе як «господар життя», якому всі «прості смертні» винні, а підкоряється лише тим, хто на сходах влади стоїть вище.

І вся парадоксальність такої ситуації в нашому суспільстві в тому, що склалася вона і підтримується самими пересічними людьми, які в цілому і складають суспільство. Це проявляється в нашій всепоглинаючій повазі та довірі службовцю від якого залежить наше життя, готовності віддати йому все, аби вирішити свою проблему, що доходить навіть до схвалення вимагання певних неправомірних вигід з його боку, адже він займає владне положення.

В такому нашому відношенні немає нічого дивного, адже воно виховувалося віками. Варто згадати врегульовану «Руською правдою» систему утримання службових осіб, яка склалася природно і була на той час ефективною. В тому, що при здійсненні своїх посадових функцій кожний чиновник прагнув якнайбільше збагатитися, не було нічого неприродного, а система кормління, установа в Стародавній Русі, цей порядок узаконювала. В рамках такої системи державна посада набувала приватного характеру, її стали сприймати, в першу чергу, як джерело доходів, а не сукупність обов'язків на користь держави, суспільства та окремих людей.

Якщо взяти більш ближчий до нас історичний період, то Радянський Союз, з якого вийшла наша держава і в якому корупція була двигуном економіки, залишив за собою тяжкі негативні наслідки і не стільки в самій системі організації влади, а в наших головах.

Корупція стала невід'ємною частиною суспільного життя і проникла у всі сфери державної влади та управління. Але найбільшу тривогу викликають потужні позиції корупції у гільці влади, яка за своєю суттю повинна бути стримуючою в системі організації влади – судовій владі.

Ч. Беккарія з приводу заборони тлумачення закону суддями вказує: «Каждый человек имеет свою личную точку зрения, которая меняется со временем. Так что (при тлумаченні закону суддею – прим. авт.) дух закона был бы подвержен, следовательно, влиянию хорошей или дурной логики судьи, нормальной или

плохой работе его желудка, зависел бы от силы обуревающих его страстей, от его слабостей и от его отношения к потерпевшему. Словом, от малейших причин, способных вызвать в человеческой душе, подверженной постоянным колебаниям, искаженный образ любого исследуемого предмета. Поэтому-то мы видим, как судьба играет человеком при рассмотрении его дела различными судами. И жизнь несчастного приносится в жертву из-за ошибочных выводов или мимолетных капризов судьи, который уверен в правомерности принимаемого им решения на основе хаотичных представлений, витающих в его мозгу. Поэтому-то мы видим, что одни и те же преступления в тех же самых судах по-разному наказываются в разное время» [3, с. 77]

Діяльність суддів отримувала певні, зокрема і морально-етичні, обмеження і в нормативних актах, які діяли раніше на території України. Зокрема, з думками Ч. Беккарія перекликається положення п. 1 артикулу 4 глави 7 «Прав, по которым судится малороссийский народ» 1743 року [4]: «Должность судей изображается изъ Священного Писания ... Изъ сего Писания явствуется быть главнейшая должность судей въ томъ, даби дела суду ихъ надлежащие, не смотря на лица, безъ всякия страсти, гнева, злоби, милости, страха, похлебства, поноровки, дружби, по самой истинне, за совесть и по правамъ, безволокитно и безъ богоненавистнаго лецемерия и противнихъ истинне проклятихъ користей, судили и решили, со удовольствиемъ обидимого и достойнимъ наказаниемъ обидящаго, избавляя немощнихъ отъ руки неправди».

Таким чином, Ч. Беккарія в своїй праці захищав позицію, яку відстоює пересічний член суспільства, який постає проти корумпованої влади: всі рівні перед Законом, а службові особи є такими ж членами суспільства, яким народ передав свою владу і які повинні виконувати свої обов'язки та здійснювати повноваження незалежно від особистих або групових інтересів.

Таке розуміння службової діяльності та відповідне відношення до неї і в суспільстві, і з боку самих службовців, повинне лягти в основу морально-етичних чинників протидії корупції.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / Юрид. центр науч. исслед. и правовой информ.; [М. Ю. Тихомиров]. – 3-е изд., доп. и перераб. – М. : Юринформцентр, 1995. – 365 с.
2. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній

Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Є. В. Невмержицький ; Ін-т держ. і права НАН України – К., 1999. – 19 с.

3. Беккариа, Чезаре. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа; [Пер., вступ. ст., коммент. и прил. Ю.М. Юмашева]. – М. : Междунар. отношения, 2000. – 238, [1] с.
4. Права, по которым судится малороссийский народ, лета от рождения Христова 1743 года, изданные под редакцией и с приложением исследования о сем Своде и о законах действовавших в Малороссии профессора А.Ф. Кистяковского. – К. : Унив. тип. (И.И. Завадзского), 1879. – 1065 с.



**Петленко Олена Володимирівна,**

кандидат психологічних наук, доцент  
(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)

---

## **ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ В УКРАЇНІ**

---

В Україні мораторій на смертну кару діє з 1995 року, і риторичне запитання: «Чому люди вбивають інших, щоб показати, що вбивати – погано?» можна було б вважати закритим. Однак про повернення смертної кари ведуть розмови і праві, і ліві, і пересічні громадяни. Особливої актуальності це питання набуло після жорстокого вбивства Оксани Макар. Звінувачем інкримінували «вбивство з особливою жорстокістю групою осіб». Це – від 10 років до довічного ув'язнення. Але мати потерпілої та інші люди вимагають страти. І тому, що «монстрів, які зробили таке з дівчиною, навіть вбити мало». І тому, що навіть у випадку довічного ув'язнення, утримуватись вбивці дівчини будуть на гроші платників податків [1].

Смертна кара завжди була темою для сприйняття суспільством як такою, де завжди є свої «за» і «проти». В якійсь мірі вона стала засобом державного примусу і навіть інструментом державної політики. Цікавим є факт, що до середини XIII століття нікому навіть на думку не спадало заперечувати законність цього покарання. Одним з перших, хто насмівся це зробити, був італійський просвітник та гуманіст Чезаре Беккарія. В своїй праці «Про злочини і покарання» у 1764 році він сформулював і обґрунтував основні етичні та юридичні аргументи проти смертної кари. Беккарія доводив на історичному досвіді реальну можливість відмови від такого заходу без надмірних потрясінь у суспільстві. Його мотивація була не без певної логіки, адже за надто суворі покарання лише озлоблюють звичай людей. Він відштовхувався від думки, що життя надається людині вищими силами, а не згідно законів і декретів. Тобто сама людина не може відмовитись від життя і не має права позбавляти життя інших. Окрім того Беккарія підкреслював, що смертна кара є несправедливою з точки зору християнської релігії та філософії [1].

Заклик Беккарія до скасування смертної кари знайшов безпосереднє відображення у законодавстві деяких європейських держав. Так, у 1765 році у Великому герцогстві Тосканської було припинено виконання смертних страт. Інше конкретне свідчення впливу призову Беккарія - скасування в 1779 році смертної кари, крім випадків зради і батьковбивства, шведським королем Густавом III, який послався на книгу «Про злочини і покарання» як на джерело свого гуманного рішення. У інших же європейських державах заклики Беккарія спочатку привів лише до скорочення кола діянь, які караються стратою (наприклад, в австрійському кримінальному кодексі «Терезіане», прийнятому в 1768 році в правління імператриці Марії Терезії). Набагато важливіше було не законодавче втілення призивів Беккарія до скасування смертної кари, а його величезний вплив на суспільну правосвідомість в багатьох країнах, де смертна страта залишалася звичним знаряддям кримінальної репресії [5].

Водночас у всі історичні часи наводилися багато доказів, які виправдовують смертну кару. Наприклад, такі відомі німецькі філософи, як І. Кант і Г. Гегель виправдовували її як принцип матеріальної відплати – рівне за рівне. Ця суперечка велася століттями серед філософів, вчених, літераторів [5, 353-361]. Однак ніхто так і не зміг одностайно навести факт, який би доводив, що відміна смертної кари зробила менш безпечними громадський порядок, життя та майно громадян. Досить пригадати, як ще у XVII-XVIII ст. Європа палала вогнем інквізиції, яким жахливим і неприйнятним був навіть у перші роки радянської влади “червоний терор”. Згадаймо, що робили вожді “світового пролетаріату” і як їх одноголосно підтримували широкі народні маси.

На думку Діденко Л.В. [4], смертна кара – інститут загальнолюдський, а не запозичений одним народом у іншого. Прообразом смертної кари була кривава помста. Вона і смертна кара знаходяться у тісному генетичному зв'язку: ці інститути є відплатою за діяння. Перехід від кривавої помсти до смертної кари здійснювався шляхом встановлення інституту грошової пені. В XI – XV ст., по мірі розвитку держави і права, відбулось юридичне закріплення смертної кари. Превалювання в XVI – XVII ст. в правовій політиці держави цілей відплати і залякування розширило сферу її законодавчого закріплення і збільшило об'єм застосування на практиці. Загальне пом'якшення моралі, розвиток науки і гуманітарних вчень, негативний досвід практики залякувальних репресій і усвідомлення користі помірних покарань привели в XVIII – XIX ст. до поступового обмеження сфери застосування смертної кари.

Зробивши екскурс в історію застосування цієї міри покарання в Україні в радянський період, вчені дійшли висновку, що вона, як правило, не відповідає своєму законодавчому визначенню як виняткової міри покарання, так як постійно (всі здійснені державою відміни – з 4 січня 1918 р. по 28 листопада 1918 р.; з 26 травня 1947 р. по 12 травня 1950 р. – були актами короточасними і такими, що переслідували суто політичні цілі) застосовувалася до значної категорії осіб і за велике коло злочинних діянь. За період 1972 – 1991 рр. в Україні смертна кара призначалася 2394 засудженим, з них за ст. 93 КК – 2226, за вчинення особливо небезпечних злочинів проти держави – 60, за ст.69 – 31. Значне законодавче звуження можливості призначення смертної кари (сфера її застосування стала в основному обмежуватися вчинками, пов'язаними з позбавленням життя людей) було здійснено Україною вже як суверенною незалежною державою.

Смертна кара як вища міра покарання застосовувалась на теренах України ще за часів Київської Русі і зберігалася аж до кінця ХХ століття. З 1995 року вступив в силу мораторій на виконання смертної кари, незадовго до вступу України до Ради Європи [5]. Однак, надалі продовжували відбуватись страти шляхом розстрілу в окремих випадках. У 1999р. Конституційний Суд України визнав, що смертна кара суперечить нормам Конституції, і вже через рік до законів буди внесені поправки, які остаточно заперечували застосування смертної кари [5].

На думку Заслуженого юриста України Лукашевича В. Г., деякі дискусійні моменти проблеми застосування смертної кари втратили свою гостроту й болючість, а тенденції сучасного нормотворення спонукають ще раз проаналізувати здавалось би загально відомі факти під дещо іншим кутом зору, більш детально висвітлити витoki виникнення цієї проблеми та розставити відповідні соціально-правові акценти [6].

За даними «Міжнародної амністії», до 1995 року в Україні був один з найвищих у світі показників за кількістю страт. Так, у 1994 році було винесено 143 смертні вироки і 60 осіб страчено. За перші шість місяців 1995 року ще 74 людини було засуджено до страти. Тому цілком логічно, що, вступаючи в Раду Європи в листопаді 1995 року, Україна взяла на себе зобов'язання запровадити негайний мораторій на всі страти і цілком відмінити їх протягом трьох років. Із березня 1997 року в країні, де-факто, діяв мораторій на застосування страти.

Головну роль у скасуванні смертної кари в Україні відіграв Конституційний Суд України, який після тривалих дискусій ух-



валив рішення щодо неконституційності ст. 24 Кримінального кодексу України (далі - КК України) 1960 року, що передбачала смертну кару як вид покарання. Визнавши неконституційною існування смертної кари, як виду покарання, в КК України, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 29 грудня 1999 року вказав серед іншого, що смертна кара, як вид покарання, суперечить також ст. 28 Конституції України, відповідно до якої ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Названа стаття відтворює положення ст. 3 Конвенції 1950 року.

В сучасному світі, недосконалість судових процесів погіршується дискримінацією, перевищенням слідчими службових повноважень та незадовільною допомогою адвокатів. Створена людьми система правосуддя не гарантує відсутність помилок, неможливо повністю виключити ризик засудження до старти невинних.

Германенко В.А. наводить декілька фактів, проаналізувавши які, становиться більш зрозумілою позиція осіб, які вважають відмову від смертної кари правомірною:

1. Смертна кара виключає можливість реабілітації та примирення.
2. Провокує вирішення складних суспільних проблем примітивними способами, замість того, щоб сприяти розумінню їх причин та пошуку конструктивних підходів.
3. Продовжує страждання родичів вбитого та спричиняє такі ж страждання близьким засудженого.
4. Потребує ресурсів та енергії, які варто було б направити на боротьбу зі злочинами та допомогу тим, хто постраждав.
5. Є ознакою культури насильства, а не способом уникнути його.
6. Вона є образою для гідності людини.
7. На відміну від ув'язнення, при застосування смертної кари судова помилка ніколи не зможе бути виправленою. Завжди є ризик, що будуть страчені невинні люди. Смертна кара не перешкодить їм повторити злочин, який вони і так ніколи не скоювали [3].

Таким чином, смертна кара в порівняльному характері є економічно не вигідною і не несе повною мірою характеру компенсації скоєного, хоча існують пропозиції юристів, наприклад, з використання органів засудженого до вищої міри для трансплантації важко хворим [7].

У той же час, превентивна роль позбавлення волі не достатня для повноцінної заміни вищої міри покарання, оскільки смертна кара забезпечує гарантовану відсутність будь-яких злочинів з боку засудженого, в той час як після відбуття терміну позбавлення волі ряд осіб скоюють рецидиви. Юристи визначають

навіть категорії осіб, по відношенню до яких позбавлення волі не несе превентивного характеру. На думку Р. С. Нагорного, смертна кара не може бути замінена позбавленням волі, якщо мова йде не про довічне ув'язнення, для даних категорій осіб [7]: 1) особи, в силу психічного розладу або хвороби не контролюючи себе і не усвідомлюють небезпеки покарання (маніяки, особи з психічними аномаліями); 2) особи, схильні до зловживання алкоголем і наркотичних засобів, в силу сп'яніння не контролюючи себе; 3) особи, які займаються злочинною діяльністю на професійній основі (вбивці за наймом, члени банд та інших злочинних угруповань), для яких такого роду покарання є нормою; 4) особи, схильні екстремістським ідеям, одержимі ідеологією помсти.

Перший заступник голови Верховної ради Ігор Калетник, депутати від фракції Комуністичної партії Ігор Алексєєв і Петро Симоненко пропонували парламенту поновити смертну кару. Про це йшлося у проекті закону №2128, зареєстрованому в Раді 30 січня 2013 р.[2].

В той самий час, текст проекту наразі відсутній на офіційному сайті парламенту. КПУ раніше неодноразово вносила на розгляд парламенту законопроекти, що передбачають поновлення страти.

На думку Лукашевича В.Г., для прийняття виваженого рішення слід послідовно виконати низку умов, а саме:

1. Провести неупереджене комплексне наукове дослідження, під час якого проаналізувати та узагальнити політичні, соціальні, економічні та правові чинники, що впливають на сучасний стан суспільства й формування правової держави. Дослідити суспільні очікування, прагнення, побажання та тенденції зміни громадської думки. Обов'язково зробити прогноз політичних, соціальних, економічних і правових (а, можливо, й соціально-психологічних, й моральних) наслідків поновлення смертної кари.

2. Його обґрунтовані результати та висновки, з метою відповідного орієнтування населення та формування громадської думки, широко висвітлити в засобах масової інформації, надаючи слово, у порядку дискусії, як відомим науковцям, незалежним експертам і політикам, так і окремим громадянам.

3. Провести Всеукраїнський референдум виключно з цього питання й, нарешті, «почути голос» пересічного українця.

4. Розробити та запровадити в новому Кримінально-процесуальному кодексі України спеціальну процедуру досудового слідства та судового розгляду справ, за якими може бути призначена смертна кара, у якій максимально унеможливити

виникнення судових помилок і передбачити реальні можливості оскарження вироку та перегляду справи.

5. Прийняти спеціальний Закон України «Про смертну кару», у якому конкретизувати певні спеціальні умови застосування, чітко визначити перелік обтяжуючих обставин та обмежень покарання щодо певних категорій осіб, визначити терміни його дії.

Провівши теоретичний аналіз проблеми щодо смертної кари, зробимо висновок, що питання, які непокоїли вчених ще двісті років тому, ще і досі залишаються актуальними.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / [сост. и предисл. В.С. Овчинский]. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 184 с. – (Библиотека криминолога).
2. В Україну може повернутися смертна кара [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.legalassistance.kiev.ua/ukrainian/news/> - Назва з екрана.
3. Германенко В.А. Смертна кара як найжорстокіше порушення права на життя / В.А. Германенко [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://np.org.ua/2012/04/smertna-kara-yak-najzhorstokishe-porus/> - Назва з екрана.
4. Діденко Л.В. Міжнародно-правова доктрина інституту страсти // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: Астропринт, 2001. – Вип. 10. – С. 248 – 253.
5. Костицький М.В. Філософія права : навч. посібник. / М.В. Костицький, Б.Ф. Чміль. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
6. Лукашевич В. Г. Смертна кара в аспекті поновлення соціальної справедливості (міжнародний, історико-правовий та соціально-економічний екскурс) / В. Г. Лукашевич // Піднесення до права. Реформування кримінального та кримінально-виконавчого законодавства - головний чинник корегування політики України у сфері виконання кримінальних покарань: Зб. доповідей та тез. науково-практичної конференції 21-22 грудня 2006 року; Ред. кол. В. Г. Лукашевич та ін. - Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2006. - С. 26-33.
7. Нагорний Р. С. Смертна кара: Превентивна роль. Посилення покарання. Проти невідворотності покарання / Р.С. Нагорний [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://znaimo.com.ua/> - Назва з екрана.



**Рибалко Володимир Орестович,**

*(Львівський державний університет внутрішніх справ,  
м. Львів, Україна)*

---

## **ПОГЛЯДИ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА НА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ТА ЇХ ВРАХУВАННЯ ПРИ УКЛАДЕННІ УГОД ПРО ПРИМИРЕННЯ ТА ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ**

---

Проблеми вдосконалення кримінального права за нових суспільних відносин були головними в політико-правовому вченні італійського мислителя Чезаре Беккарія. У своїй праці "Про злочини і покарання" Беккарія зосередив увагу на обґрунтуванні гуманістичних принципів кримінального права, зокрема стверджував, що при призначенні покарання слід враховувати, передусім, тяжкість вчиненого діяння та особу винного [1; 2].

Одним із найбільш революційних і найобговорюваніших нововведень нового КПК України є запровадження досі невідомого українському кримінальному процесу інституту – кримінального провадження на підставі угоди про примирення та визнання винуватості. Угода про примирення укладається між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим, а угода про визнання вини – між прокурором та підозрюваним або обвинуваченим. Суд переконавшись, що угода може бути затверджена, на її підставі ухвалює вирок і призначає узгоджену сторонами міру покарання або призначає покарання та звільняє від його відбування з випробуванням.

Відповідно до п.1 ч.7 ст. 474 КПК України суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо «умови угоди не відповідають інтересам суспільства».

Незважаючи на те, що у ст. 474 КПК України прямо не сказано про критерії, якими повинен керуватися суд при вирішенні питання про невідповідність умов угоди «інтересам суспільства», практика судів, котрі перевіряють угоду на врахування її сторонами обставин, що обтяжують покарання, є цілком виправданою. Домовленості сторін угоди при узгодженні покарання не повинні суперечити загальним засадам призначення покарання. Узгодження сторонами покарання, яке за своїм видом та/або розміром не відповідає характеру, тяжкості вчиненого діяння та

особі винного, неврахування обставин, що обтяжують покарання, свідчить про невідповідність таких умов угоди «інтересам суспільства» в частині узгодженого покарання [3].

На жаль, доводиться констатувати, що суди при затвердженні відповідних угод не завжди враховують цю обставину. Зокрема, така невідповідність була допущена у резонансній справі по обвинуваченню Вадима Тітушка, Сергія Приходька і Михайла Пшука у хуліганстві, вчиненого групою осіб, та перешкоджанні законній професійній діяльності журналістів Ольги Сніцарчук і Влада Содея. Усі співучасники цієї справи обвинувачувалися у тому, що 18-го травня 2013 року під час опозиційного мітингу на Софіївському майдані, бажаючи самоствердитися за рахунок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству та державі, грубо порушуючи громадський порядок, прагнучи показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, ігноруючи присутність великої кількості громадян, які зібралися у центральній частині міста Києва та працівників міліції, що несли службу з охорони громадського порядку, почали демонструвати свої бійцівські навички шляхом імітації нанесення ударів руками та ногами в бік сторонніх громадян, висловлюватися в їх сторону нецензурною лайкою та провокувати на бійку. Журналісти ж намагалися відзняти ці протиправні дії обвинувачених, внаслідок чого самі потерпіли від злочину. Хоча Шевченківський районний суд міста Києва затвердив угоду про примирення між обвинуваченими та журналістами [4] і всі учасники кримінального провадження залишилися задоволеними ухваленим на підставі угоди вироком суду, вважати його таким, що відповідає «інтересам суспільства» не доводиться.

Хоча найбільше «прославитися» у цій справі вдалося саме Вадиму Тітушку, найбільш суспільно небезпечним слід вважати не його, а Михайла Пшука, який на час розгляду судом питання про затвердження угоди вже був тричі судимий: у квітні 2002 року Голосіївським районним судом м. Києва за ч.3 ст. 185 КК України; у жовтні 2002 року Дніпровським районним судом м. Києва за ч.2 ст. 185, ч.2 ст. 186, ч.2 ст. 190; у квітні 2006 року Дарницьким районним судом м. Києва за ч.2 ст. 186 КК України.

Попри це, неодноразово судимому за корисливі злочини Михайлу Пшуку суд призначив таке ж покарання як і раніше несудимому Сергію Приходьку (обмеження волі на строк 2 роки і на підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком 1 рік

6 місяців). Дещо суворіше покарання призначено також раніше не судимому Вадиму Тітушко, якого засудили до позбавлення волі на 3 роки і на підставі ст. 75 КК України звільнили від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком на 2 роки.

Таке призначення покарання суперечить КК України та «інтересам суспільства», оскільки воно за своїм видом та/або розміром явно не відповідає особі Михайла Пшука, ступеню тяжкості вчинених злочинів і не враховує рецидив злочинів як обставину, що обтяжує покарання. Призначене Михайлу Пшуку покарання явно не є достатнім для його виправлення та попередження нових злочинів. Незрозуміло, чому суд дійшов висновку про можливість його виправлення без реального відбування покарання, адже Михайло Пшук лише у березні 2011 року по відбуттю 5 років 2 місяців був звільнений з місць позбавлення волі.

Водночас, слід зауважити, що лише наявність обставин, що обтяжують покарання, ще зовсім не означає, що укладена з особою угода не може бути затверджена. Потрібно зважати, чи враховано сторонами ці обставини при узгодженні покарання або при узгодженні покарання і звільненні від його відбування з випробуванням. Їх неврахування може свідчити про неможливість виправлення та запобігання вчиненню обвинуваченим чи іншими особами нових злочинів без застосування суворішого виду покарання (ніж того, що обумовлено сторонами) і реального його відбування.

Таким чином, неважливо яка кількість наявна в справі обставин, що обтяжують покарання, головне – аби це було враховано сторонами угоди при узгодженні покарання. У такому випадку підстав для відмови у затвердженні угоди у суду не буде.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Вчення про державу і право представників італійського Просвітництва. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/books/241/17880/23/>.
2. Основні кримінологічні принципи Ч. Беккарія. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/26/11/>.
3. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» №223-1679/0/4-12 від 15.11.2012 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.
4. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 02.09.2013 р. (№ судової справи 761/15122/13-к,

№ провадження 1-кп/761/517/2013) [Електронний ресурс].  
– Режим доступу:  
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33227193>.

**Рущенко Игорь Петрович,**

доктор социологических наук, профессор  
(Харьковский национальный университет внутренних дел,  
г. Харьков, Украина)

---

## **РАЗВИТИЕ ПАРАДИГМЫ УГОЛОВНОГО ПРАВОСУДИЯ: ОТ БЕККАРИА К ЛОМБРОЗО И ИДЕЕ ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ**

---

Существует вполне определенная последовательность (и преемственность) в развитии теоретических взглядов на сущность и цели уголовного правосудия, смысл наказания и содержание его форм. На наш взгляд, не заслужено забытым остается вклад позитивистской школы в науку уголовного права, давший импульс для разнонаправленных революционных изменений в национальных системах правосудия, одним из плодов которого и явилось восстановительное правосудие. Но «позитивисты» выступали, скорее, как оппозиция по отношению к идеям «классиков», фундамент которых был заложен блестящей плеядой мыслителей – Беккариа, Монтескье, Бентамом. Научная мысль развивалась по закону гегелевской триады: тезис – антитезис – объединительный тезис. Энергия «позитивистов» первоначально была направлена на критику старой школы уголовного права, что было в известной мере прогрессивным явлением для конца XIX века. В XX столетии подверглись острой критике уже положения, выдвинутые сторонниками Ломброзо. И эти дискуссии являлись катализатором развития достаточно консервативной сферы уголовного правосудия вплоть до наших дней.

Не справедливо отождествлять позитивистскую школу исключительно с концепцией «прирожденного» преступника, идея которого в ломброзианской трактовке подверглась всесторонней критики научным сообществом. На самом деле adeпты школы своей конечной целью всегда считали радикальную реформу существующей системы уголовного правосудия. И для нас является вполне очевидным, что именно их энергичная и подчас эпатазирующая научная и общественная активность взломала лед традиции, сложившейся в годы безраздельного господства так называемой классической школы в науке уголовного права. Даль-

нейшее интеллектуальное движение, несомненно, привело к появлению институтов восстановительного правосудия и медиации.

Основоположниками позитивистской школы (современники ее еще называли ново-итальянской) явились Чезаре Ломброзо (1835–1909), Энрико Ферри (1856–1929), Рафаэло Гарофало (1852–1934). Мы не будем останавливаться на концепции «прирожденного» преступника, которая известна гораздо лучше, нежели другие многочисленные новации итальянских ученых. Но подчеркнем, что она оттенила ряд слабых мест в сложившейся к тому времени в Западной Европе системе уголовного правосудия, основанной на идеях «классической школы». А именно: 1) старая система игнорировала личность подсудимого и предлагала, по меткому выражению Гарофало, «тарифную сетку» наказаний, не учитывающую, кто именно предстал перед высоким судом; 2) наказания не отличались гибкостью и не рассматривались негативные последствия пребывания в тюрьмах таких осужденных, которые фактически не представлял опасности для общества, но могли в заключении сломаться физически и морально, пройти уголовные университеты у «привычных» тюремных обитателей и вернуться в общество в качестве опасного преступника; 3) не компенсировался фактический урон пострадавшей стороны, а ее интерес трактовался как элементарное отмщение, когда смерть или страдания преступника должны искупить вину перед жертвой.

Не вдаваясь во все детали, обозначим основные положения реформы уголовного правосудия, как ее понимали и отстаивали позитивисты:

- Цель: защита (оборона) общества, а не отмщение или воздаяние;
- Критика системы уголовных наказаний как «тарифной сетки», не учитывающей задачи социальной обороны;
- Дифференцированный подход к разным типам преступников; меры обороны должны быть приспособлены к антропологическим категориям преступников;
- Уголовное правосудие превращается в клинику, предохраняющую от преступлений;
- Использование таких заместителей наказания как возмещение ущерба (меры вознаграждения), институт условного освобождения, воспитательные программы, превентивные меры (социальная гигиена).

Новая школа делает попытку сменить ведущую систему понятий («преступление», «вменяемость», «вина», «наказание») на категории, соответствующие, как искренне считали сторонники



Ломброзо, современному уровню задач борьбы с преступностью. Итак, ведущую роль должны теперь играть понятия «преступник», «опасное состояние», социальная оборона (защита), «эквивалент наказания». Для удобства сравнения понятийного ряда мы свели их в две колонки таблицы.

Табл.1.

Смена ведущих понятий криминально-правового дискурса

<b>Классическая школа</b>	<b>Позитивистская школа</b>
«Преступление»	«Преступник»
«Вина»	«Опасное состояние»
«Вменяемость»	«Социальная оборона»
«Наказание»	«Эквивалент (заместитель) наказания»

Сама позитивистская школа прошла ряд этапов в своем развитии, и на ранних этапах заключала немало сенсационного и не продуманного. Правда, эпатажируя публику образом зловещего Номо Delinquente, Ломброзо добился высокого внимания научной и широкой общественности к своим работам. Первый шквал критики несколько остудил Ломброзо, он стал более осторожно подходить к своим рекомендациям по поводу того, чтобы исключать наследственных преступников из списка живых; за реформу уголовного правосудия взялись другие адепты школы, а сам профессор продолжал заниматься своим излюбленным делом – антропологическими исследованиями. Положение спас Ферри, предложивший более обоснованную классификацию преступников и систему дифференцированных наказаний в зависимости от типа личности преступника. Кроме того, он не настаивал на том, чтобы судьбу преступника решала комиссия, куда даже не входили юристы, т.е. врачи, психиатры, антропологи и другие представители естественных наук. Криминальный процесс он видел в такой последовательности: вначале установление вины с правом на адвокатскую защиту, потом углубленное изучение личности преступника, отнесение человека к одной из пяти классификационных групп, а затем уже судье-юристу предоставляется право подобрать наказание, эквивалентное общественной опасности субъекта. При этом Ферри со временем все больше склонялся к тому, чтобы ответственность за классификацию брали судьи (по крайней мере, понимали смысл проведенной экспертизы), для чего важно расширить и углубить подготовку юристов. «Необходимы два главных условия, чтобы иметь уголовную магистратуру, стоящую на высо-

те своего страшного и столь трудного призвания, – пишет Ферри, – научная подготовленность судей и их независимость» [1, с.541]. Как же выглядит новая классификация и эквивалентные наказания? Ферри посвятил этому вопросу значительный фрагмент второго тома «Уголовной социологии». Для краткости его рассуждения можно свести в таблицу.

<b>Класс преступников</b>	<b>Эквивалент наказаний</b>
<b>Душевнобольные</b> (Ферри считал их наиболее опасными)	Содержание в специальных приютах, лечение
<b>Прирожденные</b> , т.е. первоначально те, кого Ломброзо окрестил как Homo Delinquente	Смертная казнь, ссылка, заключение на неопределенное время, цель наказания – обезопасить общества от повторных посягательств
<b>Привычные</b> (в современной терминологии – это, прежде всего, профессиональные преступники и рецидивисты)	Работа в земледельческих колониях, цель – перевоспитание и возвращение обществу
<b>Случайные</b> (не следует путать с преступниками по неосторожности; группа включает тех, кто, не будучи преступником по задаткам или образу жизни, однажды не устоял перед искушением легкой наживы)	Можно в полном объеме применять современный уголовный кодекс, поскольку наказание в отношении этих лиц имеет профилактический смысл, одновременно имеет смысл индивидуально подбирать различные «эквиваленты».
<b>Преступники по страсти</b> (то, что сегодня называется преступлением в состоянии аффекта)	Наказание в целом бессмысленно (не несет функций защиты общества или личного перевоспитания и профилактики), но необходимо возместить ущерб в гражданском порядке

Итак, начало было положено: методология новой школы заключалась в том, чтобы уголовное преследование и наказание учитывали личность преступника, и предусматривалась возможность назначать альтернативные виды наказаний или применить воспитательные меры (эквиваленты наказания) по выбору судьи. Дальнейшее развитие этих идей шло по двум разным линиям: с одной стороны, теоретики ломали голову над тем, какие системы наказаний применять к неисправимым преступникам, серийным педофилам, массовым убийцам, маньякам и т.п., а с другой стороны, – каким эквивалентом заменить тюремное наказание для

личностей, не представляющих общественную опасность. Позитивисты настаивали на декриминализации мелких деликтов: «такие деяния должны быть исключены из уголовного уложения и отнесены к простым гражданским деликтам или квазиделиктам, то есть они должны влечь за собой неперменное и строгое возмещение убытков» [1, с.522–523]. Второе направление, в конце концов, привело к современной идее восстановительного правосудия.

Итальянские ученые пытались разорвать путы уголовного закона для тех личностей, которые не представляли социальной угрозы и имели хорошие шансы прожить остаток жизни, не нарушая уголовный закон. Эквиваленты наказаний могли выходить за рамки уголовного кодекса! Это положение, несомненно, носило для своего времени новаторский характер. Собственно, идея восстановительного правосудия целиком держится на этом положении. Позитивисты мыслили широкими общественными категориями, их мышление имело социологическое содержание, и они пытались преодолеть догматический подход, свойственный криминальному праву. Э.Ферри замечал: «важность эквивалентов наказания заключается вовсе не в практической ценности того или иного отдельного положения; цель, сущность данной теории – это уничтожение или по крайней мере ослабление привычки полагаться только на карательные законы всякий раз, как желательно устранить какое-либо социально патологическое явление» [1, с. 305].

Один из аспектов теории и практики медиации – консенсус между потерпевшей стороной и преступником в отношении сути наказания или воспитательных мер – был затронут в дискуссиях представителей школы. На антропологическом конгрессе в Брюсселе (1885 г.) между Гарофало и Ферри возник публичный спор. Гарофало настаивал, что для применения условного освобождения необходимо согласие пострадавшей стороны. Ферри парировал в том духе, что при условии удовлетворения материального ущерба согласие пострадавшей стороны не обязательно, поскольку новая система правосудия не должна идти на поводу принципа отмщения. Но проблема оставалась, и Ферри вынужден констатировать: «Если случайные преступники достойны пощады ради специального предупреждения, то тем более достойны внимания честные люди, пострадавшие от преступления». Более того, Ферри высказал весьма оригинальную мысль, что урон потерпевшей стороне должен возмещаться государством от тех преступлений, «которых оно не сумело и не могло предупредить», и тогда государство «под давлением естественных фискальных соображений станет бдительнее, и строже будет следить за уплатой преступниками вознаграждений» [1, с.580]

Мы далеки от мысли, что итальянские ученые конца XIX века явились основоположниками практики восстановительного правосудия и тем более медиации. Но нельзя не заметить, что именно их идеи и предложения объективно подготавливали почву для дальнейших шагов в этом направлении. По крайней мере, они декларировали три фундаментальных принципа, на котором и держится система восстановительного правосудия:

1. Дифференциация личностей правонарушителей, их предварительное изучение и выделение из общей массы индивидов, которые не представляют социальной опасности в силу своих психофизиологических особенностей, предыдущего социального опыта и нравственных установок и, таким образом, они могут стать объектом медиации. При этом особое внимание – детям, как личностям, достаточно гибким, чтобы поменять свою направленность и не повторять ошибки.

2. Идея компенсации урона потерпевшей стороне, во всяком случае, позитивисты впервые провозгласили это целью уголовного процесса, а не факультативным требованием.

3. Подбор наказаний, в том числе и за рамками уголовного кодекса, в виде различных воспитательных, педагогических, публичных и т.п. воздействий на личность человека, преступившего закон, без лишения свободы и неизбежного погружения в криминальную субкультуру, господствующую в тюрьмах. Одновременная декриминализация мелких деликтов, но при строгом соблюдении принципа возмещения урона в гражданском порядке.

Возвращаясь к Беккариа нужно отметить, что итальянский мыслитель выступил как реформатор уголовного правосудия на принципах рационализма, гуманизма, социальной справедливости и социальной ответственности в соответствии с духом новой эпохи. Эти принципы фактически никогда не оспаривались по сути, но интеллектуальная борьба ведется вокруг их осмысления вплоть до наших дней. И каждая эпоха наполняет эти принципы своим содержанием.

## **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Ферри Э. Уголовная социология / Сост. и предисл. В.С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 658 с.



**Санайлов Тимур Андреевич,**

*(Федеральное казенное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Воронежский институт Федеральной службы исполнения наказаний России», г. Воронеж, Россия)*

---

## **К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В РОССИЙСКОЙ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ НАУКЕ**

---

В российской науке уголовного права в новейшее время проблемам уголовно-правового регулирования уделяется самое пристальное внимание. Цели государства по противодействию преступности не могут быть достигнуты без специфического воздействия на общественные отношения — уголовно-правового регулирования. Изучение проблем уголовно-правового воздействия и уголовно-правового регулирования имеет значение как для теории уголовного права, так и для других юридических дисциплин, так как позволяет исследовать природу, эффективность, пути, средства влияния уголовного права как социального регулятора как на общество в целом, так и на конкретного человека; позволяет познать пути формирования позитивного правосознания и правомерного поведения с целью недопущения и пресечения преступлений, взаимосвязь и взаимодействие имеющих, требуемых и задействованных уголовно-правовых средств.

Категория уголовно-правового регулирования является одной из наименее разработанных в уголовной доктрине и понимание её различно. Основой для многочисленных научных исследований проблем уголовно - правового регулирования стали теоретико-правовые концепции выдающегося представителя российских правоведов профессора Александрова Н.Г. о процессах постепенного перенесения нормативности права на упорядоченность общественных отношений.

Развивая идеи Александрова Н.Г., Алексеев С.С. определяет правовое регулирование как «...осуществляемое при помощи системы правовых средств результативное, нормативно-организационное воздействие на общественные отношения с целью их упорядочения, охраны, развития в соответствии с общественными потребностями». [1, с. 145].

В общей теории права есть и другие определения правового регулирования. Вместе с тем можно констатировать, что в отечественной юридической науке сложилось мнение, что правовое регулирование - целенаправленное правовое воздействие на поведение людей и общественные отношения при помощи юридических средств.

Например, Горшенев В.М. понимает под правовым регулированием совокупность различных форм и средств юридического воздействия государства на поведение участников общественных отношений, осуществляемого в интересах всего общества или определенного коллектива с целью подчинить поведение отдельных субъектов установленному в обществе правопорядку. [2, с. 19-20].

Уголовно-правовая наука, исследуя феномен уголовно-правового регулирования, обоснованно применяет общетеоретический категориальный и понятийный аппарат. Поэтому теоретические построения исследователей уголовно-правового регулирования во многом обусловлены достижениями общей теории права в области изучения правового регулирования.

Вместе с тем в российской уголовно-правовой науке имеется довольно большой разброс мнений относительно того, что же есть уголовно-правовое регулирование. Можно выделить следующие взгляды учёных.

Так, Дуюнов В.К. представляет уголовно-правовое регулирование как часть, форму проявления уголовно-правового воздействия и фактически отождествляет уголовно-правовое регулирование с уголовно-правовыми отношениями. Дуюнов В.К. разделяет точку зрения Наумова А.В., о том, что одни и те же нормы уголовного права и охраняют, и регулируют общественные отношения. Значит, делает вывод Дуюнов В.К., каждое охранительное уголовно-правовое отношение, возникающее на их основе, является вместе с тем и регулятивным, а каждое регулятивное – одновременно и охранительным. Следовательно, существуют не охранительные и регулятивные уголовно-правовые отношения, а охранительно-регулятивные (например, правоотношения, возникающие в связи с совершением преступления, охраняя соответствующие общественные отношения, регулируют вопросы, возникающие в связи с посягательствами на них) и регулятивно-охранительные (все иные правоотношения, например, возникающие в связи с актом необходимой обороны, совершением общественно опасного деяния невменяемым, малолетним, и т. п., регулируя соответствующие уголовно-правовые институты, тем

самым одновременно они охраняют общественно полезные отношения от преступных посягательств). [3, с. 59-60].

Схожую позицию занимает Чучаев А.И. Он связывает уголовно-правовое регулирование с регулятивными правоотношениями на основе управомочивающих норм, а уголовно-правовое воздействие определяет как основанное на уголовном законе принуждающее влияние, применяемое государством в ответ на совершение запрещенных УК РФ общественно опасных деяний в целях их специального предупреждения. Подобную позицию разделяют Есаков Г.А., Понятовская Т.Г., Рарог А.И. и многие другие учёные. [4, с. 179 ]. Однако не все согласны с приведённой концепцией.

Другая точка зрения представлена в исследованиях Кропачёва Н.М. Уголовно-правовое регулирование представляется им как проявление функций уголовного права: «функции уголовного права состоят в обеспечении устойчивости социальных связей, в их гарантированности от произвола преступных посягательств на индивидуальные и коллективные интересы членов общества. В теории этот процесс обеспечения чаще всего называют уголовно-правовым регулированием общественных отношений». [5, с.29].

Петрова Г.О., не отождествляет уголовно-правовое регулирование с функциями уголовного права или с уголовно-правовыми отношениями. Так, она пишет, что уголовно-правовое регулирование – элемент в системе правового регулирования, который имеет свой предмет и метод, а уголовно-правовое регулирование, соответственно имеет также свой предмет и метод. Иными словами, существует правовое регулирование «в общем», система, а уголовно-правовое регулирование – элемент, подсистема «общего» правового регулирования. По мнению Петровой Г.О. уголовно-правовое регулирование общественных отношений – самостоятельный элемент системы «общего» правового регулирования общественных отношений, который позволяет упорядочить деятельность людей и осуществляется с помощью уголовно-правовой нормы и уголовно-правового отношения. Уголовно-правовое регулирование имеет свои уровни регулирования: международный, внутренний, национальный. Уровень уголовно-правового регулирования – регулирование в соответствии с уголовно-правовыми нормами: международными, внутренними и национальными. [ 6, с. 26-63].

Елифанов О.С. полагает, что правовое регулирование - это упорядочение общественных отношений с помощью юридических средств - норм права, правоотношений, актов реализации

субъективных прав и юридических обязанностей. Уголовно-правовое регулирование есть системно-динамический процесс взаимодействия регулятивных, охранительных, стимулирующих (поощрительных) уголовно-правовых норм; регулятивных и охранительных уголовно-правовых отношений; позитивной и ретроспективной уголовной ответственности. Уголовно-правовое регулирование является юридической формой уголовно-правового воздействия. [7, с. 9].

Жариков Ю.С., исследуя феномен уголовно-правового регулирования, приходит к противоположным выводам. Он полагает, что уголовное право не может быть регулятором общественных отношений, указывая на то, что общественные отношения уже урегулированы другими отраслями права. Отраслевое понятие правового регулирования Жариков Ю.С. рассматривает как организующую субстанцию, в сфере которой создаются модельные (объективные) уголовно-правовые отношения, и как правовую основу деятельности по реализации конкретных охранительных норм Общей части уголовного закона. [8, с. 66-81]. Схожую позицию занимает Разгильдиев Б.Т..

Долотов Р.О. применяя коммуникативный подход к пониманию уголовного права, считает, что уголовно-правовое регулирование есть тогда, когда лицо оценивает свое поведение как правомерное, исходя из соотнесения его с уголовным законом, когда в мотивационной структуре поведения доминирующим фактором оказывается информационно-ценностное воздействие текста УК. Если преступление не совершается по каким-либо другим мотивам (моральным, религиозным и т.д.), то уголовно-правового регулирования нет, а есть иная форма коммуникации, не правовая. Уголовно-правовое регулирование рассматривается в двух аспектах: нормативно-деятельностном (поведенческом аспекте) и ценностно-психиконормативном (социопсихическом) аспекте. Поведенческий аспект проявляется конкретным лицом в регулятивных (не связанные с совершением преступления) и охранительных (связанные с совершением преступления) правоотношениях. Социопсихический аспект проявляется также в регулятивных и охранительных правоотношениях: когнитивных и актуальных. Когнитивные регулятивные возникают после интерпретации (уяснения) субъектом текста уголовного закона и становятся актуальными регулятивными при осознанном правомерном поведении – не совершении преступления. Когнитивные охранительные правоотношения возникают в момент осознанного нарушения уголовного закона, а становятся актуальными



ми охранительными правоотношениями со вступлением в законную силу приговора суда. [9, с. 87-90].

Таким образом, на современном этапе имеется большая неопределённость и противоречивость в понимании феномена уголовно-правового регулирования. Это свидетельствует о неизученности явления. Чтобы попытаться определить «уголовно-правовое регулирование» полагаем, в первую очередь, необходимо обратиться к семантическому значению терминов «регулирование», «уголовно-правовое».

С уяснением значения «уголовно-правовое» в понятии «уголовно-правовое регулирование» проблем не возникает. Очевидно, «уголовно-правовое», предполагает регулирование именно с помощью правовых, юридических средств именно уголовного права, в основе которого лежит именно норма уголовного права, что не оспаривается большинством учёных – теоретиков российской уголовно-правовой доктрины.

При понимании уголовно-правового регулирования, на наш взгляд, следует не упускать важную особенность: с одной стороны – уголовно-правовое регулирование является продуктом целенаправленной деятельности людей. А с другой стороны, эти же люди являются и адресатами уголовно-правового регулирования.

Существительное «регулирование» произошло от глагола «регулировать». В словаре С.И. Ожёгова приводятся три значения слова «регулировать»: 1. Упорядочивать, налаживать (Регулировать взаимные отношения); 2. Направлять развитие, движение чего-нибудь с целью привести в порядок, в систему (Регулировать цены, регулировать уличное движение); 3. Приводить механизмы и части их в такое состояние, при котором они могут правильно, нормально работать (Регулировать мотор).

Существительное «регулирование», по мнению составителей словаря, более применимо ко второму и третьему значению. Близкое слово - «Регулятор»: 1. Прибор для регулирования хода машин. 2. То, что регулирует, направляет развитие чего-нибудь. [10, с. 662].

Одно из свойств материи – движение. Движение проявляется в различных формах, в том числе и социальной. В зависимости от форм движения материи можно выделить различные формы регулирования, в том числе саморегуляцию процессов социальной жизни.

Социальное регулирование осуществляется при помощи социальных регуляторов, в разнообразных формах. Регулирование с помощью социального регулятора - права - является правовым регулированием, одной из форм социального регулирования. По-

этому можно говорить о том, что уголовно-правовое регулирование – часть общеправового регулирования, и соответственно уголовно-правовое воздействие – часть общеправового воздействия.

В связи с этим представляет интерес социологическое понимание слова «регулирование». Социологи понимают «регулирование» в следующих значениях: регулирование (от лат. *regulo* - устр. аиваю, привожу в порядок) - англ. *regulation*; нем. *Regulierung*. 1. Приведение в порядок, упорядочение (механизма, деятельности и т. д.); руководство движением, направлением, действиями, отношениями и т. п.; 2. Совокупность предписаний, исходящих от органа власти или управления и имеющих целью внести известный порядок в ту или др. сферу жизни.; 3. Форма целенаправленного управляющего воздействия, ориентированного на поддержание равновесия в управляемом объекте и на его развитие посредством введения в него регуляторов (норм, правил, целей, связей).- (курсив мой). [11].

С учётом изложенного представляется, что уголовно-правовое регулирование – постоянно осуществляемый целенаправленный процесс, направленный на упорядочивание и развитие общественных отношений с помощью юридических средств уголовного права (регуляторов), являющийся формой уголовно-правового воздействия на общество. Отметим, что в настоящей статье мы не касаемся специально вопросов уголовно-правового воздействия. Однако мы полагаем, что уголовно-правовое воздействие – более широкое понятие, и оно включает в себя не только юридические средства уголовного права, что является предметом отдельного изучения.

### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Алексеев С.С. Теория права. М.: БЕК, 1993. - 511 с.
2. Горшенев В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе. - М., 1972. - 448 с.
3. Дуюнов В.К. Механизм уголовно-правового воздействия: Теоретические основы и практика реализации : Дис. ... д-ра юрид. наук. - Тольятти, 2001. - С.59-60.
4. Чучаев А.И., Фирсова А.П. Уголовно-правовое воздействие: понятие, объект, механизм, классификация: монография. - "Проспект", 2010 г. – 212 с.
5. Кропачёв Н.М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система. — СПб. Санкт-Петербургский государственный университет, 1999. – 262 с..

6. Петрова Г.О. Уголовно-правовое регулирование и его средства: норма и правоотношение : Дис. ... д-ра юрид. наук. - Нижний Новгород, 2003 г. - 304 с.
7. Епифанов О. С. Уголовно-правовое регулирование в механизме правового воздействия на осужденных мужчин, отбывающих наказание в исправительных колониях общего и строгого режимов : Дис. ... канд. юрид. наук. - Рязань, 2003. - 269 с.
8. Жариков Ю.С. Уголовно-правовое регулирование и механизм его реализации. - М.: Юриспруденция, 2009. - 216 с.
9. Долотов Р.О. Механизм уголовно-правового регулирования в сфере преступных посягательств на объекты интеллектуальной собственности: Дис. канд. юрид. наук. - Саратов, 2009. - 229 с.
10. Ожёгов С.И. Словарь русского языка: ок.53 000 слов / С.И. Ожёгов; [Под общ.ред. проф. Л.И.Скворцова]. - 24 - е изд., испр. - М.: ООО «Издательский дом «Оникс 21 век»: ООО «Издательство «Мир и Образование», 2004. - 896 с.
11. Социологический словарь. Адрес в Интернете: <http://vslozare.ru/slovo/sotziologicheskij-slovar/regulirovanie/41441>. Дата обращения: 6.06.2014 г.



**Сердюк Олексій Олександрович,**

кандидат соціологічних наук, доцент  
(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)

---

## **ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ІНСТИТУЦІЙНЕ УТВОРЕННЯ**

---

З давніх часів професійна злочинність завжди супроводжувала розвиток цивілізації. Найбільш небезпечним видом професійної злочинності є організована злочинність. З огляду на її здатність інтегруватись у організаційну структуру суспільства завдяки корупційним механізмам, організована злочинність вже перетворилась на одну з найбільш актуальних проблем, що постають перед сучасним українським суспільством.

Найбільш відомими російськими науковцями, які досліджували явище організованої злочинності є Н.Б. Бараєва, С.П. Глінкіна, А.І. Гуров, В.В. Колесников, Ю.В. Латов, М. Олейник, В.В. Радаєв, серед українських соціологів проблеми організованої злочинності вивчають І.П. Рущенко, А. Бова, С.А. Гриценко, В. Гвоздецький, В.О. Туляков. Нажаль, у рамках української соціології, вивченню інституційних ознак організованої злочинності не було приділено достатньої уваги і ця проблема залишається досі актуальною. Тому метою даної статті є розгляд як організованої злочинності як інституційного утворення та визначення її інституційних ознак.

Універсального визначення організованої злочинності не існує. На сучасному етапі більшість як вітчизняних, так і російських фахівців, вважають організовану злочинність продовженням професійної та загальнокримінальної злочинності. В якості головної відмінності між ними наводиться те, що звичайна злочинність наступає на суспільство, діючи проти його інститутів, зокрема і держави як такої, а організована злочинність в цьому наступі намагається спиратися на інститути держави та суспільства, використовувати їх у своїх цілях [5, с.56]. Отже головними особливостями організованої злочинності у сучасному розумінні є її щільне змикання з владою, використання владних структур для розробки системи захисту себе від відповідальності та корупція.

Серед інших найпоширеніших ознак організованої злочинності слід відзначити переплетіння злочинності з тіньовою економічною злочинністю, корислива мотивація поведінки окремих

осіб і соціальних груп, що, на думку І. Даньшина, є стрижнем організованої злочинності [7, с.219]. Також сюди слід віднести здійснення розвідувальної, контррозвідувальної, охоронної і терористичної діяльності з метою забезпечення ефективного функціонування злочинних структур; ієрархічну будову з чітким розподілом ролей і колегіальним органом вищого управління (злочинне співтовариство), наявність матеріальної, фінансової та інформаційної бази, жорсткої внутрішньої дисципліни.

Отже, організована злочинність – це суспільно небезпечне соціальне явище, яке характеризується тісним змиканням кримінального світу з тіньовими економічними структурами, що створює за допомогою корупції систему захисту від соціального контролю. Воно виявляє себе у діяльності стійких злочинних співтовариств, які мають ієрархічну організаційну побудову та згуртованість. Ці співтовариства займаються здійсненням злочинів як промислом, контролюють джерела протиправних, а також окремих видів легальних прибутків на територіях чи у окремих соціальних сферах. Більш того, на думку деяких фахівців, зокрема А. Долгової, сучасна організована злочинність являє собою альтернативне суспільство з власною економікою, соціальною та духовною сферами, власними системами управління, безпеки, формування молодого покоління, «юстицією», внутрішньою та зовнішньою політикою [5, с.58].

Існує низка підходів до пояснення сутності організованої злочинності: теорія раціонального вибору, теорія взаємодії, теорія втримання та соціального контролю, екологічна теорія, теорія психологічних рис, теорія диференціальної асоціації, теорія навчання, теорія диференційних можливостей, теорія аномії та конфлікту культур, теорія субкультур і соціальної дезорганізації, теорія етнічного наслідування, теорія злочинної організації як підприємства, організаційна теорія тощо [3, с. 12]. Ці концепції мають різний рівень узагальнення, але часто трактують одні й ті ж феномени дещо по-різному.

Одна із соціологічних концепцій трактує організовану злочинність як соціальний інститут. Відтак її прихильники (Д. Крессі та Дж. Альбіні, Н. Бараєва, Я. Гілінський, Я. Костюковський, В. Попов, Ю. Латов, М. Синютін та ін.) концентрують дослідження соціального контексту організованої злочинності на її інституційних ознаках, а кримінальну поведінку в межах злочинних організацій пояснюють у термінах, що характеризують соціальну структуру і соціальні процеси [1, с. 49]. Нажаль, в українській соціології актуальність вивчення інституційної форми організованої злочинності не набула належного ви-

знання. Практично не існує соціологічних робіт, які б пропонували теоретичне обґрунтування цієї проблеми.

Дійсно, організовану злочинність нелогічно було б зводити до однієї з форм скоєння злочинів. Ми вважаємо, що для аналізу організованої злочинності може бути застосований інституціональний підхід.

В соціології існує чимало визначень соціального інституту, ми скористуємось наступним визначенням: соціальний інститут – це історично складений елемент соціальної структури, системне утворення, нормативно оформлена сукупність суспільних відносин, забезпечених відповідними людськими та матеріальними ресурсами і спрямованих на виконання певної соціальної функції, головна з яких – задоволення соціальних потреб [1, с. 54].

Сучасна організована злочинність являє собою виробництво, розподіл, обмін і споживання нелегальних благ і послуг, що спричиняє заміну спонтанних, випадкових, хаотичних, неорганізованих дій на впорядковану, стандартизовану, нормативно врегульовану, стійку взаємодію злочинців, зумовлює розподіл функцій та професіоналізацію, формування статусно-рольової системи як в середині злочинних спільнот, так і перенесення її в суспільство в цілому [6, с. 25].

Організована злочинність має власну розвинуту систему соціальних норм. Внутрішні корпоративні норми мафії розвиваються за тими ж законами, що і офіційне право. Організована злочинність не заперечує нормативність, а лише замінює далекі їй норми власними. Норми злочинного світу дозволяють забезпечувати контроль над діяльністю членів мафіозного клану. Нововведення злочинців трансформують нормативні стандарти суспільства, забезпечуючи взаємодію альтернативного співтовариства з пануючим.

Так, внаслідок відмови від легальних правил, організовані злочинні групи (ОЗГ) не поринають у нормативний вакуум, а лише змінюють неприйнятні для себе норми новими, неофіційними. Організована злочинність створює власні корпоративні соціальні норми, що, на наш погляд, є однією з ознак інституціоналізації даного явища.

Інститути не були б настільки значущими факторами суспільного життя, якби їхній вплив обмежувався лише сферою нормативного регулювання. Важливу роль грає їх ціннісний, символічний компонент. Можна сказати, що організована злочинність являє собою особливий світ, в якому не тільки інші норми, але й інші цінності. Готовність до вбивств, до інших форм насильства – показник певної системи цінностей, зміщення пріоритетів.

Організована злочинність, як і будь-який соціальний інститут, являє собою систему культурних символів, вірувань, цінностей. Систему культурних символів організованої злочинності становлять мову, братання, татуювання, клички (поганяла), клейма.

Інститути звичайно характеризують як високоорганізовані соціальні системи, що відрізняються стійкою структурою, глибокою інтегрованістю своїх елементів. В організованій злочинності можна побачити всі ознаки системного явища.

На користь інституціональності організованої злочинності виступає і її функціональність. Майже всі прояви організованої злочинності відповідають на приховані або явні соціальні потреби. Протягом тривалого історичного періоду організована злочинність виконує наступні функції: задоволення потреб у нелегальних товарах (наприклад, у наркотиках) чи послугах (проституція), незаконна доставка легальних товарів (контрабанда зброї), координація дій суб'єктів злочинної діяльності (наприклад, злочинців-професіоналів та злочинних спільнот), контроль за виконанням угод і розв'язання конфліктів, створення робочих місць і залучення кваліфікованого персоналу (технологів, юристів, економістів), франчайзинг (допуск на ринок інших злочинців під маркою «кришою» відомої злочинної організації), консалтинг (наприклад, стосовно технології відмивання грошей), захист, нівелювання бюрократичних перепон, фінансування [1, с.51].

Отже, організована злочинність являє собою високоорганізовану соціальну підсистему, що вирізняється інтегрованістю своїх елементів, гнучкістю і динамізмом функцій: культурної – формування зразків поведінки, усних і письмових кодексів поведінки, ідеології, соціального контролю; політичної – забезпечення безпеки (від удаваних або реальних загроз) і певного порядку; організаційної – створення об'єднань з ієрархічною статусно-рольовою структурою; економічної – вироблення і поширення товарів та послуг незаконного походження; соціальної – передача знань і зразків поведінки, підготовка кадрів.

З вищеперерахованого слідує, що організована злочинність виконує низку функцій, притаманних соціальному інституту, і характеризується такими рисами: встановлення статусно-рольової структури, часто ґрунтованої на відносинах керівник-підлеглий; обмін ресурсами (владою, престижем, економічними благами); наявність специфічної нормативно-ціннісної системи, що регулює відповідні типи поведінки; формування ідентичності у членів відповідних злочинних спільнот; наявність матеріальної структури – системи організацій та установ (сукупності органі-

зованих злочинних спільнот, що мають нелегальні та легальні ланки, ієрархічну багаторівневу структуру); інтеграція в економічну, соціально-політичну, ідеологічну й ціннісну підструктури суспільства.

Якщо ми визначаємо організовану злочинність як соціальний інститут, то з цього випливає необхідність застосування до неї засобів впливу. На сьогодні акцент робиться здебільшого на репресивні, карні засоби. Але, не дивлячись на це, статус організованої злочинності як соціального інституту передбачає можливість застосування широкого кола запобіжних заходів соціально-економічного характеру. Важливою складовою частиною політики протидії організованій злочинності є система антикорупційних заходів [8, с. 22].

Проведений аналіз дозволяє припустити, що організована злочинність не є дисфункціональним проявом суспільного життя, хоча її часто розглядають саме в цьому контексті. Мета організованої злочинності – не руйнація суспільства, а створення високоадаптивних механізмів, які дають можливість системі розвиватися. [4, с. 62]. Злочинна поведінка припускає задоволення попиту, розширення життєвого простору при будь-яких соціальних нормах і незалежно від цих норм. Новації злочинців змінюють нормативні стандарти соціуму, забезпечують взаємодію альтернативного співтовариства з пануючим (спекуляція, контрабанда).

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити ряд висновків. По-перше, не виникає сумнівів, що організована злочинність є соціальним інститутом. По-друге, на питання – до якого типу відносити цей соціальний інститут – ми невагаючись відповідаємо: його треба визначити як окремий тип соціального інституту. Ми називаємо такі інститути – інститутами третього роду [9]. По-третє, в сучасному українському суспільстві відбувається активний процес інституціоналізації окремих видів кримінальних практик, зокрема організованої злочинності, перетворення злочинності на стійкий соціальний феномен, який постійно відтворюється та, інтегруючись у сформовану систему суспільних відносин, стає нормою поведінки. В такій ситуації необхідно спрямувати увагу дослідників на визначення особливих рис, які відрізняють інститути третього роду від інших офіційних та неофіційних соціальних інститутів. Саме такий підхід повинен лягти в основу протидії організованій злочинності як керованого процесу її деінституціоналізації. Отже, зараз в соціології необхідно розробляти нові соціологічні підходи, спрямовані на вивчення інституційних форм соціально-негативних явищ, і дослідження



організованої злочинності потрібно посідати у переліку таких явищ перші місця.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Бова А. Інституційні ознаки організованої злочинності та її соціальна основа / А. Бова // Соціальна психологія. – 2004. - № 5. - С. 48 - 62.
2. Бова А. Організована злочинність: основні підходи до визначення поняття / А. Бова // Людина і політика. — 2002. — №3. – С. 15 – 22.
3. Гуров А. Организованная преступность – не миф, а реальность / А. Гуров – М.: Юридическая литература, 1992 – 217 с.
4. Гуров А. Профессиональная преступность. Прошлое и современность / А. Гуров. - М.: Юридическая литература, 1990. – 312 с.
5. Долгова А. Преступность, ее организованность и криминальное общество / А. Долгова – М.: Инком-Пресс, 2003. – 489 с.
6. Долженков О. Характерні риси організованої злочинності / О. Долженков // Вісник Одеського університету внутрішніх справ. – 2000. — № 10. — С 25—26.
7. Корнієнко М. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії / М. Корнієнко – К.: Фонд юрид. науки, 2004. – 300 с.
8. Бова А. Соціологія організованої злочинності: окреслення предметної галузі / А. Бова // Український соціум. - 2003. - № 1(2). - С.16-23.
9. Сердюк О.О. Організовані соціально-негативні явища як інституційні утворення // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Вип. 16. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, – 2010. С. 148–151.



**Синчук Василь Людвигович,**

кандидат юридичних наук  
(Прокуратура Харківської області, м. Харків, Україна)

---

## **ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРАТУРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ**

---

В умовах глобальної економічної кризи, соціально-політичної нестабільності в Україні, проведення антитерористичної операції на Сході України, зростання криміногенної ситуації та військової небезпеки для держави, а також з урахуванням низки інших факторів посилюється роль державних структур та правових механізмів, покликаних забезпечувати національну безпеку та стабільність політичного, соціального та економічного середовища в країні. В Україні, на жаль, відмічається тенденція до зниження ефективності виконання функцій базовими інститутами державного регулювання, які в більшості випадків виявляються неспроможними оперативно та якісно протидіяти сучасним загрозам і викликам в умовах загострення військово-політичної обстановки, орієнтуючись на досягнення тактичних і нехтуючи стратегічними цілями, що, у свою чергу, зумовлює суттєве зниження довіри громадськості до влади й посилює кризові явища в суспільстві. Тому забезпечення соціально-політичної стабільності в державі та її сталого розвитку вимагає якнайшвидшого проведення адміністративної та правоохоронної реформ, у тому числі й в системі органів прокуратури.

На сьогодні, зважаючи на загрозу територіальній цілісності України, яка у разі небезпеки опинитися у стані «буферної зони», напружених міжнародних відносин, виходу з-під контролю криміногенної ситуації, політизації діяльності владних структур і правоохоронних органів, функціональної неготовності окремих посадових осіб виконувати свої обов'язки за надзвичайних обставин, численних порушень прав і свобод людини та громадянина на перший план виходить проблема переосмислення ролі органів прокуратури як гаранта дотримання, захисту та відновлення порушених прав, і забезпечення режиму законності в державі.

Незважаючи на важливе значення законності в діяльності органів прокуратури України, нормативно-правова база її функціонування є недосконалою й потребує реформування відповідно до європейських і міжнародних стандартів. Доцільно звер-

нути увагу на перспективи реформування прокуратури: вилучення дискусійного п. 5 ст. 121 з Конституції України як оптимального кроку, спрямованого на вирішення спорів навколо конституційного визначення функцій прокуратури України; деталізацію функцій органів прокуратури України з огляду на реалізацію ними наглядової діяльності та інших повноважень у найважливіших сферах життєдіяльності держави та людини шляхом прийняття нової редакції Закону України «Про прокуратуру»; проведення «ревізії» всього нормативного матеріалу, яким регламентується організація діяльності прокуратури, на предмет його відповідності Конституції України; забезпечення належного нормативно-правового регулювання прокурорської діяльності у зазначених суспільно важливих сферах (організація роботи органів прокуратури, планування у цій сфері, особливості реалізації повноважень тощо).

Як справедливо зазначає О. Махніцький, закон має виконуватися без будь-яких вказівок, прокурори на місцях мають проявляти активність і не допускати безпорадності. У зв'язку з цим наголошується на таких завданнях перед апаратом Генеральної прокуратури України: 1) посилення відповідальності за доручені справи; 2) підвищення «обертів в роботі»; 3) активізація діяльності щодо виконання першочергових завдань, які ставить перед прокуратурою час (недопущення та боротьба з проявами сепаратизму, спробами порушення територіальної цілісності України та повалення конституційного ладу; корупцією, випадками винесення органами державної влади та місцевого самоврядування незаконних рішень та необхідності забезпечення їх невідкладного оскарження в судовому порядку тощо).

Отже, незважаючи на те, що ще в 1995 році при приєднанні до Ради Європи Україна взяла на себе зобов'язання змінити роль і функції прокуратури з перетворенням цього інституту на орган, який відповідатиме стандартам Ради Європи, дані зобов'язання поки виконуються досить повільно. Варто визнати, що тривалий час українська прокуратура була політично залежною, були відсутні ефективні механізми контролю за діяльністю органів прокуратури, насамперед, цивільного, нерозвиненим залишається інститут дисциплінарної відповідальності, потребує трансформації функція прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів у правозахисну функцію прокуратури, необхідний розвиток координуючої функції для підвищення ролі прокуратури в системі забезпечення національної безпеки, безпосереднім суб'єктом якої вона визначена відповідно до п. 6 ст. 4 Закону України «Про основи національної безпеки України».

Безумовно, в нинішніх умовах функції органів прокуратури в першу чергу мають бути спрямовані на подолання всіх типів загроз національній безпеці, зокрема у військовій, економічній, екологічній, інформаційній, соціальній і гуманітарній сферах тощо. Необхідно здійснити реальні та конкретні кроки з боку органів прокуратури, що будуть спрямовані на активізацію діяльності всієї правоохоронної системи, зокрема міліції, Служби безпеки, для того щоб відповідні регіональні правоохоронні структури ефективно протидіяли проявам злочинності та сепаратизму в регіонах, миттєво реагували на можливість виникнення конфліктних ситуацій з населенням, запобігали захопленню державних та комунальних будівель, знищенню майна, захопленню зброї та іншим проявам протиправної діяльності.

Існує необхідність у прискоренні здійснення кримінальних проваджень щодо публічних осіб, в тому числі посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, які підозрюються у здійсненні сепаратистської діяльності, з метою негайного притягнення винних до відповідальності, що має засвідчити невідворотність та суворість покарання за вчинення таких злочинів і там самим попередити аналогічні прояви серед інших громадян. Подібні розслідування мають показувати поступове викорінення у правоохоронних органах таких негативних явищ як незаконне насильство, уникнення окремими особами відповідальності, фабрикація справ, корупція тощо та перенесення центру уваги на переслідування найбільш суспільно небезпечних діянь.

Необхідно посилити також роз'яснювальну роботу серед населення, а також тимчасово збільшити тривалість особистого прийому громадян, щоб оперативно реагувати на інформацію щодо можливих проявів сепаратизму. Існує необхідність систематичних публічних звітів про діяльність прокуратури, про стан правопорядку в регіонах та в державі у цілому для заспокоєння хвилювань населення щодо ситуації в країні. Крім того, активно та послідовно необхідно здійснювати кроки, спрямовані на попередження систематичного спотворення окремими іноземними та вітчизняними засобами масової інформації реальної ситуації щодо подій, які відбулися й відбуваються в Україні. При цьому доцільно мінімізувати бюрократичне навантаження на рядових працівників органів прокуратури шляхом оптимізації звітної та статистичної інформації.

Доцільно інтенсифікувати проведення координаційних нарад за участю керівників правоохоронних органів з метою уточнення стану суспільно-політичної ситуації в регіоні, попере-

дження її загострення. Необхідно залучати громадські організації та окремих активістів до спільних заходів щодо забезпечення громадського порядку та протидії корупції. З метою більш широкого залучення громадськості до співпраці з прокуратурою в окремих регіонах вже створені громадські ради, куди увійшли представники правозахисних громадських формувань – це є проявами громадського контролю за діями прокуратури та підтверджує те, що органи прокуратури є відкритими до спілкування не тільки з організаціями громадянського суспільства, але й із кожним громадянином України. Цю діяльність необхідно продовжити і посилити, адже влада сьогодні має бути максимально наближеною до людей.

У даному контексті варто всебічно вивчити й доцільність відновлення інституту військової прокуратури, зважаючи на стратегічне значення оборонного відомства для забезпечення незалежності і територіальної цілісності держави. Військові прокурори відзначалися мобільністю: чітко виконували статут та накази як у звичайному режимі, так і в надзвичайний період, що особливо актуально в реаліях сьогодення.

Отже, реалізація тої чи іншої функції прокуратури в наш час має бути спрямована на ефективну протидію проявам злочинності та сепаратизму, включати не тільки виявлення та усунення чи нейтралізацію протиправних діянь, але й запобігання їх виникненню. Таке ж завдання має враховуватися і під час проведення реформування прокуратури шляхом трансформації її функцій з метою ефективного забезпечення національної безпеки України.



---

## **ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ ЗА ВЧЕННЯМИ Ч. БЕККАРІА**

---

Чезаре Беккарія – відомий італійський юрист, просвітник та активний суспільний діяч. Його трактат «про злочини та покарання» до сьогодні залишається полем для дискусій між багатьма науковцями. Беккарія піддав різкій критиці кримінальне право та судові порядки феодальних держав, виступав проти поліцейської сваволі, застосування тортур і формальної системи доказів інквізиції. Його ідеї були новим поштовхом для розвитку кримінального законодавства та лягли в основу сучасних нормативно правових актів як національного так і міжнародного рівня. Попри те, що його праці були направлені на вдосконалення суспільних відносин кримінально – правового характеру, не можна не сказати про теоретичні положення, що увійшли в основу цивільних правовідносин.

Вивченням даної тематики займалися різні вчені, насамперед: Ч. Беккарія, В.І.Борисова, І.Калаур, М.М.Агарков, Ю.Космін, О.С. Йоффе, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, О.А. Підпригора, О.В. Дзера, С.В. Очкуренко та ін.

Ч. Беккарія не мало уваги присвятив темі справедливості. Він стверджував, що основним благом людства є безпека та справедливість. Не можна з ним не погодитись оскільки, сьогодні «справедливість» є основним принципом, основою для формування норм будь – якої галузі права.

Так, сьогодні, п. 6 статті 3 Цивільного кодексу України встановлює, що загальними засадами цивільного законодавства є справедливість, добросовісність та розумність [1].

Категорія справедливості виникла спершу в результаті формування уявлень людей про поняття добра і зла. Спочатку під справедливими розуміли такі стосунки між людьми, які відповідали їх моральним підвалинам, моральним уявленням. З виникненням нових суспільних формацій категорія справедливості поступово втрачає персоніфікований підхід. В її основу закладається уява всього соціуму або, в усякому разі, його більшості. З виникненням держави з'явилася необхідність у встановленні й закріпленні уявлень про справедливість, а отже, і мораль, у правових нормах. Підтвердженням цьому може слугувати той факт, що на ранніх стадіях формування держави звичаї як зовнішній прояв

уявлень про справедливість були основними джерелами формування права. Аристотель, зокрема, поділяв справедливість на два види - природну і встановлену законом. Справедливість від природи - це та, що залишається в більшості випадків такою. Те ж, що ми самі визнаємо справедливим, стає після цього таким, ми і називаємо його справедливим за законом 2. Справедливе має місце тоді, коли людина учиняє за вільним вибором, добровільно і усвідомлюючи, щодо кого, яким способом і заради чого вона це робить [2].

Ч. Беккарія, в свою чергу, розділяє справедливість на божественну, природну і людську, та говорить про неї так: « справедливість божественна і справедливість природна по суті своїй незмінні і постійні, так як відношення між двома незмінними величинами завжди однаково. Але людська, тобто громадська, справедливість, - не що інше, як результат співвідношення між діяльністю в суспільстві і його мінливим станом. А тому вона може змінюватися залежно від ступеня необхідності та корисності цієї діяльності для суспільства. Таким чином, суспільну справедливість можна визначити лише ґрунтуючись на аналізі складних і постійно мінливих відносинах суспільного життя. І якщо допустити змішання цих абсолютно різних принципів, на яких засновані справедливість божественна, природна і суспільна, то не можна буде правильно міркувати про справи суспільства. Нехай теологи розмежовують поняття справедливості і несправедливості з точки зору співвідношення добра і зла, властивих людським вчинкам. Виокремлювати і співвідносити поняття справедливості і несправедливості в сенсі суспільному, тобто з точки зору корисності чи шкоди для суспільства, - завдання публіцистів. І в цьому випадку не постраждає жодна з розглянутих сфер, оскільки кожному стає очевидним, наскільки чеснота чисто громадська повинна поступатися божественній, і не піддаватися ніяким змінам [3].

Із часом категорія справедливості, добросовісності отримали не лише філософське, а й правове обґрунтування. Відповідно, вони знайшли своє безпосереднє закріплення у законодавстві європейських країн, наприклад у Франції, Німеччині, Італії, Нідерландах. Більше того, окремі з цих принципів знайшли відображення у Принципах міжнародних комерційних договорів, затверджених Адміністративною радою Міжнародного інституту уніфікації приватного права (Принципи УНІДРУА), Правилах ІНКОТЕРМС та інших міжнародних документах.

Широкого застосування принцип справедливості знайшов у договірних відносинах. Відповідно до ст. 6 ЦК України, сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визна-

ченні умов договору з урахуванням вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості [1].

Закріпивши у тексті ЦК України цей принцип, законодавець встановлює певний орієнтир поведінки учасників цивільних правовідносин. Тому кожен з них зобов'язаний сумлінно здійснювати свої цивільні права і виконувати цивільні обов'язки, виявляти турботу про власні права й інтереси і права й інтереси інших учасників, передбачати можливість завдання своїми діями (бездіяльністю) шкоди правам і інтересам інших осіб. Таким чином, у цивільному праві з'явився мінімальний і у той же час достатній за обсягом "перелік" якостей, яким має відповідати поведінка усіх без виключення учасників цивільних правовідносин. Зазначений принцип є засобом, спрямованим на досягнення певного балансу прав та інтересів юридично рівних, вільних та самостійних у майновому відношенні учасників цивільних правовідносин. Тому порушення вимог принципу справедливості, добросовісності і розумності має бути пов'язаним із негативними наслідками (відмова у захисті права, визнання правочину недійсним, визнання недійсними окремих умов договору тощо) [4].

Таким чином принцип справедливості є дієвим інструментом для налагодження суспільних відноси як цивільно-правового характеру, так і будь якого іншого. І необхідно зазначити, що вчення Ч. Беккарія відображаються сьогодні не тільки у кримінальному законодавстві. Його ідеї, щодо загальнолюдських поняття, дають змогу говорити про внесок вченого і до цивільного права.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40-44, ст.356
2. Дзера О.В. Цивільне право України : навч. посібник / О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова. – К.: Юрінком Інтер. – 2005. – 436 с.
3. Беккариа Ч.О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа. – М. : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1939. – 464 с.
4. Тобота Ю.А. Роль принципу справедливості добросовісності та розумності у цивільно – правовому регулюванні суспільних відносин/ Ю.А. Тобота : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://intkonf.org/tobota-yua-rol-printsipu-spravedlivosti-dobrosovisnosti-i-rozumnosti-u-tsilivno-pravovomu-regulyuvanni-suspilnih-vidnosin/>
5. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України [Текст] : у 2 т. / В. Г. Ротань [та ін.] ; відп. ред. В. Г. Ротань. - 2-е вид. - Х. : Фактор, 2010. - Т. 1. - 800 с.



## Слінько Дмитро Сергійович,

кандидат юридичних наук

(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,  
м. Харків, Україна)

---

### ДЕЯКІ МОДЕЛІ КОМПРОМІСНИХ ПРОЦЕДУР

---

У теорії та практиці кримінального процесу склалося нетрадиційне тлумачення консенсуального провадження, тобто договірного провадження. З однієї точки зору, це засоби врегулювання суперечки. З іншої – це способи врегулювання. З третьої – це форми не судового врегулювання та вирішення правових конфліктів.

Поняття консенсуального провадження, як консенсусу, угоди, договору між сторонами який припускає не залежних суб'єктів при вирішенні суперечки що виникають в результаті не правомірної дії однієї із сторін і як результат протидії інша сторона не заперечує проти врегулювання даної суперечки не процесуальним шляхом за участю нейтральних осіб.

Термін «консенсус» визначається від латинської мови як згода, одностайність, ухвалення постанови рішень або договорів на нарадах на основі загальної згоди учасників без проведення голосування за відсутності формально заявлених заперечень. Використання терміна «консенсуальне» провадження як у вітчизняному, так і у зарубіжному законодавстві є достатньо суперечливим і не дає можливості зробити остаточний, чіткий висновок про його змістове функціональне навантаження. Найбільш загальний висновок може бути зроблений лише з приводу того, що цей термін вживається стосовно ситуації, коли суперечка між суб'єктами процесу набуває відкритого характеру. В окремих випадках формою вирішення суперечки може стати включення додаткових комплексних механізмів.

Консенсуальне провадження здійснюється на підставі згоди між потерпілим та обвинуваченим.

Визначаються наступні процедури консенсуального провадження:

- процедура консенсуального провадження не повинна входити у протиріччя із законодавством;
- розгляд консенсуального провадження проводиться тільки по нетяжких злочинах;
- примирення проводиться тільки на підставі взаємної угоди між сторонами обвинувачення та захисту;

– реалізується консенсуальне провадження тільки по примиренню обвинуваченого та потерпілого;

– найчастіше цей термін може використовуватися щодо суперечок, їх матеріальних збитків, погашення матеріального боргу у кримінальному процесі відповідно до позивної заяви цивільного позивача;

– правова позиція судді, колегіального суду стосовно врегулювання спірних відносин, конфлікту, встановлення консенсусу полягає в тому, що спір може бути вичерпаним поза судовим розглядом, коли одна із сторін, яка звернулась до правоохоронних органів та суду з приводу його вирішення, прийняла позицію протилежної сторони.

Метод правового регулювання тісно пов'язаний з механізмом правового регулювання. Механізм правового регулювання характеризує право у дії, процес реалізації права. Кожному з елементів механізму правового регулювання відповідає певний етап або стадія процесу. Механізм правового регулювання перетворює складові методу правового регулювання юридичні прийоми і способи дії на поведінку суб'єктів процесу і примушує їх виконати відповідну функцію правової норми. Метод зв'язує принципи права з їх дією відносно суб'єктів процесу, тим самим юридично виражає процес в механізмі правового регулювання.

Механізм правового регулювання розкладається через правові категорії, які визначаються в правових нормах, які зобов'язують, виконують, або можуть використовувати.

Залежно від участі в кримінально-процесуальних правовідносинах суб'єктів консенсуального провадження в процесі можна поділити на наступні процесуальні групи:

– сторона звинувачення, куди входять суб'єкти процесу, які здійснюють кримінально-процесуальну функцію та мають державно-владні повноваження: орган досудового розслідування, слідчий, прокурор. До сторони звинувачення автор відносить потерпілого, цивільного позивача та колегіальний суд ;

– сторона захисту, куди входять суб'єкти процесу, які відстоюють та захищають власні інтереси: підозрюваний, обвинувачений, захисник;

– суб'єкти процесу, які сприяють здійсненню кримінального процесу (свідок, перекладач, фахівець, експерт, представник).

Кримінальне переслідування розглядається як кримінальна відповідальність за скоєння злочину. Інша проблема охоплює кримінальне переслідування в рамках кримінального процесу. Кримінальне переслідування, на думку автора, починається відразу після скоєння злочину.

Форми реалізації кримінального переслідування ми відмежовуємо від форм реалізації кримінальної відповідальності і вважаємо, що реалізація кримінального переслідування охоплює в собі постанову вироку.

Консенсуальне провадження можна визначити взаємопов'язаними чинниками:

- визнання правосуддя як вищої форми захисту прав і свобод громадян, залучених до кримінального процесу;
- докладна структурна побудова судової системи, яка заснована на принципах змагальності;
- правова зацікавленість судді у розгляді матеріалів кримінальної справи в найкоротші терміни;
- специфіка отримання доказів у кримінальному процесі на досудових та судових стадіях кримінального процесу.

Автор встановлює модель консенсуального провадження, яка будується на змагальних засадах кримінального процесу та матеріально-правових відносинах, які є основою консенсуального провадження.

- Консенсуальне провадження проводиться до порушення кримінальної справи, коли між сторонами виникають кримінально-правові відносини, але сторона звинувачення не наполягає на порушенні кримінальної справи, тому що між сторонами встановлено консенсус та угоду на вирішення матеріальної суперечки. Консенсуальне провадження може бути тільки по не тяжких злочинах.

- Консенсуальне провадження проводиться по нетяжких та середньої тяжкості злочинах, коли вже розпочато досудове розслідування, але справа може бути закрита на підставах примирення між потерпілим та обвинуваченим, тобто за домовленістю сторін.

- Консенсуальне провадження може бути встановлено на підготовчому судовому засіданні, коли суддя має підстави для затвердження угоди на підставі примирення сторін в процесі.

- Консенсуальне провадження в судовому засіданні можливо при визнанні вини та скороченого розгляду кримінальної справи, якщо сторони не мають підстав для проведення судового розслідування в повному обсязі, тобто знову в особливому порядку кримінального провадження на підставі угоди.

Підходячи до висновку тез доповідей автор вважає за необхідне ввести у кримінально-процесуальний кодекс України статті, в яких передбачено встановлення консенсусу – угоди, за якою відносно особи, яка співпрацює з органом досудового розслідування зі слідчим, прокурором, судом по викриттю керівників

злочинного угруповання, може бути прийнята постанова про відмову в порушенні кримінальної справи.

Необхідно доповнити ст. 237 КПК України положенням, що при огляді місця події фахівцем різного виду спеціальностей останній повинен дати свої записи у протокол огляду слідчому. Останній приймає дані записи при здійсненні керівництвом огляду. Слідчий зобов'язаний провести запис огляду виходячи з тих документів, які йому будуть представлені фахівцем, і упуущення окремих деталей огляду буде скорочено до мінімуму.

Слід розширити права підозрюваного, обвинуваченого та внести доповнення до ст. 42 КПК України, вказавши, що у випадку, якщо особа, яка скоїла протиправне діяння, скоїла його вперше, щиросердечно розкалася в скоєному, матеріальний збиток відшкодований в добровільному порядку, тяжких наслідків не наступить, на його утриманні знаходяться неповнолітні, малолітні діти, особа може бути виправдана заходами суспільної дії, тоді кримінальне переслідування відносно останньої може не проводитися, а порушена кримінальна справа підлягає закриттю на будь-якому етапі.



**Сметаніна Наталія Володимирівна,**

*(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна)*

---

## **ПОГЛЯДИ НА ПРИРОДУ ПОКАРАННЯ І ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У ПРАЦІ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА «ПРО ЗЛОЧИНИ І ПОКАРАННЯ»: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ**

---

Злочинність, її сутність і природа, заходи запобігання їй є важливими об'єктами досліджень у вітчизняній кримінологічній науці. Сьогодні, у ХХІ столітті, стало очевидним, що процес пізнання сутності злочинності ще не отримав свого логічного наукового завершення.

Статистичні дані та результати кримінологічних досліджень свідчать, що динаміка злочинності в Україні зростає. Якщо у 2011 році було зареєстровано 515833 злочинів, то у 2013 році – 563560 злочинів. Тобто злочинність як би віддзеркалює політичну, соціально-економічну ситуацію в Україні, а головне – людський фактор. Стає зрозумілим, що, по-перше, злочинність – це прояв деструктивності суспільства, а, по-друге, прояв деструктивності самої людини породжувати множинність злочинів.

До «глобальних проблем сучасності» у наш час вчені відносять наступні групи зв'язків: злочинність і наркоманія; вибух насильства і жорстокість поліцейської влади, тортури і терор; зневага законом і порядком; політична корупція; бюрократизм; деградація навколишнього середовища; знецінення моральних цінностей; відчуття нестабільності; нерівність і неоднорідність суспільства; соціальна несправедливість; широке розповсюдження бідності; безробіття; інфляція; енергетична криза; застаріла система освіти; протести серед молоді; відчуження; занепад міст і багато інших [1, с. 229].

У 2011 році українські правозахисники (близько 30 правозахисних організацій) у щорічній доповіді про права людини заявили про погіршення ситуації з правами людини та назвали бідність і залежний суд ключовими тенденціями останніх років [2].

Динаміка ймовірності бути виявленим за вчинення злочину, починаючи з 2009 року зменшується і ризик бути покараним у 2009 – 2012 р. становив менш як 50%. В.В. Голіна зазначає, що хоча ми не знаємо ні кількості фактично вчинених в Україні злочинів (латентність), ні числа осіб, які їх вчинили, але отримані математичним шляхом дані характеризують, нехай і побічно, рівень ефективності реалізації принципу невідворотності покарання. І це – не проста статистика. Така ситуація означає, що в країні кожний другий злочинець може розраховувати на безкарність [3, с. 98-99]. Безумовно така ситуація є криміногенно небезпечною і породжує вчинення нових злочинів як особами, що

вже вчинили злочини і уникнули покарання, так і особами, які тільки планують злочинну діяльність.

Не намагаючись довести, що нерідко «нове» в розумінні злочинності і запобіганні їй – це або добре забуте, або просто невідоме «старе» знання, прагнемо відшукати істинні напрацювання в працях таких вчених, як Чезаре Беккарія. Сьогодні особливої актуальності набуває його праця «Про злочини і покарання». Розглядаючи значення цієї праці, С.К. Гогель зазначав, що твір Беккарія, який побачив світ у 1764 році, і до теперішнього часу зберіг своє значення першоджерела великих ідей, що надихають найкращих діячів у сфері боротьби зі злочинністю, а прочитання цього твору для кожного юриста, який має претензію бути освіченим, є цілковито обов'язковим [4, с. 50]. Ч. Беккарія встав на еволюційну точку зору, він досліджував причини злочинів, визнав першочергове значення попередження злочинів, превенції перед карою у боротьбі зі злочинністю [4, с. 56].

Праця Ч. Беккарія складається із сорока шести параграфів, серед яких є наступні:

- походження покарань;
- право покарання;
- тлумачення законів;
- співрозмірність між злочинами і покараннями;
- мета покарань;
- про тортури;
- насилля;
- м'якість покарань;
- про смертну кару;
- як попереджати злочини;
- про науки;
- влада;
- виховання;
- про помилування.

Із цього переліку можна побачити, що перелік питань, які розглядає автор у своїй праці, є надзвичайно широким, енциклопедичним. У своїй праці Беккарія систематизував філософсько-кримінологічні ідеї своїх попередників і надав їм форму правових принципів. Ідеї Беккарія мали значний резонанс не лише у науковій сфері. Більшість монархів прагнули реалізувати їх на практиці. У певній мірі ідеї Беккарія були реалізовані у Французькому кримінальному кодексі 1791 року [5, с. 21-22].

Книга Беккарія стисло і зрозуміло пояснювала основні думки про реформу кримінального права, у ній використовувались ясні

і чіткі поняття, логічно та аргументовано обґрунтовувались рекомендації законодавцю, стиль вирізнявся простотою і точністю. Беккарія прагнув досягнення більшого щастя для більшої кількості людей; він обстоював ясні, прості і точні кримінальні закони, протестував проти таємного кримінального судочинства і проти занадто жорстоких покарань. Беккарія вимагав відмовитись від права віднімати життя людей через смертну кару. Вчений виступав за те, щоб покарання визначались лише кримінальним законодавством і щоб вони відповідали тяжкості злочинного діяння [6, с. 65-66].

Працю Беккарія називають першою серйозною кримінально-правовою і кримінологічною роботою в епоху Нового часу. Вона поклала початок класицизму у кримінальних науках [7, с. 116].

Зупинимось на розгляді питань про розуміння природи покарання та запобігання злочинності у праці Чезаре Беккарія «Про злочини і покарання». Автор доводить, що лише закони можуть встановлювати покарання за злочини і що влада їх видання може належати лише законодавцю як представнику всього суспільства, що об'єднане суспільним договором. Порушення умов цього договору призведе до утвердження анархії. Несправедливим є покарання, що виходить за межі закону. Повинно бути доведено, що жорстокість покарань не протирічить безпосередньо загальному благу і не заважає попередженню злочинів [8, с. 91-92].

А всяке покарання, що не виходить із абсолютної необхідності, є тиранічним, – стверджував вчений. Чим більше священна і недоторкана безпека осіб, чим більше свободи зберігає суверен за підданими, тим більш справедливим є покарання [8, с. 90].

Між злочинами і покараннями, на думку Беккарія, повинна бути співрозмірність [8, с. 95]. А єдиним та істинним мірилом злочинів є шкода, яку вони завдають нації [8, с. 97].

Вчений підкреслював, що мета покарання полягає лише в тому, щоб перешкодити винному знову нанести шкоду суспільству і утримати інших від вчинення того ж. Саме тому, слід застосовувати лише такі покарання, які б при збереженні співрозмірності із злочинами чинили б найбільш сильний і тривалий вплив на душу людей і були б найменш болісні для тіла злочинця [8, с. 103].

Окремі розділи у праці Чезаре Беккарія присвячені розгляду питань попередження злочинів. Автор стверджує, що краще попереджувати злочини, ніж потім за них карати [8, с. 150]. У якості практичних порад Беккарія радить зробити так, щоб закони

були зрозумілими, простими, щоб вся сила нації була зосереджена на їх захисті. Просвіта має розвиватися разом зі свободою. А наука, на думку вченого, має стати запорукою суспільної безпеки [8, с. 151-152].

Значну увагу Беккарія приділяє повноваженням влади та вихованню населення у механізмі попередження злочинів. Так, на представників влади покладається обов'язок дотримуватися законів і не порушувати їх [8, с. 153].

Найскладнішим же, але і найбільш дієвим засобом боротьби із злочинами, на думку вченого, є удосконалення виховання населення. Виховання доброчесності населення є головним засобом попередження злочинів [8, с. 154].

Минуло 250 років із дня написання Ч. Беккарія його праці «Про злочини і покарання», але і сьогодні для українського суспільства, для органів державної влади, навчальних закладів ця праця становить значний інтерес. Розумне тлумачення та запозичення правових положень, що запропоновані у цій книзі, буде сприяти зменшенню поширення явища злочинності в українському суспільстві, підвищить якість законотворчої діяльності та правової культури населення.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Сорокин В. В. Юридическая глобалистика : учеб. / В. В. Сорокин; Новосиб. гос. техн. ун-т. – Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2010. – 916 с.
2. Правозащитники об Украине: бедность и зависимый суд [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1328894-pravozashchitniki-ob-ukraine-bednost-i-zavisimyj-sud>. – Заголовок з екрана.
3. Голіна В. В. Вдосконалення запобіжної функції кримінального законодавства на сучасному етапі протидії злочинності в Україні / В. В. Голіна // Вісн. прокуратури. – 2010. – № 9 (111). – С. 95 - 103.
4. Гогель С. К. Курс уголовной политики в связи с уголовной социологией / С. К. Гогель; сост. и вступ. ст. В.С. Овчинского, А.В. Федорова. – М. : ИНФРА-М, 2012. – VI, 386 с. – (Библиотека криминолога).
5. Иншаков С. М. Зарубежная криминология / С. М. Иншаков. – М. : ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – 383 с.
6. Шнайдер Г. Й. Криминология: Пер. с нем. / Под общ. ред. и с предисл. Л. О. Иванова / Г. Й. Шнайдер. – М. : Изд. гр. «Прогресс» – «Универс», 1994. – 504 с.



7. Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии : учеб.: [ в 2 т.] / В. В. Лунеев. – Т. I. Общая часть. – М. : Юрайт, 2011. – 1003 с. – (Магистр).
8. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / [сост. и предисл. В.С. Овчинский]. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 184 с. – (Библиотека криминолога).



**Тягло Александр Владимирович,**

доктор философских наук, профессор,  
Заслуженный работник образования Украины  
(Харьковский национальный университет внутренних дел,  
г. Харьков, Украина)

---

## **К ВОПРОСУ О СТАТУСЕ ИСТИНЫ В ПОЛЕ ПРАВА**

---

Значение книги Чезаре Беккариа «О преступлениях и наказаниях» выходит далеко за рамки культуры Италии XVIII века. В самом общем смысле оно состоит в том, что идейные основания эпохи Модерна, в целом ясно выраженные представителями Просвещения, начали распространяться на европейское и мировое поле права, благодаря чему был заложен фундамент их радикальных преобразований. Этот фундамент отчасти удачно схватил монах-доминиканец Факинеи – один из первых непримиримых критиков Беккариа : «Почти все, что наш автор выдвигает в своей книге, покоится не на чем ином, как на двух ложных и нелепых началах — что все люди рождаются свободными и равны по своей природе и что законы не что иное, и не должны быть ни чем иным, как свободными договорами людей, соединившихся в общество, чтобы лучше обеспечить свою собственную жизнь» [1, с. 40]. Качественно иной элемент фундамента назревших преобразований состоял в абсолютной вере в силу разума и просвещения – необходимых инструментов как обеспечения свободы и равенства людей, так и нахождения гарантирующих решение этой проблемы истин, истинных законов общественной жизни.

Маркиз Беккариа – яркий представитель Просвещения, базировавшегося не только на безусловном утверждении познаваемости истины, но и на вере в результативное познание ее важных проявлений разумом человека XVIII столетия. «В наше время познаны истинные отношения, связывающие как суверена и подданных, так и различные нации между собою; сношения оживились под влиянием философских истин, ставших благодаря книгопечатанию общим достоянием; между нациями ведется молчаливая война трудолюбия, самая гуманная и наиболее достойная разумных людей. Таковы плоды, принесенные нашим просвещенным веком», – утверждал Миланец в самом начале своего сочинения [2, с. 88]. Конечно, продвижению разума на пути к разнообразным истинам издавна препятствовали и все еще препятствуют некритическое усвоение старинных традиций

или религиозный фанатизм, невежество, ситуативные всплески страстей отдельных личностей или стабильные интересы сословий... Однако эти и другие возможные препятствия не вечны, они будут последовательно преодолеваются просвещенными суверенами вкупе с их подданными везде, в том числе и в поле права.

Не входя сейчас в глубины философской критики абсолютизации разума и его достижений, которую развили уже современники Чезаре Беккариа – Дэвид Юм или Иммануил Кант, а в недавно минувшем XX столетии – Карл Поппер или Фридрих фон Хайек, останавлиюсь лишь на одном рассуждении, актуальном именно в поле права.

Истина и разум не исчерпывают множества ценностей этого особенного поля социального пространства: наряду с ними тот же Беккариа признавал законы. По его мнению, например, в правильно организованном судопроизводстве «слово будут иметь только законы и истина» [2, с. 106]; судье по сути надлежит быть ни кем иным, как «беспристрастным исследователем истины» и «хранителем и слугою законов» [2, с. 113]. Но признав наличие в поле права, по меньшей мере, двух кластеров ценностей, далее естественно поставить вопрос об их соотношении. На этом пути весьма показательным представляется следующий фрагмент сочинения Беккариа.

«Откроем историю – и мы увидим, что законы, которые все же являются или должны являться договорами свободных людей, почти всегда служат только орудием страстей незначительного меньшинства или порождаются случайной и мимолетной необходимостью. Нигде еще законы не написаны бесстрастным исследователем человеческой природы, который направил бы деятельность людской массы к единой цели и постоянно имел бы ее в виду, а именно – возможно большее счастье для возможно большего числа людей. Счастливы те немногочисленные нации, которые не дожидались, чтобы медленный ход событий и перемен во взаимоотношениях людей начал пробивать путь к лучшему, лишь после того как бедствия достигли крайних пределов, но ускоряли этот переход мудрыми законами; и заслуживает признательности людей тот философ, который из своего скромного и уединенного кабинета осмелился бросить в массы первые, долго не всходившие семена полезных истин» [2, с. 88]<sup>2</sup>.

---

<sup>2</sup> В критике упований на какого-то беспристрастного исследователя, который окажется способным сначала открыть рецепт всеобщего счастья, а затем направить к таковому человеческое сообщество, нельзя не вспомнить одно рассуждение И. Канта: «Правление (Regierung), основанное на принципе благоволения народу как благоволения отца своим

Как видим, согласно Беккариа следует отличать законы, порожденные случайным стечением обстоятельств или быстротечной игрой страстей властной верхушки, от тех «мудрых законов», конечным источником которых оказывается договор свободных людей, базирующийся на найденных влиятельным мыслителем и усвоенных всеми остальными истинах. Можно бы сказать, что это различие, на тот момент, сущих законов – главным образом наследия непросвещенного прошлого, и законов скорее должных, которые со временем так или иначе превратятся в новую правовую реальность. В отличие от сущих, должные законы никоим образом не могут противоречить философским истинам. Более того, по мнению Миланца, «мудрый закон» является следствием рационального познания истины и в этом смысле вторичен по отношению к ней.

Как человек, знакомый с реалиями правосудия европейских стран XVIII столетия, маркиз Беккариа отметил существенные угрозы истине со стороны сущих законов – не только норм материального, но и процессуального права.

«Формальность и торжественность необходимы при отправлении правосудия, чтобы ничего не оставлять на произвол судьи, чтобы народ знал, что суд творится на основании твердых правил, а не беспорядочно и пристрастно, наконец, и потому, что на людей, склонных к подражанию, рабов привычки, впечатления воздействуют сильнее, чем рассуждения. Истина бывает слишком простой или слишком сложной и, чтобы примирить с собой невежественный народ, нуждается в известной внешней торжественности. Но во избежание роковой опасности не следует придавать формальностям такой характер, чтобы от этого пострадала истина» [2, с. 147]. Следовательно, «во избежание роковой опасности» процесс правосудия, его «формальности» должны безусловно подчиняться фундаментальной ценности истины. Только такого рода «формальности», мудро установленные

---

детям, иначе говоря, правление патерналистское (*imperium paternale*), при котором подданные, как несовершеннолетние, не в состоянии различить, что для них действительно полезно или вредно, и вынуждены вести себя только пассивно, дабы решения вопроса о том, как они должны быть счастливы, ожидать от одного лишь суждения главы государства... такое правление есть величайший деспотизм, какой только можно себе представить...» [3, с. 79]. Критическую позицию И. Канта позднее разделял К. Поппер. А И. Берлин в противовес патерналистской иллюзии отмечал: многие тираны могли бы воспользоваться этой формулой для оправдания наихудших деспотических поступков. Такого рода критика сохраняет актуальность и сегодня, прежде всего в странах, где традиционно имела распространение надежда на просвещенного «добротного барина», который только и способен «нас рассудить».

процессуальные нормы, сохраняют право на существование – как некие инструментальные ценности.

Итак, в соотношении кластеров ценностей, сердцевинами которых являются истина и закон, безусловный приоритет Беккариа отдавал истине и ее окружению, хотя это отвечало скорее должному состоянию дел, чем реально существовавшему в XVIII столетии.

Оправдывается ли надежда на господство в поле права истины и гармонично подчиненного ей «мудрого закона» сегодня, спустя 250 лет после публикации книги Беккариа «О преступлениях и наказаниях»? Ограничусь здесь лишь одним аргументом, построенном на сравнении надежды Миланца с содержанием ряда действующих законов Украины.

В официальном тексте Уголовного процессуального кодекса Украины (далее – УПК), введенного в действие в ноябре 2012 года, не удастся найти ни одного употребления термина «истина». В предыдущем Уголовно-процессуальном кодексе Украины он тоже встречался не часто, но в новом УПК исчез даже там, где был ранее. Так, в статье 48 Уголовно-процессуального кодекса указывалось: «Защитник обязан не препятствовать установлению истины по делу...» [4, с. 35]. Соответственно, в ст. 61 находим: «Не может быть защитником лицо, которое, злоупотребляя своими правами, препятствует установлению истины по делу...» [4, с. 45]. Вместо этого в ст. 45<sup>2</sup> УПК читаем: «Защитником не может быть адвокат, сведения о котором не внесены в Единый реестр адвокатов Украины или относительно которого в Едином реестре адвокатов Украины содержатся сведения об остановке или прекращении права на занятие адвокатской деятельностью» [5, с. 28]. В статьях 45 – 54 УПК, которые прямо касаются защитника, каких-либо норм, подобных вышеупомянутому из старого Кодекса, нет.

Отсутствие термина «истина» в УПК не кажется полным сюрпризом, ведь он отсутствует и в действующей Конституции Украины, прежде всего в разделе «Правосудие» и в отдельных «юридических» статьях. И тяготение к его элиминации в последние годы, по меньшей мере, не ослабевает. Об этом свидетельствует, например, и одно из изменений в Гражданском кодексе Украины согласно Закону Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины в связи принятием Уголовного процессуального кодекса Украины», подписанного Президентом Украины 13 апреля 2012 года: «... 2) в части пятой статьи 306 слова “или выяснения истины во время расследования уголовного дела” заменить словами “или во время уголовного

производства» [5, с. 314]. То есть прямое упоминание истины, целесообразное еще в 2003 году, в 2012 году удалено.

В Уголовно-процессуальном кодексе была ст. 172, согласно которой «следователь вправе провести очную ставку между двумя ранее допрошенными лицами, в показаниях которых имеются противоречия» [4, с. 108]. Если допустить, что противоречие здесь понимается в строгом смысле науки логики – как конструкторность, то с учетом логического закона исключенного третьего следует признать, что понятия истины и лжи хотя и неявно, но необходимым образом здесь подразумеваются: основанием для назначения очной ставки является понимание следователем невозможности одновременной ложности двух противоречивых высказываний, а целью – установление того, какое из них истинно. Если же противоречивость понимается как логическая контрарность, то вступает в действие закон непротиворечия, утверждающий невозможность одновременной истинности двух контрарных высказываний. В этом случае неявное обращение к понятиям истины и лжи также имеет место.

В УПК очная ставка «поглощается» новеллой одновременного допроса нескольких лиц: согласно ст. 224<sup>9</sup> «следователь, прокурор имеет право провести одновременный допрос двух или более уже допрошенных лиц для выяснения причин расхождения в их показаниях...» [5, с. 119]. Привлекает внимание, прежде всего, то, что целью этой новеллы, так сказать, «коллективного допроса» задекларировано выяснение причин расхождения показаний, а не логических значений соответствующих высказываний. Кроме того, понятие расхождения намного шире понятия противоречия. Поэтому оно не предполагает обязательного обращения к закону исключенного третьего, а следовательно – и к понятиям истины и лжи (хотя, вообще говоря, и не исключает этого).

Таким образом, отсутствие термина «истина» в нововведенном УПК – свершившийся факт. В украинском поле права оно получило даже более широкое распространение, поэтому вряд ли поддается объяснению как недолговечное явление. Но в любом случае, если вспомнить «старика Гегеля», явление существенно, через него является сущность. И таковая состоит, по моему мнению, как минимум в том, что истина как ценность утрачивает в поле права тот приоритетный статус, который предполагал славный маркиз Беккариа. Соотношение кластеров ценностей, сердцевинными которых являются истина и закон, существенно изменяется. В частности, даже мудро установленная процессуальная норма перестает, по меньшей мере безусловно, служить нахождению или провозглашению истины, переподчиняясь дру-

гим ценностям как более весомым. Хотелось бы верить, что это действительно не что иное, как «человек, его жизнь и здоровье, честь достоинство, неприкосновенность и безопасность» [6, с. 6].

Вопрос о статусе истины не может быть, конечно, исчерпан одним рассуждением об элиминации термина «истина» в украинском поле права. Этот исходный шаг получит естественное продолжение, прежде всего, в компаративном анализе наличия / отсутствия рассматриваемого термина в репрезентативной для современного мира выборке национальных полей права. Далее здесь следует углубленно изучить статус понятия истины, которое может иметь разные смысловые значения и выражаться различными языковыми средствами (в этой связи см., напр., [7, с. 68-71]).

### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. [ Исаев М. М. ] Историко-биографический очерк / Профессор М. М. Исаев // Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. – Москва : ИНФРА-М, 2004. – С. 3-82. – (Библиотека криминолога).
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа // Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. – Москва : ИНФРА-М, 2004. – С. 83-156. – (Библиотека криминолога).
3. Кант И. О поговорке «Может быть, это и верно в теории, но не годится для практики» / Кант // Кант И. Сочинения в 6 томах. – М.: Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. 2. – С. 60-106. – (Философское наследие).
4. Кримінально-процесуальний кодекс України [Станом на 15 лютого 2012 р.]. – Харків : Одіссей, 2012. – 256 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Харків : Одіссей, 2012. – 360 с.
6. Конституція України [Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Із змінами станом на 1 січня 2006 р.]. – Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 120 с.
7. Попович М. Бути людиною / Мирослав Попович. – Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 223 с.



---

**ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛІСНЕ  
НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ  
АБО ЗА ОСОБОЮ, ЩОДО ЯКОЇ ВСТАНОВЛЕНА ОПІКА  
ЧИ ПІКЛУВАННЯ**

---

Питання призначення судом за вчинений злочин справедливого покарання турбували багатьох вчених ще з давнього часу. Так, Чезаре Беккарія (1738-1794) – видатний італійський просвітник і активний суспільний діяч, чиї ідеї лягли в основу скасування тортур і зміни практики судочинства у Європі, в своєму трактаті «Про злочини та покарання» (1764) головну увагу приділив обґрунтуванню гуманістичних принципів кримінального права та процесу.

У своїй праці Беккарія наголошує на тому, що відповідність злочину та покарання утворює певну «драбину порушення порядку». Віщий щабель займають злочини, що руйнують безпосередньо саме суспільство, а нижчий – порушення прав приватної особи. Таким чином саме покарання може породити злочин, якщо за два злочини, що приносять суспільству різну шкоду призначають однакове покарання, то відсутні перестороги, що завадили б вчинити більший злочин, оскільки він спряжений із більшою вигодою. Саме шкода, яку завдав злочин є підставою для застосування покарання, а не намір, що їй передував. Мета ж покарання полягає в тому, щоб завадити винному нанеси шкоду суспільству знову й застерегти інших членів суспільства від подібних діянь, а зовсім не в бажанні примусити його страждати. Тому, на думку Беккарія, слід застосовувати лише ті покарання, які будучи співвимірними злочину, впливали б на душу злочинця, завдаючи якомога менше страждань тілу. Таким чином, покарання має характеризуватися не жорстокістю, оскільки вона сприяє жорстокості суспільства, а неминучістю та справедливістю. Достатньо, щоб покарання перевищувало вигоду, яку мав принести злочин [1, с.105].

Ідеї, висловлені Беккарія, пізніше були сприйняті всіма розвиненими правовими системами, а проблеми, порушені ще у 18 сторіччя актуальні і сьогодні.

Аналіз кримінально-правової статистики свідчить про тенденцію щодо зростання впродовж останніх десяти років в Укра-

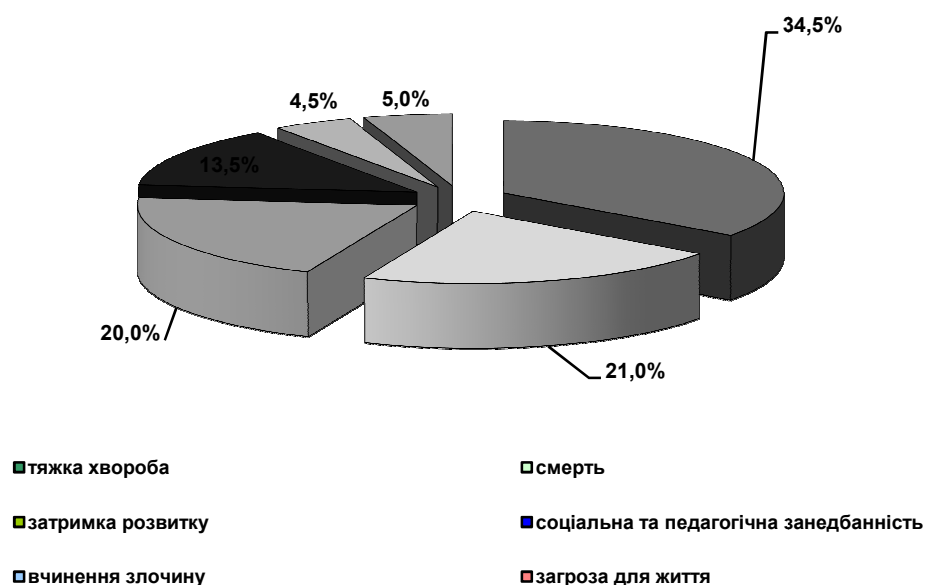


їні числа зареєстрованих злочинів, пов'язаних із злісним невиконанням обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України). Так, якщо у 2003 р. зареєстровано 542 злочини, передбачених ст. 166 КК України, то у 2012 р. - 755 злочинів.

Відповідальність за ст. 166 КК України настає за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлено опіку чи піклування при наявності тяжких наслідків. Однак, у диспозиції статті зовсім не розкрито значення поняття «тяжкі наслідки», що призводить до його довільного тлумачення і збільшення ролі суб'єктивного фактору при застосуванні статті на практиці. Вивчення та аналіз кримінальних справ за ст. 166 КК України дає підстави виділити основні види тяжких наслідків: тяжка хвороба дитини – 34,5%, смерть дитини – 21%, затримка психологічного та фізичного розвитку дитини – 20%, соціальна та педагогічна занедбаність дитини – 13,5%, вчинення злочину неповнолітнім – 4,5%, поставлення дитини у стан, що загрожує її життю – 5% (див. Діаграма 1).

Діаграма

1:



Санкція ст. 166 КК України передбачає два види основних покарань: покарання у виді обмеження волі та позбавлення волі. Однак в 95% кримінальних справ щодо злісного невиконання батьками або особами, які їх замінюють, встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною, які стали предметом вивчен-

ня, судом було застосовано ст. 75 КК України та осіб, засуджених за 166 КК України, було звільнено від відбування присудженої міри покарання з випробуванням та призначено іспитовий строк з покладанням на цих осіб тих чи інших обов'язків згідно з ст. 76 КК України.

Так, наприклад, в одній із справ особа, мати дитини, була визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 166 КК України, на момент засудження вона двічі протягом останнього року притягалась до адміністративної відповідальності за ст. 184 КУпАП, раніше була засуджена, але судимість погашена на підставі ст. 89 КК України, будучи позбавленою батьківських прав щодо своїх трьох дітей належних висновків для себе не зробила, на шлях виправлення не стала, продовжуючи злісно ухилятися від виконання батьківських обов'язків по догляду за дитиною, вчинила умисний злочин. Так, будучи одинокою матір'ю малолітньої дитини Н., всупереч положенням законодавства, про здоров'я свого сина та його фізичний розвиток не піклувалась, гойдаючи сина у дитячій колясці, застосовувала надмірну фізичну силу, у результаті чого, при стрімких рухах коляски з боку на бік, Н. вдарявся головою в стінки коляски та металеві конструкції її каркасу, що в свою чергу спричинило утворення у нього вираженого набряку головного. Також мати належним чином сина не харчувала, годувала його лише коров'ячим молоком у невеликих кількостях і не регулярно, в результаті чого у дитини виникла тяжка білково-енергетична харчова недостатність, що обумовлено впливом голоду. Крім того, коли здоров'я сина значно погіршилося, засуджена не зверталася за медичною допомогою. Оскільки дитина постійно плакала і не спала вона до молока додавала алкоголь і годувала ним дитину, а також сильно колихала коляску, при цьому син вдарявся головою об бокові металеві стінки коляски, що призвело до смерті дитини. Вироком суду мати, навіть в цьому випадку (!), було звільнено від відбування покарання з випробуванням з призначенням іспитового строку 3 роки [2].

З одного боку, тенденція щодо призначення засудженим особам покарань, не пов'язаних з позбавленням волі або звільнення їх від відбування покарання на тих чи інших умовах цілком відповідає сучасним європейським вимогам до реформування пенітенціарної системи України та поступовому переходу від карального до відновлювального правосуддя. З іншого боку, такий підхід вимагає від держави розробки та послідовного впровадження системи ефективних засобів профілактичної та виховної роботи з засудженими особами, проходження ними ві-

дповідних корекційних програм, які враховують особливості скоєних злочинів, тим більше – злочинів щодо дитини. Однак в Україні система таких заходів не розроблена на належному рівні, що призводить до фактичної безкарності злочинних діянь осіб, що звільняються від відбування покарання з випробуванням, унеможливує досягнення цілей кримінального покарання і – основне – не дозволяє уникнути небезпеки, що загрожує дітям, які потерпіли від злочину, вчиненого їх батьками або особами, що їх замінюють.

Одним із варіантів вирішення цієї проблеми може бути розширення санкції ст. 166 КК України. Аналіз статистичних даних, а також вивчення кримінальних справ свідчить, що 85% засуджених за ст. 166 КК України є працездатними, але ніде не працюють і не навчаються, а 87% засуджених систематично вживають спиртні напої, внаслідок чого більшість осіб, які притягуються до відповідальності за ст. 166 КК України, мають вкрай низькі доходи. Тому призначення до даних осіб покарання у виді штрафу або виправних робіт буде недоцільною та неефективною мірою, що безпосередньо відіб'ється на добробуті сім'ї і, отже, на інтересах дітей.

Таким чином, вважаємо за доцільне розширити санкцію ст. 166 КК України та передбачити за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою щодо якої встановлена опіка чи піклування застосування покарання у виді громадських робіт та арешту, а також наголосити на необхідності врахування судами при призначенні конкретної міри та розміру покарання виду тяжких наслідків, спричинених даним злочином.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Ч. Беккариа О преступлениях и наказаниях / Сост и предисл. В.С. Овчинского – М.: ИНФРА-М, 2004 – 184 с.; 2. Вироки Володимир-Волинського міського суду Волинської області (Справа № 0301/1906/2012).



**Флоря Василий Николаевич,**

кандидат юридических наук, доцент  
(Академия «Штефан чел Маре» МВД Республики Молдова,  
г. Кишинёв, Республика Молдова)

---

## **ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ И РАСКРЫТИЕ ВРАЧЕБНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ С ПОМОЩЬЮ ВИДЕОКАМЕР И ИНТЕРНЕТА**

---

Предупреждение преступности – одна из важнейших областей социального регулирования, управления и контроля, обеспечивающая упорядочение общественных отношений путем недопущения наиболее опасных посягательств на них.

Различают общесоциальное и специально криминологическое предупреждение, профилактика, предотвращение и пересечение преступлений и др.

Общесоциальное предупреждение преступности – система мер по устранению процессов детерминации и причинности преступности, воздействующих на все население или его группы, выделяемые по общим экономическим, социальным и иным критериям, создающих вероятность преступного поведения практически всех представителей этих социальных групп. [1, с. 537-538]

С указанным определением профилактики преступности в криминологии созвучно определение медицинской профилактики: «Профилактика представляет собой систему политических, законодательных, активных просветительных, санитарно – технических, санитарно – гигиенических, противоэпидемических и медицинских мероприятий, которые планомерно осуществляют государственные институты и общественные организации, для обеспечения всестороннего развития физических и духовных сил граждан, предупреждения и уменьшения рисков развития отклонений в состоянии здоровья и заболеваний, предотвращения или замедления их прогрессирования, уменьшения их неблагоприятных последствий. [2, с. 67]

В Республике Молдова органами уголовного преследования, прокурорами (примечание: должность следователя, как и его полномочия, упразднены как в полиции, так и в прокуратуре, что мы считаем неправильными), в 2012 году возбуждено 7 уголовных дел по ст. 162 Уголовного кодекса – неоказание помощи больному, имевшее последствие в 4-х случаях гибель пациентов.

И 33 уголовных дела по ст. 213 УКРМ – нарушение по халатности правил и методов оказания медицинской помощи, имевшее следствием в большинстве случаев гибель пациентов.

На недостатки в расследовании этих дел ранее мы уже указывали и о них повторятся из года в год. Основной из них: прокурор возбуждает уголовное дело, не производит никаких следственных действий, назначает судебно – медицинскую экспертизу с все бремя доказывания перекладывает на эксперта. Дождается год, два, три заключения эксперта и затем дело прекращает.

По делам, рассмотренным судами, выносятся обвинительные приговоры с назначением наказаний без лишения свободы и без лишения права практиковать медицину. [3, с. 77-79]

В то же время считаем положительным тот факт, что некоторые уголовные дела о врачебных преступлениях все же доходят и до Высшей Судебной Палаты (Верховного Суда) Р.М.

Приговором суда района Стрэшень от 9 апреля 2012 г., врач Р.Т., 1949 года рождения, был осужден по ст. 213 п. «в» УК РМ, к 2 года лишения свободы условно, с лишением права практиковать медицину сроком на 3 года. Он также был обязан возместить потерпевшей Т.К. материальный ущерб в сумме 8961 лей.

Коллегия по уголовным делам Апелляционной палаты Кишинева своим определением от 22 ноября 2012 оставила без изменений приговор суда района Стрэшень от 9 апреля 2012 г.

Коллегия по уголовным делам Высшей Судебной Палаты своим определением от 12 марта 2013 изменила приговор первой инстанции, исключив дополнительное наказание в виде лишения права практиковать медицину.

Р.Т. обвинялся в том что, занимая должность заведующего хирургическим отделением, 15 января 2011 году принял из приемного отделения пациента С.И. с двумя черепно – мозговыми травмами, обследовал его поверхностно, с нарушением правил и методов оказания медицинской помощи. Через 12 часов пациент умер. [4]

Вышеуказанные недостатки в расследовании врачебных преступлений встречаются и у отдельных следователей, прокуроров в Украине. Было прекращено уголовное дело прокуратурой. г. Вознесенска, Николаевской области, возбужденное по факту гибели молодой девушки.

В селе Мишин, Коломыйского района Ивано – Франковской области погибла 16 – летняя пациентка после анестезии у стоматолога. Родственники погибшей обвиняют в ее смерти стоматолога и врачей скорой помощи.

В Коломыйской межрайонной прокуратуре говорят, что не следует скоропалительно обвинять врачей, хотя неясно, какие же следственные действия были произведены для установления причин случившегося.

«Все станет ясно после получения результатов судебно – медицинской экспертизы...» сказал заместитель Коломыйского межрайонного прокурора. [5] Нетрудно догадаться сколько времени пройдет и каково будет заключение экспертизы. Скажут что причина гибели – индивидуальные особенности организма пациентки, анафилактический шок.

Такая же практика существует и в России. А. Саверский, президент Общероссийской общественной организации «Лига защитников пациентов» отмечает, что «В нашей стране, даже если против врача возбуждается уголовное дело, наказания часто не бывает» [6]

Далее А. Саверский задается вопросом: «Что же теперь – ставить камеры в каждой палате? Это невозможно». Мы полагаем, что это возможно и необходимо. Раз поставили видеокамеры в классах, где выпускники лицеев сдавали гос-экзамены, то почему их нельзя ставить в ординаторских, операционных, реанимационных отделениях. Ведь списывание на экзаменах не имеет тех тяжких последствий, как нарушение врачом правил и методов оказания медицинской помощи.

Если бы в ординаторской больницы г. Сороки Республики Молдова была бы установлена видеокамера, врач А.Ц., о чем мы ранее писали, не ушел бы в час ночи отдыхать в ординаторской, оставив больного с тяжелыми травмами без надлежащей помощи. За что А.Ц. и был осужден.

Следственно – судебная практика по делам о врачебных преступлениях показывает, что в ночное время дежурный медперсонал остается без контроля и может поступать с пациентом как им заблагорассудится. Например, отключить аппаратуру искусственного поддержания жизни и др. То же самое происходит в выходные, предпраздничные и праздничные дни, в дни рождения дежурного врача, медсестры. Без интернета никогда бы не узнали о том, что зав. отделением анестезиологии и реанимации Пермского Центра Кардиохирургии А.В. избил больного, привязанного к кушетке, перенесшего операцию на сердце 6 марта 2013 г., пациент скончался. Главврач Клиники узнал об этом 3 июля, в 14.35 а в 15.10 А.В. был уволен. [7] Врачу, избившему пациента в реанимации Пермской больницы грозит 15 лет. Главврач клиники профессор С. Суханов сообщил, что во всех помещениях реанимации установлены видеокамеры. Но

контроль за видеоаппаратурой осуществляют заведующие отделениями, А.В. сам заведующий, вот он и скрывал произошедшее сколько мог (Примечание: случай произошел в феврале, а стал известен в июле 2013 г.). [8]

Случай в Перми вызвал много откликов пользователей Интернета, которые осуждали А.В. и требовали для него самого строгого наказания.

По интенсивности эти отклики напоминали отклики общественности после «дело врачей» 1953 г. Только тогда они были организованы властью, а теперь пользователей Интернета никто не принуждал к высказыванию своей позиции.

Мы поддерживаем опыт Пермского Кардиохирургического центра по установке видеокамер в реанимационных отделениях, считаем что они нужны и в других отделениях и в палатах пациентов. Опыт, заслуживающий заимствования и в лечебных учреждениях республики Молдова.

У нас пользователи Интернета, телезрители а за ними и руководство республики были возмущены, когда узнали, что в одной из детских больниц Кишинева проводятся операции с использованием строительной дрели.

#### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Российская криминологическая энциклопедия, под редакцией А.И. Долговой. Изд-во НОРМА, Москва, 2000 г., стр. 537-538.
2. Москаленко В.Ф., Концептуальные подходы к формированию современной профилактической стратегии в здравоохранении: от профилактики медицинской к профилактике социальной. Москва, изд-во «ГЭОТАР - Медиа», 2011 - 240 с.
3. Флоря В., Оставчук Д., «Как не надо расследовать врачебные преступления». Восточноевропейский журнал общественного здоровья, Киев, 2012, Нр.1 стр 77-79.
4. Определение Коллегии по уголовным делам Высшей Судебной Палаты РМ по уголовному делу нр. 1 ча. 284/13 от 12.03.2013
5. Ружицька С., «Фатальний візит до зубного». Газета «Експрес», Львовская область, 27 июля – 1 августа 2013 г.
6. Саверский А. «Осторожно! Злой врач». Аргументы и факты №28 2013 г.
7. Рангулова В., «Комсомольская правда», 5 июля 2013 г.
8. Суханов С., «Нельзя из-за одного отщепенца обливать грязью всю медицину», Комсомольская правда 8 июля 2013 г.

**Харитонова Олена Володимирівна,**

кандидат юридичних наук, доцент  
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,  
м. Харків, Україна)

---

## **ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ**

---

Проблема співвідношення форми і змісту права викликає до життя дискусію навколо «основного питання юриспруденції»: «Що є першоджерелом права – буква закону чи його дух», яка породжує ідеологічну боротьбу в юридичній науці між ідеями «позитивізму» та «соціального натуралізму» [1, с. 215]. Важливою в міркуваннях сучасних дослідників виглядає тенденція до осмислення того, що основою правового регулювання є не воля держави, що втілюється в законодавстві, а характер суспільних відносин, які об'єктивно складаються на базі взаємодії окремих осіб та їх об'єднань і підтримуються та захищаються державою. Подібний підхід підкреслює необхідність розуміти кримінальне право в зв'язку з його змістом, історичними умовами виникнення і розвитку його інститутів, відкидає бачення права як продукту виключно державної діяльності, ототожнення його з законом, недооцінку природного характеру прав людини.

Зрозуміло, що право як соціальний інститут і як нормативна підсистема суспільства містить об'єктивні та суб'єктивні основи, і ця діалектична єдність об'єктивного і суб'єктивного в праві є суперечливою. Діалектика цих протиріч і виявляється, зокрема, у зіткненні змісту та форми права. Відомо, що проблема діалектичної природи права, співвідношення його змістовних і формальних характеристик є однією з найважливіших методологічних проблем сучасної правової теорії. Дійсно, формалізованість – це невід'ємна риса права; водночас, логічно завершена формалізація – це той позитив права, який легко перетворюється на негатив в тих випадках, коли форма позбавляється відповідного змісту. Характерним прикладом цього є буквально застосування нормативного акта без конкретного врахування його духу, загального сенсу, яке породило розрізнення «духу» і «букви» закону.

Розуміння природи права, яке значною мірою залежить від уявлень про шляхи формування його змісту і форми, останнім часом все більше здійснюється з урахуванням єдиних інтеграційних положень, створених на базі різних напрямів правової думки. Разом з тим зберігаються і деякі прояви однобічності у



праворозумінні. Перш за все це стосується позитивістських поглядів на право як продукт чисто державного творення, що в умовах України веде до ототожнення права з законом. Особливої гостроти ці питання набувають у зв'язку з розумінням кримінального права як системи норм, що встановлюють злочинність і караність діянь, з функціонуванням у кримінальному праві принципу «*nullum crimen sine lege*», що був розвинений Ансельмом Фейєрбахом з ідей Чезаре Беккарія і отримав певний зміст, який полягав у тому, що джерелом закріплення того, що є злочином, є не просто право у всій багатоманітності його форм, а саме закон у вузькому розумінні: писаний нормативний акт, який прийнятий вищим законодавчим органом і має найбільшу юридичну силу. Практична цінність цього принципу на той час вбачалася в тому, що обмежувала суддівську сваволю, виступаючи важливим гарантом додержання прав і свобод особистості. Беззаперечно, що такий формально-юридичний підхід до визначення злочинних діянь і покарань за них і донині зберігає свою цінність. Водночас, тотальне домінування концепції позитивістського праворозуміння, за яким право зводилося до закону, не витримало перевірки історією. Цей підхід вступає у протиріччя із принципом верховенства права і штовхає до його розуміння як дарованого державою. Між тим зміст права лише в останню чергу залежить від волі держави, що втілюється в законодавстві. У першу чергу він повинен відображати вимоги суспільної моралі і принципу справедливості. В кінцевому ж підсумку зміст права обумовлений характером суспільних відносин, що ним регулюються, і набувають характеру нормативних установок. Звідси випливає загалом нині майже беззаперечний висновок: самостійного значення, відмінного від принципу верховенства закону, принцип верховенства права набуває тоді, коли право розглядається як явище, яке не міститься виключно в законах та інших нормативних актах, тобто коли має місце теоретичне і практичне розрізнення права і закону.

Яскравим прикладом подолання однобічного позитивістського праворозуміння стало Рішення КСУ від 26 січня 2011 р. у справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі. Необхідність у офіційному тлумаченні Конституційним Судом України виникла у зв'язку з неоднаковою судовою практикою, що склалася в період з 29 грудня 1999 р. (коли положення ККУ 1960 р. щодо смертної кари були визнані КСУ неконституційними) по 29 березня 2000 р. (коли набрав чинності ЗУ «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України» № 1483-III, яким смертну

кару як вид кримінального покарання було замінено довічним позбавленням волі).

На думку Конституційного Суду, застосування довічного позбавлення волі до осіб, щодо яких судом було винесено вирок у виді смертної кари, що не був виконаний, а також тих, які вчинили особливо тяжкі злочини у вказаний період, не порушує загальновизнаних принципів права. Приймаючи таке рішення, КСУ безпосередньо спирався на принцип справедливості в праві та принцип верховенства права, що матиме неабияке значення для зростання самостійного значення правових принципів в судовій практиці.

Водночас, враховуючи діалектичну єдність та протиріччя об'єктивного та суб'єктивного в праві, вважаємо за необхідне прислухатись до застережень, що пріоритетність в процесі правореалізації «духу» закону, без урахування його невід'ємності від «букви» закону, може призвести до практики прийняття рішень поза, а іноді і всупереч закону, що сприятиме зростанню правового нігілізму, виданню нормативно-правових актів, що суперечать потребам суспільного розвитку. В цьому зв'язку в сучасних кримінально-правових дослідженнях, розмежовуючи кримінальне право і закон, все ж таки необхідно уникати їх протиставлення. Навпаки, велике теоретичне і практичне значення матимуть дослідження, пов'язані з синтезом положень, що висуваються окремими напрямками правової думки, в єдине інтеграційне праворозуміння, що отримає свій вираз в галузі кримінального права у прагненні до єдності його змісту і форми. Більше того, можливо, варто прислухатись до пропозиції проф. А.А. Музики вживати замість словосполучення «дух закону» термін «кримінально-правовий смисл» [2, с. 348], адже це дозволяє уникнути хрестоматійного протиставлення «духу і букви» і більш коректно відображує втілення в кримінально-правовій матерії ідей верховенства права.

В сучасній літературі висловлюється також думка щодо необхідності дослідити питання механізму реалізації норм кримінального права, створити сучасну концепцію реалізації кримінальної відповідальності за вчинення того чи іншого суспільно небезпечного діяння вже передбаченого КК України як злочин, із тим, щоб виявити «робочий» стан абстрактних моделей (конструкції конкретної норми, її зв'язків з іншими кримінально-правовими нормами), які показують структурно-функціональні взаємозалежності і справжній зміст правореалізаційних процесів, що надасть змогу не тільки виявляти недоліки у правозастосуванні кримінально-правових норм, а і створити надійну сис-

тему орієнтирів для своєчасної криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь [3, с. 179]. Відстеження дії норм у процесі їх правореалізації надасть адекватну відповідь на питання, чи потрібно створювати нові норми, чи, можливо, достатньо системно застосовувати чинні, тобто дозволить вирішити питання оптимального співвідношення загальних і спеціальних складів злочину.

Кримінальний кодекс не тільки визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами, а і встановлює, які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. На думку дослідників, «проблеми встановлення в кримінальному законодавстві покарань за окремі види злочинів належать до вельми складних і недостатньо вирішених у теорії кримінального права», а тому «актуальним є здійснення ґрунтовних наукових досліджень пеналізації злочинів і ... врахування її результатів при внесенні змін до КК» [4, с. 217]. Очевидно, слід погодитися з Ю.А. Пономаренком, який зазначає, що перед наукою кримінального права наразі стоїть завдання розроблення єдиної загальної теорії пеналізації злочинів, придатної до застосування в санкціях усіх статей Особливої частини КК, незалежно від ознак злочинів, що в них передбачаються. Така теорія може бути розроблена на основі сучасних досягнень вчень про кримінально-правову політику, про кримінальний закон і про покарання, з урахуванням новітніх ідей про сутність прав людини та межі державної влади, з використанням правил законодавчої техніки. Вона має будуватися, принаймні, на таких засадах: врахування публічно-правового характеру кримінального права як галузі права, яка передбачає імперативний метод визначення караності злочинів і не допускає участі у цьому процесі інших суб'єктів, окрім держави; врахування положень національних та міжнародних нормативно-правових актів щодо підстав та меж обмеження прав людини; забезпечення співвідношення між ступенем тяжкості (суспільної небезпечності) злочину та суворістю виду і розміру покарання, що передбачається за його вчинення; врахування системного характеру кримінального законодавства, значення положень його Загальної частини для статей Особливої частини; врахування системних властивостей системи покарань; дотримання спадковості розвитку кримінального законодавства; використання даних судової статистики щодо частоти та ефективності застосування окремих видів та певних розмірів покарань [5, с. 215-216].

Думається, що запропоновані основні засади, на яких має ґрунтуватися теорія пеналізації, можуть слугувати «відправними точками», від яких здійснюватиметься наукова розробка основ-

них «гілок» названої теорії, причому вона повинна охоплювати собою не тільки проблеми пеналізації, а і депеналізації злочинів.

Теоретичні питання караності злочинів в сучасній кримінально-правовій науці виступають полем для наукових пошуків поруч із розробкою питань альтернативних заходів реагування на злочин. На думку проф. Ю.В. Бауліна, «припинила існувати жорстка залежність між злочином і покаранням» [6, с. 10]. Відходять в минуле твердження, що звільнення від кримінальної відповідальності є винятком із загального правила про те, що кожний злочин тягне покарання, що звільнення від кримінальної відповідальності є неординарним правовим наслідком вчинення злочину. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності отримав значний розвиток, і, за прогнозами дослідників, як альтернативний кримінальному переслідуванню захід він буде набувати поширення на певну категорію злочинців, будучи законодавчим втіленням державного гуманізму, наданням державою особі, яка оступилася, можливість виправитися [7, с. 13].

Теоретичне осмислення проблем звільнення від кримінальної відповідальності не може характеризуватися повнотою та всебічністю без розгляду проблем співвідношення звільнення від кримінальної відповідальності із звільненням від покарання та його відбування як суміжними інститутами кримінального права. Перспективним напрямом наукових досліджень уявляється порівняльно-правова характеристика цих інститутів, визначення їх спільних та відмінних рис, аналіз їхньої правової природи та особливостей правової регламентації [8]. Взагалі, як зазначає проф. А.А.Музика, в сучасній кримінально-правовій науці проблеми, пов'язані з інститутом звільнення від покарання та його відбування, активно досліджуються, і ми є свідками творчого змагання молодих спеціалістів у цій сфері, тому наука очікує від дослідників формування нових ідей, наукових концепцій, новаторських підходів, що знайдуть відображення в майбутніх законодавчих новелах [2, с. 358]. Більше того, на сучасному етапі розвитку кримінально-правової науки висловлюються прогнози щодо необхідності не просто корегувати окремі норми та інститути кримінального права з метою приведення їх у відповідність з постійно змінюваною системою соціальних реалій, а і постановки завдання про створення нової моделі кримінально-правового реагування, що об'єднує в собі цілі відплати (покарання), превенції (заходи безпеки), реституції (заходи компенсації), реабілітації (заохочувальні заходи), захисту (заходи соціального захисту) [9, с. 68-69]. Думається, що такого роду прогнози в сучасній кримінально-правовій науці України мають тенденцію до теоретичного розвитку та практичної реалізації.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Костенко А.Н. Уголовный кодекс как инструмент для злоупотреблений (критика позитивизма в уголовной юстиции) // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму, 23-24 вересня 2011 р. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 215 - 218
2. Музика А.А. Вітчизняне дослідження проблем звільнення від покарання та його відбування (нетрадиційна рецензія) // Наука і правоохорона. – 2013. - № 9. – С. 343 – 358
3. Митрофанов І.І. Необхідність розробки механізму реалізації відповідальності наукою кримінального права // Право і суспільство. – 2010. - № 4. – С. 173 – 179
4. Гуторова Н.О. Методологічні проблеми пеналізації злочинів // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовт., 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст.голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 217 – 221
5. Пономаренко Ю.А. Основні проблеми пеналізації злочинів у законотворчій практиці // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 жовт. 2011 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст.голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2011. – С. 211 – 216
6. Баулін Ю. 10 лет уголовному законодательству Украины: некоторые итоги и тенденции // ЮВУ. – 2011. - № 44. – С. 10
7. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.
8. Письменський Є.О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми кримінального законодавства та практики його застосування: монографія: передм. д-ра юрид. наук доц. М.І. Хавронюка; [наук. ред. д-р юрид. наук, проф. О.О. Дудоров]. – Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. – 388 с.
9. Туляков В.А. Актуальные проблемы современной уголовно-правовой политики // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовт., 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст.голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 65 - 71

**Храмцов Олександр Миколайович,**

кандидат юридичних наук, доцент  
(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,  
м. Харків, Україна)

---

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ЧЕСТІ  
ОСОБИСТОСТІ В РОБОТІ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА  
«ПРО ЗЛОЧИНИ ТА ПОКАРАННЯ»**

---

Робота видатного італійського гуманіста та реформатора кримінального права, кримінально-виконавчого права та кримінології Чезаре Беккарія «Про злочини та покарання» перевернула правову свідомість XIII сторіччя і понад двісті років є основою для побудови кримінальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної політики будь-якої цивілізованої країни. В цій роботі кожен дослідник проблем протидії злочинності може знайти відповіді на питання, які його цікавлять. Значну підтримку своїх думок отримав і автор даної роботи, який неодноразово виказував думку щодо встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти честі та гідності. Про важливість захисту честі та гідності кримінально-правовими засобами наголошував і Чезаре Беккарія.

Стаття 3 Конституції України визнає людину, її життя, честь та гідність, недоторканість і безпеку найвищими соціальними цінностями у державі. Кримінальний кодекс у відповідності з Конституцією повинен охороняти ці найвищі соціальні цінності. Проте якщо, життя й здоров'я людини, її недоторканість та безпека достатньо захищені кримінальним законом, то цього не можна сказати про честь та гідність особи. Якщо проаналізувати розділ III Особливої частини Кримінального Кодексу, то можна зробити висновок про те, що честь та гідність людини в Україні взагалі не охороняються кримінальним законом. На нашу думку, це є досить істотним недоліком нового Кримінального кодексу. І ці недоліки обов'язково повинні бути усунені.

В нашій країні вже робилися спроби встановити кримінальну відповідальність за наклеп. Це були закони від 16 січня 2014 року. Але громадськість збурилася проти них, вважаючи це наступом на свободу слова. Подальші події в країні взагалі призвели до того, що дискусія з цього приводу припинилася. На наш погляд, як тільки зменшиться соціальна напруга до цієї дискусії слід повернутися, але не політикам, а фахівцям з кримінального права та суміжних наук.

Автор цієї роботи є послідовним прибічником встановлення кримінальної відповідальності за наклеп та образу і готовий дискутувати з цього приводу. Але ж зупинимось на позиціях Чезаре Беккарія з приводу того, що ж для людини є честь і чому вона потребує правового захисту з боку держави. Вчений наголошував, що честь виступає складною ідеєю, яка складається, в свою чергу, з декількох інших. Для того щоб оцінити її слід звернутися до підстав виникнення людського суспільства. «Перші закони та перші влади виникли через необхідність усунути природний деспотизм всіх і кожного. Це було метою створення суспільства» [1, с. 100]. Але зближення людей, їх спільні успіхи призвели до виникнення низки взаємних відношень та потреб, які ніяк не могли передбачити закони і задовольнити які було не в силу для кожного окремо. Саме з цього часу, на думку Беккарія, і встановлюється деспотизм громадської думки – єдиного засобу отримати від інших добро та відкинути від себе зло в тих випадках, коли закони не могли цього забезпечити. І тому повага людей стала не тільки корисною, а і необхідною для того щоб не впасти нижче загального рівня. Честь стала умовою для існування багатьох. На думку Беккарія, (і ми з цим абсолютно погоджуємося) честь виникла після виникнення суспільства і не могла бути предметом суспільної угоди і символізує повернення до природного стану і тимчасовому звільненні від влади тих законів, які в даному випадку недостатньо захищають громадянина.

Вчений наголошує на тому, що ідеї честі зникають і при крайній політичній свободі і при крайньому деспотизмі. При деспотизмі законів є зайвим вимагати поваги інших, при деспотизмі людей знищується громадянське існування особи. Честь є одним з основних начал тих монархій, в який існує помірний деспотизм і в яких вона складає теж саме, що в деспотичних країнах революція : повернення на час в первісний стан та нагадування властителю про рівність людей.

Чезаре Беккарія був противником дуелей, як способу захисту честі та гідності особи. Він наголошував на тому, що кращим способом попередити такий злочин, як поєдинок є покарання ініціатора, який подав привід до поєдинку і оголошення невинним того, хто змушений захищати те, що існуючими законами не забезпечується, іншою мовою свою честь, і хто повинен показати іншим громадянам, що він боїться тільки законів, а не людей [1, с. 102]. Тобто вчений вказував на те, що встановлення відповідальності за порушення честі є окрім відновлення доброго імені потерпілого ще і засобом запобігання більш небезпечного злочину – вбивства людини на дуелі.

Виказував своє негативне відношення Беккарія і до таких протиправних вчинків як доноси про вчинення злочинів. Він вважав, що таємні обвинувачення існують внаслідок слабого державного устрою і стали необхідними. Але така ситуація призводить до того що люди стають брехливими. Вони звикають приховувати свої справжні почуття і стають нещасними. З таких людей, вважає вчений, не можна створити хоробрих воїнів, представників влади, які б вільно, красномовно, з любов'ю до Батьківщини роз'яснювали і підтримували б істинні інтереси суверена...[1, с. 107]. Що ж це за державний устрій, при якому влада боїться свого громадянина, наголошує Беккарія. Як сучасно звучать ці слова! Влада нашої країни повинна обов'язково прислухатися до них. Дослідник справедливо далі вказує на те, що при будь-якому правлінні: республіканському чи монархічному наклепник повинен підлягати покаранню, яке погрожувало особі, яку він звинувачував.

В роботі Чезаре Беккарія досліджував і покарання, які слід застосовувати до осіб, які вчинили порушення честі та гідності інших людей. Одним з них є безчестя. Його він називав знаком громадського осуду, який позбавляє винного громадської поваги, довіри Батьківщини і братського відношення з боку суспільства. Безчестя не повинно залежати від свавілля закону. Воно повинно виходити з природи речей і відповідати загальнолюдській моралі або тій яка залежить від особливих умов існування тієї чи іншої нації. В іншому випадку буде втрачена повага до закону або в суспільстві зникне уява про мораль і чесність. Разом з тим, він вважає, що не можна часто карати безчестям, тому що безчестя багатьох не падає ні на кого. Дослідник виступає проти тілесних та шкідливих для здоров'я покарань за злочини проти честі. Він пропонує висміювання та безчестя таких осіб. Такі покарання здійснюють істотний вплив на винних осіб.

Подальші дослідження дозволили зробити висновок про те, що честь людини слід розглядати з двох сторін. Перед усім – це добре ім'я окремої людини, колективу або великої групи людей, їх позитивна моральна репутація, на відміну від безчестя – негативної моральної репутації. Вона виникає та існує у громадській думці, у свідомості людей, які знають особистість. Але вона все ж таки залишається честю самої людини, бо складається як оцінка її поведінки, всієї суспільно значущої діяльності цієї людини. Добре ім'я людини породжує повагу до неї, яка отримує різноманітні форми – від повсякденного поважливого відношення до високих знаків громадського визнання, урядових нагород, почесних звань, всенародної слави. «У самої особистості виробляється»



ся свідомість та почуття честі – бажання заслужити позитивну оцінку людей, які її оточують, їх повагу, уникнути зневаги, громадського осуду, на кінець висока особиста вимогливість до своєї моральної репутації. Це почуття честі – досить впливова моральна якість, яка заставляє людину вести себе морально навіть тоді, коли вона не знаходиться під безпосереднім контролем громадської думки про неї. Ця якість сприяє формуванню у людини високих моральних якостей – відчуття обов'язку, совісті тощо» [2, с. 23-24]. Більшість вчених, які займалися цією проблемою сходяться у думці про те, що з об'єктивної сторони честь визначається як моральна оцінка (визнання) гідності (діяльності, поведінки) особистості іншими людьми або громадською думкою, тобто репутація [3, с. 45]; [4, с. 19]. Але яка саме репутація характеризує честь особистості? Честь з зовнішньої сторони це не люба репутація особистості, а лише її моральна репутація, яка являє собою оцінку людини з боку суспільства, яка склалася на основі інформації про поведінку, діяльність та вчинки людини. Така оцінка з боку суспільства носить загальний та відносно стійкий характер.

Таким чином, Чезаре Беккарія були визначені передумови існування такої соціальної цінності, як честь особистості і наведені достатньо вагомі аргументи щодо правової її охорони, в тому числі і кримінально-правовими засобами. Українському законодавцю слід дослухатися до думки видатного вченого і встановити кримінальну відповідальність за злочини, безпосереднім об'єктом яких є честь та гідність особистості як найвищої соціальної цінності в нашій державі, яка визначена діючою Конституцією нашої країни.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях : монография / Ч. Беккариа. - М. : ИНФРА-М, 2004. - 184 с.;
2. Блюмкин В. А. Этика и жизнь : монография / В. А. Блюмкин. - М. : Политиздат, 1987. - 112 с.;
3. Сергеев А. П. Право на защиту репутации : монография / А. П. Сергеев. - М. : О.С.К., 1989. - 167 с.;
4. Малейна М. Н. Защита чести, достоинства, деловой репутации предпринимателя / М. Н. Малейна // Законодательство и экономика. 1993. - № 24. - С. 18-20.



**Шаповал Владимир Николаевич,**

доктор философских наук, профессор  
(Харьковский национальный университет внутренних дел,  
г. Харьков, Украина)

---

## **ФИЛОСОФИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ И НАКАЗАНИЯ: ОТ Ч. БЕККАРИА ДО М. ФУКО**

---

Когда идет речь о важнейших проблемах философии права, таких как: идеальное государственное устройство, соотношение блага личности и государства, справедливость, свобода, право, – нельзя обойти вопрос о нарушении права, а также причинах и последствиях такого нарушения. Проблема преступления и наказания нередко была предметом размышлений философов и политических мыслителей от античности до наших дней. Одна из наиболее глубоких и продуманных концепций, связанных с этой проблемой, представлена в трактате Чезаре Беккариа «О преступлении и наказании». Основные идеи указанной работы привязаны к реалиям своего времени. Однако современная преступность, как и система борьбы с нею, ни по масштабам, ни по структуре, ни по своим следствиям, ни в какое сравнение не идет с тем, что было во времена итальянского мыслителя. Возникает вопрос: насколько сегодня актуальны идеи Ч. Беккариа, а также, какие трансформации претерпели философские взгляды на рассматриваемую проблему?

Согласно представлениям Ч. Беккариа, центральной частью существовавших в его время воззрений на справедливое общество было убеждение о том, что благо общества неотделимо от разума и свободы. Разум требует, чтобы права и свободы были защищены от посягательств тех лиц, которые стремятся присвоить себе значительную долю свободы других людей. Для того, чтобы воспрепятствовать эгоистическим поползновениям отдельных индивидов ввергнуть общество в пучину хаоса, необходимо «воздействовать на чувства». Ни моральные увещания, ни высокопарные речи, ни высокие истины не могут удерживать от взрыва страстей, которые, управляют поступками большинства людей. Именно «воздействие на чувства», по мнению Беккариа, является действительным наказанием за совершенные преступления, ибо, как показывает опыт, «массы не в состоянии ни усвоить твердые правила поведения, ни противостоять всеобщему закону разложения, проявление которого наблюдается и в мире физических явлений, и в сфере морали» [1, с. 68]. Цель наказа-

ния, в конечном счете, должна заключаться «в предупреждении новых деяний преступника, наносящих вред его согражданам, и в удержании других от подобных действий» [1, с. 108].

Дальнейшее продолжение указанные идеи получили продолжение в философии И. Канта. По мнению немецкого философа, наказание следует налагать на индивида только в том случае, что он действительно совершил преступление. При этом, с человеком никогда нельзя обращаться как с средством достижения цели другого лица, смешивать человека с «предметами вещного права». Согласно глубокому убеждению Канта, «Карающий закон есть категорический императив, и горе тому, кто в изворотах учения о счастье пытается найти нечто такое, что по соображениям обещанной законом выгоды избавило бы его [преступника, – В.Ш.] от кары... ведь если исчезнет справедливость, жизнь людей на земле уже не будет иметь никакой ценности» [3, с. 256]. Главным принципом при определении степени вины и ответственности, должен быть принцип равенства, согласно которому суд при вынесении своего решения, должен сохранять полную беспристрастность и руководствоваться законом и принципами справедливости.

Кант не разделял такую точку зрения Ч. Беккариа, говорившего о неприменимости смертной казни к тяжким преступлениям, на том сновании, что такое наказание не могло содержаться в первоначальном общественном договоре, заключенном людьми с целью образования государства. Опираясь на принцип равенства, немецкий философ утверждал, что, если некто совершает преступление – убивает невинного человека, – он должен умереть. «Здесь нет никакого суррогата для удовлетворения справедливости, – подчеркивал Кант. – Жизнь, как бы тягостна она ни была, неоднородна со смертью; стало быть, нет и иного равенства между преступлением и возмездием, как равенство, достигаемое смертной казнью преступника, приводимой в исполнение по приговору суда, но свободной от всяких жестокостей, которые человечество в лице пострадавшего могло бы превратить в устрашение» [3, с. 238].

Не обошел вниманием философско-правовые размышления Беккариа также и Гегель. Он, как и Кант, полагал несостоятельным тезис Беккариа о том, что смертная казнь должна быть отменена, поскольку в общественном договоре не может содержаться согласие индивидов на собственную смерть. Государство как таковое, по Гегелю, не может быть предметом договора. Защита и обеспечение жизни и собственности индивидов не является субстанциальной сущностью государства. «Государство, –

подчеркивал Гегель, – есть то наивысшее, которое притязает на саму эту жизнь и собственность и требует, чтобы они были принесены в жертву» [2, с. 148]. Иными словами, интересы целого – государства, – должны превалировать над интересами отдельных индивидов. Только в этом случае ткань социальной жизни будет сохранена, и общество будет иметь возможности для поступательного развития.

Гегель различал внешнюю и внутреннюю стороны преступления. С внешней стороны, преступление есть посягательство на чье-то право. Но философия не останавливается на внешней стороне вопроса. С философской точки зрения, преступление – это нарушение права как такового. Следовательно, наказание – это восстановление возникшего нарушения. Виды, формы и методы наказания могут быть различными, но по своей сути, наказание – это восстановление нарушенного права как восстановление нарушенного объективного социального равновесия в обществе. Принцип равновесия между преступлением и наказанием в каждом конкретном случае может приобретать свои очертания. Исключением, является умышленное убийство. Такое преступление должно караться только смертью. Поскольку «жизнь составляет наличное бытие во всем его объеме, – писал Гегель, – наказание не может заключаться в некоей ценности, которой не существует, но также должно состоять только в лишении жизни» [2, с. 151]. Гегель здесь стоит на той точке зрения, что никакие ценности не могут оправдать совершения убийства, тем более, что любые ценности, в конечном итоге, условны.

Проблемы преступления и наказания затрагивал в своих работах К. Маркс. Исходя из диалектико-материалистических методологических позиций, он указывал: «Должно быть, есть что-то гнилое в самой сердцевине такой социальной системы, которая увеличивает свое богатство, но при этом не уменьшает нищету, и в которой преступность растет даже быстрее, чем численность населения» [5, с. 2]. Для К. Маркса было совершенно очевидным, что корни преступности лежат в экономических отношениях капиталистического общества, основу которого составляет частная собственность. Отсюда следовал важнейший вывод, что изменить социальную ситуацию к лучшему можно лишь на путях изменения экономических отношений общества.

Прослеживается конкретизация понимания проблемы соотношения преступления и наказания от Ч. Беккариа через Канта и Гегеля к К. Марксу. Требование Беккариа, согласно которому, «где нет действия, причиняющего вред, не должно быть и наказания» [см. 1, с. 85], было подчинено стремлению провести

грань, отделяющую преступление от греха и безнравственности. Согласно Канту, при рассмотрении преступления и наказания необходимо неукоснительно придерживаться требований категорического императива. Исходя из диалектики внутреннего и внешнего, Гегель настаивал, что наказывать нужно лишь за деяния, а не за мысли и намерения. Маркс в своих воззрениях на эту проблему шел еще дальше и от индивидуально-психологических причин преступности переходил к анализу экономических и социальных корней этого явления.

Как справедливо отмечает М. Фуко, к концу XVIII века, не в последнюю очередь под влиянием работы Ч. Беккариа, наказания стали постепенно гуманизироваться. Все прошедшие века обряд наказания был равен, а то и превосходит в жестокости само преступление. Он приучал зрителей к жестокости, тогда как должен был бы отвращать от нее. В подтверждение своей мысли Фуко приводит слова Беккариа, говорившего по поводу смертной казни, что это, по сути, «Убийство... совершаемое хладнокровно, без угрызений совести» [6, с. 16]. Фуко был убежден, что наказание должно быть искусством последствий. Вместо того, чтобы соотносить строгость наказания и тяжесть проступка, надлежит анализировать два следующих за преступлением события: его собственные следствия и следствия наказания. «Преступление, не имеющее последствий, – писал Фуко, – не требует наказания; так же как... общество, находящееся на грани распада и исчезновения, не имеет права возводить эшафоты» [6, с. 104]. К наказанию следует применять тот принцип, что наказывать нужно ровно в той мере, какая достаточна для предотвращения нового преступления.

В этой связи, Фуко говорит о ряде правил, которые должны использоваться при разработке системы наказаний и их применении.

Правило минимального количества. «Преступление, – писал Фуко, – совершается потому, что обеспечивает определенные выгоды» [6, с. 105]. Отсюда, намерение совершить преступление должно ассоциироваться с существенными невыгодами для того, кто задумал совершить его, и тогда преступление перестанет быть желаемым.

Правило достаточной идеальности. Если мотивом преступления является ожидаемая выгода, то эффективность наказания будет заключаться в ожидаемой невыгоде. Предчувствие страданий, связанных с наказанием и ожидаемой невыгодой должны предотвращать повторение преступления [6, с. 106].

Правило побочных эффектов. Наказание в значительной степени должно оказывать воздействие на тех, кто еще не совершил проступка. Аргументируя это правило, М. Фуко приводит мнение Ч. Беккариа, утверждавшего, что смертная казнь должна быть исключена и заменена пожизненной каторгой. Для того, кто ставит себя на место раба, претерпевающего страдания, «все моменты рабства стягиваются в одно представление, которое становится поэтому более ужасным, чем мысль о смерти» [6, с. 107]. Беккариа считал каторгу и экономически идеальным наказанием, поскольку «оно минимально для того, кто его претерпевает (и будучи превращен в раба, не способен совершить свое преступление еще раз), и максимально для того, кто рисует его в воображении» [6, с. 107].

Правило абсолютной достоверности. Законы должны быть неумолимыми, а те, кто приводит их в исполнение, – непреклонными. Ни одно совершённое преступление не должно ускользнуть от взгляда тех, кто вершит правосудие. Ничто так не ослабляет действие законов, как надежда на безнаказанность. Вместо того, чтобы быть строже, подчеркивает Фуко, нужно быть бдительнее. «Полиция и юстиция должны действовать вместе, как два взаимодополнительных элемента одного процесса: полиция – гарантируя воздействие «общества на каждого индивида», юстиция – гарантируя «права индивидов по отношению к обществу» [6, с. 108].

Правило общей истины. Казалось бы, что мы живем в цивилизованное время. Но пытки с целью получить признание в совершении преступления продолжают. Такую практику следует признать глубоко порочной. Она не имеет ничего общего с выяснением истины. «Подобно математической истине, – подчеркивает Фуко, – истинность преступления должна быть признана только в том случае, если она полностью доказана.... Для получения доказательства судья должен использовать не ритуальные формы, а обычный человеческий разум, присущий также философам и ученым... Теоретически судью следует рассматривать как «философа, который намерен открыть интересную истину...» [6, с. 109].

Правило оптимальной спецификации. Требуется исчерпывающий, ясный кодекс, определяющий преступления и устанавливающий наказания за них. Одновременно с необходимостью классификации преступлений и наказаний, возникает необходимость индивидуализации наказания в соответствии с особым характером каждого преступника... Индивидуализация представляет конечной целью безупречного кодекса.

«Пусть наказания будут скорее школой, чем празднеством, – подчеркивал Фуко, – скорее вечно открытой книгой, нежели церемонией. Тайное наказание – наполовину тщетное наказание. Надо позволить детям приходить в места, где отбывают наказание, и постигать там азы гражданственности. А взрослые люди должны периодически вновь изучать законы» [6, с. 124]. Такое «ритуальное раскодирование», надо повторять как можно чаще. «Если раскодирование наказания осуществлено успешно, – указывал Фуко, – если траурная церемония проходит должным образом, то преступление начинает восприниматься как несчастье, а злоумышленник – как враг, которого вновь приучают к жизни в обществе» [6, с. 125].

Только в том случае, если при разработке системы наказаний указанные правила будут применяться системно, наказания за совершенные преступления будут достигать своей цели.

Подводя итоги, необходимо отметить следующее. Достоинством философского анализа проблем соотношения преступлений и наказаний является всесторонность и системность подходов к рассматриваемому явлению, позволяющим учитывать все обстоятельства и найти оптимальные решения проблемы. Криминальная ситуация в мире за последние два столетия, а также соотношение между преступлениями и наказаниями характеризуются двумя противоречивыми тенденциями. С одной стороны, совершенно определенно жестокость наказаний не является залогом снижения преступности. Осознание указанного факта способствовало последовательной гуманизации системы наказаний в наиболее цивилизованных странах мира. В частности, ликвидирована смертная казнь, на чем в свое время настаивал Ч. Беккариа. С другой стороны, общее число преступлений в мире, в т.ч., – рецидивная преступность, возрастает [см. 4]. Философский взгляд на указанные обстоятельства заставляет сделать тот вывод, что сама по себе система наказаний, какой бы продуманной и гуманной она ни была, не в состоянии существенно повлиять на уменьшение числа преступлений. Корни преступности следует искать в ином, а именно, – в экономических, социально-политических, нравственных и даже религиозных отношениях общества. В этой связи представляется достаточно аргументированной точка зрения марксизма, согласно которой истоки преступности лежат в экономических отношениях общества. По нашему мнению, следует идти еще дальше и учитывать весь спектр духовной жизни общества, включая политику, мораль, религию, искусство и другие стороны духовной жизни общества. Достаточно актуальным представляется обращение к исследова-

ниям состояния преступности, а также системы наказаний за уголовные преступления в тех государствах, где господствующим является религиозное мировоззрение. Преступность здесь во много раз ниже, чем других странах мира, и причина этого – не в особой системе наказаний, а в нравственной атмосфере таких обществ, вытекающей из основополагающих принципов господствующей там религии.

#### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Бекариа Чезаре. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Бекариа. – М.: Фирма «СТЕЛС». БИМПА, 1995. – 304 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Г.В.Ф. Гегель; пер. с нем. – М.: Мысль, 1990. – 528 с.
3. Кант И. Метафизика нравов / И. Кант; пер. с нем // Соч. в 6 т. – М.: Мысль, 1965. – 480 с. – Т. 4. – Ч. 2.
4. Лунев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции / В.В. Лунев. – Изд. 2-е. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 912 с.
5. Маркс К. Население, преступность и пауперизм [Электронный ресурс] / К. Маркс. – Режим доступа: [http://www.k2x2.info/filosofija/sobranie\\_sochinenii\\_tom\\_13/p63.php](http://www.k2x2.info/filosofija/sobranie_sochinenii_tom_13/p63.php)
6. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / М. Фуко; пер с франц. – М.: Ad. Marginem, 1999. – 480 с.





**Шевцов Сергей Павлович,**

доктор философских наук, доцент  
(Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова,  
г. Одесса, Украина)

---

## **ЧЕЗАРЕ БЕККАРИА: ФИЛОСОФСКИЙ РАКУРС ВРЕМЕННОГО И ВЕЧНОГО**

---

Философский анализ предполагает два возможных направления: во-первых, историко-философский и, во-вторых, собственно философский, который на деле всегда оказывается актуально-философским. Это разделение направлений не является абсолютным, их пути то сплетаются, то расходятся вновь, но разделение этих направлений предполагает различие установок анализирующего. В данном случае речь будет идти об актуально-философском анализе, иначе говоря, попытке воспроизвести постановку фундаментального вопроса труда Чезаре Беккариа «О преступлениях и наказаниях» применительно к современному состоянию нашего общества.

Что это за вопрос? Сам автор говорит во «Введении» следующее: «...Никогда еще законы не были результатом объективного исследования человеческой природы, что позволило бы сконцентрировать их с помощью усилия большинства людей для достижения единой цели и рассматривать эту цель исключительно как наивысшее счастье для максимально большего числа людей» [1, с. 64]. То есть, ставится задача на основании выявленного автором (или заимствованного им) понимания человеческой природы сделать по крайней мере первый шаг в направлении общих принципов законодательства, с целью преобразить последнее таким образом, чтобы оно соответствовало обозначенной исключительной цели.

Чтобы как-то приблизиться к пониманию философской ценности труда Ч. Беккариа, нужно разобрать последовательно несколько вопросов. Во-первых, действительно ли человеческая природа должна быть основанием законов? Во-вторых, в какой мере предложенная итальянским мыслителем цель является состоятельной в качестве цели? Наконец, если на два предыдущих ответа мы получим утвердительный ответ, возникает третий вопрос: какого рода усилия должны быть приложены для осуществления законами поставленной цели?

Историко-философский подход предполагает прояснение, насколько полно, последовательно и непротиворечиво справился

в своем труде с этими вопросами сам Чезаре Беккариа. Актуально-философский подход сосредоточен на том, насколько актуальны подобного рода вопросы и их решения для современного общества. В этом плане историко-философский подход может и должен выступать основанием для собственно философского.

В отечественной литературе исследований относительно философских оснований Беккариа чрезвычайно мало, но их совсем не много и в зарубежной литературе. Многократные упоминания работ итальянского философа, экономиста и администратора в учебниках и обзорных работах серьезного анализа не предполагают; посвященных творчеству Беккариа монографий практически нет; остаются лишь предисловия и отдельные статьи, которых тоже немного. Легче составить себе представление о Беккариа-экономисте – экономические взгляды итальянского маркиза рассмотрены в работе Питера Гроенвегена [2], но философский фундамент его взгляда на экономику представлен слабо и там. В замечательных работах историка Франко Вентури – прежде всего первом и пятом томах его «Реформации XVIII века» [3], [4], а также энциклопедической статье о Беккариа для итальянского библиографического словаря [5] (которую во многом воспроизводит вступление к русскому изданию [1, с. 13-51]) внимание сосредоточено больше на взаимодействии знаменитого маркиза с современниками (кружке вокруг журнала «Кафе», французскими просветителями) и на истории распространения его книги, чем на глубинных основаниях его учения. О Беккариа часто говорят как об «итальянском Руссо» [1, с. 19; 5], а Йозеф Шумпетер даже назвал его «(Адам) Смит-итальянец» [6, с. 217]. Исследователи признают его гениальность, но это ничуть не проясняет дело.

В краткой статье нет возможности предложить обстоятельный анализ фундамента философских взглядов Ч. Беккариа, здесь возможно лишь наметить некоторые положения такого анализа. Относительно вопроса о том, действительно ли человеческая природа должна быть основанием законов? Прежде всего, стоит уяснить, как представлял человеческую природу Беккариа и как представляем ее сегодня мы. Здесь Беккариа следует не Руссо, как можно было бы предположить, а Гоббсу. Он воспроизводит именно гоббсовскую модель «естественного состояния»: уже во «Введении» он пишет, что законы объединили до того обособленных людей [1, с. 70] и что причиной этого объединения послужило состояние войны между индивидами. Более того, он утверждает, что на новом этапе эта война приняла форму войны между народами, и что право наказания рождается

из совокупности тех долей свободы, которые пожертвовали государству индивиды [1, с. 71]. Если учесть, что Беккариа неоднократно говорит о необходимости «геометрического» решения [1, с. 85, 104] – в том же смысле, в каком его искал Гоббс, и о страстях, владеющими человеком и порождающими хаос за пределами общественных установлений [1, с. 84], то всякие сомнения в том, что Беккариа следует модели Гоббса, а не Локка или Руссо, отпадают.

С XIX века укрепился иной взгляд на человека и его природу: в качестве первоначального состояния стала рассматривать коллективная связанность, в рамках которой постепенно формировался обособленный индивид – стадии развития общества определялись и в свою очередь определяли растущую степень высвобождения индивида из первичной связанности. Таким образом, природа индивидуального человека получила в принципе возможность развития, на каждом этапе человеческого сообщества она приобретает новые черты, что и позволяет говорить о некотором росте гуманизма. Степени усложнения социальной интеграции предполагают рост свободы как вариативности типов поведения членов сообщества. В соответствии с этим акцент связанности переносится с внешних форм организации на внутреннее – мораль, признание прав другого, толерантность. Само появление работы Беккариа и выраженных в ней идей может служить тому подтверждением, так как, скажем, «Молот ведьм» Г. Крамера и Я. Шпренгера, вышедший в свет в 1486 году, рассматривался в свое время, сколь это ни странно звучит сегодня, как гуманистическая книга, то есть книга заботы о человеке, книга, способствующая спасению человека, обретению им своей подлинной природы.

Возможно, именно в силу того обстоятельства, что европейское сообщество достигло нового этапа своего развития, а стало быть, нового этапа выявления своей природы (процесс, еще далеко не заверченный), Беккариа, несмотря на более чем тысячелетнюю историю правовой традиции, и имел право сказать: «Никогда еще законы не были результатом объективного исследования человеческой природы» [1, с. 64],.

В связи с этим возникает вопрос, на каком этапе своего развития находится современное общество (как наше, так и европейское), какова человеческая природа, открывающаяся нам сегодня и какой характер должен носить современный гуманизм. Авторы прошлого века восхищенно писали о категоричном неприятии итальянским гуманистом пыток в каком бы то ни было виде. Его расхождение по данному вопросу с большинством

французских просветителей рассматривалось как свидетельство гениальности Беккариа, его способности опередить время и сформулировать норму будущего сообщества. Но наступивший XXI век неожиданно поставил вопрос о пытках с новой остротой. При этом, если Беккариа в чем-то при аргументации против применения пыток использовал доводы, которые можно охарактеризовать как утилитаристские, пытаясь соединить плохо соответствующие друг другу теорию общественного договора и принципы утилитаризма [7, с. 4], то оправдание пыток на современном этапе как раз базировалось на основаниях утилитаризма.

Является ли нынешнее состояние деградацией или отказом от принципов гуманизма? Скорее можно предположить, что пытки, как и наказание вообще, вводятся в отношении преступников с целью сохранения сообщества. И к рубежу XIX-XX веков отказ большинства цивилизованных стран от применения пыток был связан, прежде всего, с устойчивостью социума, которому более не угрожали отдельные преступники или даже их немногочисленные объединения. Но все приобрело совершенно иной характер, когда эти же сообщества столкнулись с широкими международными организациями, направленными на их разрушение (если даже не брать периоды войн). В первую очередь это затронуло США и Израиль. В тот момент, когда само существование сообщества (в привычном смысле) оказалось под угрозой, применение пыток обрело статус возможного и даже в определенной мере «гуманного» решения проблемы. Причинить боль немногим виновным, чтобы спасти от боли многих невинных. И аналогично обстоит дело со смертной казнью – при отсутствии угрозы сообществу причинение смерти представляется безусловным злом, но при наличии угрозы, например, во время войны, причинение смерти врагу рассматривается как всецело оправданное и даже естественное действие.

Все сказанное позволяет поставить вопрос о гуманизме и природе человека совершенно в иной плоскости: необходимо найти, пользуясь языком Гоббса-Беккариа, «геометрическое решение» проблеме соотношения гуманности отдельного индивида и общества. Мы достигли уровня международных корпораций, чья мораль во многом остается загадкой, но которые существенно влияют на мораль как отдельного человека, так и сообщества в целом. С другой стороны, налицо определенное и все более растущее отстранения человека от сообщества, в котором он существует. Показательным примером такого отстранения является часто используемая форма аргументации сторонников применения пыток для террористов и врагов: представьте себе, говорят

они, что ваши близкие оказались заложниками – согласитесь ли вы применить пытки к арестованному террористу для спасения родных или во имя абстрактных норм гуманизма существенно снизите шанс ваших близких на спасение? Этот аргумент встречается все чаще, и он заслуживает серьезного изучения. Здесь нам едва ли поможет текст Беккариа, но изучение формирования принципов, лежащих в его основании, вполне может это сделать. Как «геометрически» отделить меры наказания для отдельных людей от мер наказания для представителей структур или организаций, несущих реальную угрозу существованию сообщества? До сих пор таким средством являлась война – еще римское право предполагало одни законы внутри городских стен, и совсем другие нормы – нормы войны – вне их. Но современная война стремительно меняет свой облик, от столкновения больших воинских масс она переходит к локальным стычкам внутри городов, где крайне сложно провести грань между комбатантами и нон-комбатантами. Можно вспомнить, что К. Шмитт считает ключевым понятием для определения «политического» понятие врага [8]: в данном случае это означает, что на уровне политики мы имеем дело только с союзниками и врагами, здесь нет третьей стороны, нет полутонов. Учитывая историю человечества, правильно будет перефразировать знаменитое высказывание К. Клаузевица: политика является продолжением войны другими средствами. Этим только и может объясняться та крайняя степень напряжения и озлобленности, которая возникает неизвестно откуда из мирной жизни. Она всегда свидетельствует об угрозе разрушения привычного социума и привычных форм жизни (точнее, понимаемых как соответствующие природе индивида). И здесь мы возвращаемся к Беккариа – готовы ли мы сегодня поставить вопрос о гуманизме не внутри отдельного социума, а на внешнем для него уровне. Международное право – дитя двух мировых войн – всего лишь первый шаг в этом направлении. Но безусловно, что в основе и здесь может лежать только представление человека о своей природе и больше ничего. «Суровость наказания, – говорит Беккариа, – должна соответствовать уровню развития нации». У него это звучит как императив, но мы можем сказать иначе: суровость наказаний свидетельствует об уровне развития нации. Речь о наказаниях внутри сообщества, и нам еще предстоит выяснить, каков действительный уровень нашего развития. А вот что касается межсоциальных отношений (я не говорю «международных», потому что это могут быть отношения разных социумов и в пределах одной страны и даже одного народа), которые Беккариа не затрагивал

вовсе, то здесь можно без преувеличения сказать, что если мы и не находимся на стадии дикости, то еще только-только из него вышли.

### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. – М.: «Стелс», 1995. – 304 с.
2. Groenewegen P. Eighteenth Century Economics: Turgot, Beccaria and Smith and their Contemporaries. Routledge, 2002. – 448 p.
3. Venturi F. Settecento riformatore. / 1, Da Muratori a Beccaria. Torino : G. Einaudi, 1969. – Vol. 1. – 768 p.
4. Venturi F. Settecento riformatore. V, L'Italia dei lumi (1764-1790). Tomo primo: La Rivoluzione di Corsica. Le grandi carestie degli anni sessanta. La Lombardia delle riforme. – Torino: G. Einaudi, 1987. – 857 p.
5. Venturi F. Beccaria, Cesare / Dizionario Biografico degli Italiani. –Volume 7. –1970. [Электронный ресурс]. – [Режим доступа]: [http://www.treccani.it/enciclopedia/cesare-beccaria\\_%28Dizionario-Biografico%29/](http://www.treccani.it/enciclopedia/cesare-beccaria_%28Dizionario-Biografico%29/)
6. Schumpeter J. A. History of Economic Analysis: With a New Introduction. –Oxford University Press, 1996 [First edition 1959]. – 1320 p.
7. Hoggard K. P. On Crime, Punishment, and Reform of the Criminal Justice System // Athene Noctua: Undergraduate Philosophy Journal. – No. I (Spring 2013). – P. 1-7.
8. Шмитт К. Понятие политического // Вопросы социологии. – 1992. – № 1. – С. 37-67.



**Шевченко Ольга Вікторівна,**

кандидат юридичних наук

*(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)*

---

## **ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ ДО УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ТА ЗАМІНИ НЕВІДБУТОЇ ЧАСТИНИ ПОКАРАННЯ БІЛЬШ М'ЯКИМ**

---

Застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення на сьогодні є доволі розповсюдженою процедурою, рідше застосовується заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, але число таких випадків зростає, хоча й незначно. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким передбачено статтями 81 і 82 Кримінального кодексу України (далі КК України). Вбачається, що незначна поширеність застосування другої норми зумовлюється певною традицією, за якою заміна виступала певною альтернативою умовно-дострокового звільнення, через те, що протягом існування даного інституту за радянських часів кримінальне законодавство закріплювало їх у одній статті, вказуючи на можливість застосування або звільнення або заміни при однаковій оцінці ступеня виправлення засудженого. Крім того, заміна пов'язана з залишенням засудженого у сфері відання органів або установ виконання покарань, що покладає додаткову відповідальність на адміністрацію установи, що клопотала про поширення на особу даної заохочувальної норми. Очевидно, що дані норми регулюють відносини кримінальної, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої сфери, а тому ці інститути є міжгалузевими правовими інститутами.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання являє собою дострокове звільнення засудженого від подальшого відбування призначеного йому покарання за умови, що він своєю сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким застосовується коли засуджений став на шлях виправлення і для закріплення досягнутих результатів бажано продовжити виправний вплив на нього в інших, менш суворих умовах. Застосування цих інститутів підтверджує принцип кримінального права, згідно з яким покарання не є самоціллю, а призначається для виправлення особи і попередження вчинення нею нових злочинів.

Деякі вчені розглядають інститути умовно-дострокового звільнення та заміни виключно як інститут кримінального права. У якості аргументів на користь цієї позиції зазначається, що передумови, підстави і кримінально-правові наслідки визначаються саме у кримінальному законодавстві. І хоча процедурні питання здійснення заміни регламентовані в кримінально-процесуальному законодавстві, але воно як раз і спрямоване на регламентацію застосування тих чи інших кримінально-правових норм та інститутів [1, с 26-27].

Дійсно кримінальний закон встановлює: по-перше, передумови умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким; по-друге, кримінально-правові наслідки застосування даних інститутів. Відповідно, можна стверджувати, що кримінальне законодавство закріплює лише критерії для застосування вказаних заохочувальних інститутів – це поведінка засудженого та ставлення до праці протягом перебування в місцях позбавлення волі. Проте, за якими показниками має робитися висновок про сумлінність такої поведінки і ставлення до праці - чинне кримінальне законодавство не зазначає, так само як і саме поняття виправлення. Визначення терміну «виправлення» особи надане у ст. 6 КВК України, під ним розуміється процес позитивних змін, які відбуваються в її особистості та створюють у неї готовність до самокерованої правослужняної поведінки. А його критерії (показники) виправлення взагалі закріплені на рівні відомчих нормативних актів Державної пенітенціарної служби України. Порядок застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання і заміни невідбутої частини покарання більш м'яким визначає КПК України, а КВК України - підстави, строки прийняття рішення щодо доведення певного ступеня виправлення засудженим та механізм ініціювання розгляду цього питання судом. Окремі норми, що регламентують порядок підготовки подання - документу, що є підставою для розгляду питання про застосування досліджуваних інститутів, містяться в актах Кабінету Міністрів України, зокрема, Положенні про спостережні комісії, затверджене постановою № 429 від 01.04.2004 року. Таким чином, лише на підставі кримінального закону, без звернення та використання норм кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, та інших нормативних актів неможливо реалізувати норми КК України. І це є головною аргументацією для ствердження того, що ці інститути відносяться до міжгалузевих.

Існує думка, що умовно-дострокове звільнення покликано сприяти досягненню цілей покарання, оскільки виступає засо-



бом моральної зміни засуджених, а також фактором забезпечення їх правослухняної поведінки. Так, В.М. Трубников вважає, що перспектива дострокового звільнення від кримінально-правового покарання справляє на засуджених суттєвий виховний вплив. Усвідомлення суб'єктом того, що його позитивна поведінка під час відбування покарання сприятиме достроковому звільненню з кримінально-виконавчої установи значно полегшує здійснення з ним відповідної роботи з боку органів та установ виконання покарання та закріплення результатів карально-виховного впливу. Тому дуже важливо, щоб органи, які видають виконанням покарання, спостережні комісії, служби у справах дітей обов'язково вчасно й детально роз'яснювали засудженим зміст заохочувальної норми про умовно-дострокове звільнення, оскільки передбачений тут захід є важливим стимулом виправлення засудженого [2, с. 75].

Такий підхід справедливо критикує І.С. Яковець, оскільки як теоретичні положення, так і практика застосування умовно-дострокового звільнення й заміни невідбутої частини покарання більш м'яким доводять неможливість визнання даних інститутів засобами стимулювання виправлення засуджених [3, с.19]. У теперішній час вивчення особистості засудженого та оцінка ступеня його виправлення базуються, переважно, на оцінці його поведінки під час відбування покарання без врахування психологічних та особистісних специфічних рис. При цьому визначальне значення для адміністрації установи виконання покарань має ступінь керованості засудженим, внаслідок чого «пристосуванці», як правило, отримують переваги в умовах відбування покарання та застосування умовно-дострокового звільнення.

Очевидно, що прагнення скоріше вийти на волю - цілком природне прагнення, і домагатися цього бажає практично кожен засуджений. Тісно пов'язана з можливістю звільнитися раніше - за умовно-достроковим звільненням - поведінка засудженого, виконання ним вимог представників адміністрації. І.С. Яковець у своєму дослідженні встановила, що умовно-дострокове звільнення сприймається значним числом (87%) засуджених у якості компенсації за понесені в установі виконання покарань страждання. І на увазі маються зовсім не страждання, обумовлені фактом ізоляції та триманням в колонії, а незручності й позбавлення, що витікають з міжособистісних відносин між засудженими і персоналом, необхідністю вислужитись перед працівниками та налагодити з ними стосунки. Засуджені вказали, що відчуття стану приниження та «виконання ролі рабів» фактично є ціною, яку потрібно заплатити за умовно-дострокове

звільнення, причому 56% опитаних готові на це задля найскорішого виходу на свободу. Тобто, для засуджених умовно-дострокове звільнення виступає засобом досягнення мети як можна скорішого звільнення, але не мети виправлення [3, с.20]. Саме через визначальне значення для засуджених саме мети дострокового звільнення, інститут заміни невідбутої частини покарання у виді позбавлення волі більш м'яким не набув широкого застосування на практиці. Засуджені доволі часто відмовляються від застосування цієї заохочувальної норми тоді, коли позбавлення волі замінюється на обмеження волі. Встановлено, що самі по собі більш м'які умови тримання не відіграють для засуджених особливого значення, особливо враховуючи, що різниця полягає лише у кількості побачень та межах пересування. Заміна невідбутої частини позбавлення волі покаранням у виді обмеження волі, за визначенням засуджених, тягне за собою значне число негативних наслідків, які не перевищують позитивних надбань: переведення до іншої установи та потреба наново встановлювати стосунки з персоналом (доволі часто це поєднується з територіальною зміною, що створює додаткові ускладнення для рідних); необхідність обов'язкового залучення до праці, як правило, сільськогосподарського напрямку та утримання себе на зароблені кошти. Тому й відмовляються засуджені від такої заміни, зазначаючи за вже давно розробленим штампом, що вони ще не впевнені у своєму виправленні, тому й просять не застосовувати до них ст. 82 КК України, щоб протягом додаткового часу ще ґрунтовніше довести своє виправлення. Позитивно заміна невідбутої частини покарання більш м'яким сприймається лише тоді, коли вона пов'язана з можливістю залишення місць позбавлення волі - у разі заміни невідбутої частини покарання у виді позбавлення волі покаранням у виді виправних або громадських робіт [3, с.21].

Недоліки у ставленні до умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким можна побачити також у персоналу установ виконання покарань. Так умовно-дострокове звільнення й заміна перетворились у засіб для «розвантаження» місць позбавлення волі, що вочевидь дискредитує мету існування цих інститутів.

Таким чином, інститути умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покарання навряд чи можна вважати засобом моральної зміни засуджених, хоча вони й виступають певним регулятором поведінки засуджених, а точніше її зовнішніх проявів. Можна сміливо стверджувати, що на сьогодні умовно-дострокове звільнення й заміна

невідбутої частини покарання більш м'яким є своєрідним стимулятором до юридичного виправлення особи, за якого вона найближчим часом утримується від порушень закону та виявляє схильність до правослухняної поведінки, нехай навіть під страхом застосування покарання.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Герасименко В.П. Заміна покарання більш м'яким при його відбуванні за кримінальним правом України [Текст] : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В. П. Герасименко; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2007. - 213 с
2. Трубников В.М. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання [Текст] / В.М. Трубников // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. - 2002. - №19 . - С.73-81.
3. Яковець І.С. Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким [Текст] / І.С. Яковець. - РКІ, 2012. - 212 с.



## **Шпенів Дмитро Юрійович,**

кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України  
(Харківський національний університет внутрішніх справ,  
м. Харків, Україна)

---

### **МІСЦЕ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

---

Неодмінним атрибутом правової, самостійної, демократичної держави та громадянського суспільства є функціонування ефективної, незалежної, компетентної та справедливої судової влади, яка посідає особливо важливе місце в системі державної влади. Однак, на сьогодні, судова система залишається однією з найбільш корумпованих сфер державного управління, про що свідчать дані соціологічного дослідження, проведеного у 2013 році Центром Розумкова. Згідно цих даних 47,3% респондентів вважають, що в судовій владі все охоплено корупцією і ще 36,1% вважає, що корупція є досить поширеною в цій сфері. Таким чином, в нинішніх соціально-економічних та політичних умовах вся судова система України потребує відповідної трансформації та перебудови, в першу чергу за рахунок залучення компетентних, професійних суддівських кадрів, які відповідають високому рівню морально-етичних якостей, а також вдосконалення управлінського механізму в цій сфері. Саме на вирішення даних завдань спрямована судова реформа, що триває в Україні. В цих умовах досить актуальною проблемою, що лежить в основі реформаційних процесів, є визначення ролі та призначення судової влади в системі державної влади в Україні.

Судова влада в Україні представлена системою суддів загальної юрисдикції та Конституційним судом України, на які покладається реалізація одного із найважливіших завдань держави – здійснення правосуддя та забезпечення верховенства права в усіх сферах суспільного життя. Для ефективної та якісної реалізації цих завдань важливе значення має кваліфіковане та компетентне управління службою суддів, яке повинно ґрунтуватися на положеннях відповідного законодавства. Правове регулювання сферою управління службою суддів України, як правило, здійснюється нормами адміністративного законодавства, які становлять систему актів адміністративно-правового регулювання. Відповідно аналіз цих актів дозволить виявити прогалини та недоліки в системі адміністративно-правового управління службою судді в Україні та визначити перспективи вдосконалення системи адміністративно-правового регулювання в цій сфері.

В умовах формування громадянського суспільства роль та

призначення судової влади в державі визначається тими функціями, які притаманні судовій системі в такому суспільстві. Відповідно, для виокремлення цих функцій, перш за все, необхідно проаналізувати значення категорії «громадянське суспільство». В науковій літературі відсутня єдина точка зору з приводу визначення цього поняття, яке розглядається в правовому, соціально-політичному та філософському розумінні.

Визначаючи завдання та функції судової влади в Україні, перш за все, слід звернутися до Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Так, в Конституції чітко не сформульовані завдання та функції судової влади. Однак, зі змісту ст. 124 Конституції вбачається, що основним призначенням судової системи, як і судової влади в цілому є здійснення правосуддя.

Стаття 2 Закону «Про судоустрій і статус суддів» до безпосередніх завдань відправлення правосуддя на засадах верховенства права (тобто в умовах правової держави та громадянського суспільства) відносить забезпечення кожного права на справедливий суд та поваги до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Водночас, застосування в законодавстві таких абстрактних та оціночних категорій як «справедливість», «повага» значно ускладнює практичну реалізацію завдань правосуддя та практично унеможливляє оцінку її ефективності. Тому, сутність правосуддя та його реалізації як основного завдання судової влади, необхідно розглядати не тільки з філософсько-правової, але в першу чергу, з практичної точки зору.

В умовах формування громадянського суспільства досить важливим призначенням судової влади є забезпечення участі громадян у здійсненні правосуддя, про що, зокрема, наголошується в Конституції України, де зазначається, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Таким чином, такі соціально-правові утворення, як суди присяжних, третейські суди, є нічим іншим як інститутами громадянського суспільства.

Отже, призначення судової влади в умовах формування громадянського суспільства в Україні полягає у створенні сприятливих правових умов для розвитку інститутів громадянського суспільства, підвищення правосвідомості та правової культури громадян, а також вихованні в них поваги до Закону, шляхом реалізації наступних функцій: 1) відправлення правосуддя в різних формах судочинства; 2) забезпечення однакового розуміння та застосування судами норм законодавства при здійсненні правосуддя; 3) забезпечення однакового розуміння та застосування норм законодавства органами державного управління, громадянами та юридичними особами; 4) забезпечення участі громадян в здійсненні правосуддя.

**Шутенко Оксана Васильевна,**

кандидат юридических наук, доцент  
(Национальный юридический университет  
имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина)

---

## **ГУМАНИЗАЦИЯ СУДЕБНОГО ПРОЦЕССА: НЕКОТОРЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ**

---

Книга Чезаре Беккариа «О преступлении и наказании» проникнута гуманистическим духом. Ее появление стимулировало формирование правосудия на новых основаниях, соответствующих духу эпохи Модерна. Подобные по глубине процессы инноваций, хотя и нагруженные новым смыслом, назревают в современном правосудии.

Судебная система, основной целью которой является защита права, должна быть гуманистичной. Между тем, современная отечественная судебная статистика свидетельствует об обратном. Так, наблюдается увеличение количества отмененных апелляционной инстанцией решений суда первой инстанции. При этом число постановленных апелляционным судом новых решений возросло с 37% в 2005 году до 93% в 2013 [1]. Вывод кажется очевидным: большинство решений суда первой инстанции, по мнению апелляционной, являются незаконными и необоснованными, нерелевантными. Решение суда не соответствует действительным взаимоотношениям сторон, а, следовательно, судебная деятельность не достигает своей цели.

Между тем, кассационная практика опровергает данный вывод, поскольку в 76% случаев Высший специализированный суд отменяет решение апелляционного суда и оставляет в силе – ошибочно? – отмененное решение суда первой инстанции [2]. Возникает вопрос: могут ли в рамках единой судебной системы быть разные критерии релевантности решения?

Указанное состояние судебной практики тревожный сигнал, свидетельствующий об энтропии судебной системы. Создается «иллюзия правосудия». Кризис правосудия относится к ряду глобальных мировых проблем. Находясь в парадигме лингвистической коммуникации проблему нерелевантности судебных решений и энтропии системы правосудия в целом не решить.

Что представляет собой процесс судебного доказывания? Это своеобразная многогранная коммуникация участников процесса. Для суда – это познание фактической и правовой действительности сторон спора. Для сторон – донесение до суда ин-

формации, а по сути – формирование информационной реальности, передача собственной информационной модели о существе спора и результате разрешения его судом, с последующим отображением в судебном решении.

Исследование проблемы эффективности передачи информации следует проводить в двух направлениях: 1) средства и формы передачи информации и 2) причины информационных потерь при коммуникации и способы их устранения.

Если представить суд и других участников процесса в виде системы, в которой происходит процесс передачи информации, то с помощью математических методов можно рассчитать эффективность информационной коммуникации [3]. При этом поражают колоссальные информационные потери, что может служить одной из причин нерелевантности решения суда. Кроме того, судопроизводство протекает в лингвистической парадигме, а по данным исследователей в ежедневном акте коммуникации человека слова составляют 7%, звуки интонации – 38%, неречевое взаимодействие – 53%. То есть потери идут в раках вербальной коммуникации (7%).

Если система не запускает механизм самообновления, модернизации, то возрастание энтропии неизбежно приводит к её разрушению. По сути, энтропия судебной системы – это свидетельство того, что лингвистическая парадигма судопроизводства, как производная позитивистского понимания права, не достаточна, и система на пороге нового витка своего изменения<sup>3</sup>. Представляется, что обновление лежит в сфере антропологического подхода и гуманизации судебного процесса за счет использования психологических, невербальных способов передачи информации, таких как речь, мимика, поза, взгляд, жесты, а также расстояние, на котором общаются собеседники.

Сама характеристика речи может быть довольно информативной, если учитывать вербальные (смысл сказанного) и невербальные её проявления: интонации, тембр голоса, артикуляцию, громкость, грамотность, структуру речи (использование различных частей речи, междометий, времен), эмоциональность, энергетическую наполненность, отклонение или наоборот следование предмету общения, контекст языковой культуры, к которой принадлежит коммуникатор. Анализ указанных признаков позволяет оценить достоверность сказанного, но его недостаточно. Большую роль в информативной коммуникации играют несловесные признаки.

---

<sup>3</sup> Тенденция роста энтропии закономерна для всех диссипативных систем. См. подробнее [6], [7].

Исследования профессора В. П. Морозова обоснованно доказывают, что фонетическая и экстралингвистическая информация принципиально по-разному воспринимаются мозгом человека [4]. Истине будут соответствовать скорее невольные жесты, движения человека, его мимика, а не произносимые фразы. Поэтому, в случае разногласия между словами и жестами выступающего в суде, следует больше доверять своему зрению, а не слуху [5, с. 250-251]. В судебном заседании выступление с пояснениями сторон, третьих лиц и их представителей или допрос их в качестве свидетелей (в порядке ст. 62 ГПК Украины), а также допрос свидетелей оценивается участниками процесса (и судом) с точки зрения достоверности. Учитывая словесные и несловесные признаки речи можно путем формулирования соответствующих вопросов приближаться к истинному существу дела. В частности, следя за реакцией глаз при ответах на поставленные вопросы, Дж. Гриндер и Р. Бендлер выявили, что движения глаз у людей соответствуют работе головного мозга при поиске информации для ответа [8]. Однотипность подобного рода реакций позволила вывести определенные закономерности, с той лишь разницей, что они зеркально отличаются в зависимости от сенсорной системы человека (левша или правша). Вот они:

- Зрительные воспоминания – направо вверх.
- Зрительные конструкции – налево вверх.
- Слуховые воспоминания – направо в сторону.
- Слуховые конструкции – налево в сторону.
- Замкнутые слуховые представления – направо вниз.
- Кинестетические представления любого типа – налево вниз.

Американский профессор Пол Экман, специалист в области психологии эмоций, межличностного общения, психологии и «распознавания лжи», экспериментально доказал, что анализ в совокупности таких факторов как мимика, взгляд, движения головы, жесты, слова и звук голоса с 90%-ой достоверностью позволяет выявить ложь. Причем, важнейшим источником, который давал 70% точность, было выражение лица (микровыражения) [9, с. 296-297].

Условиями эффективной коммуникации являются такие факторы [10]:

- потребность в коммуникации (общении) – необходимость передать или узнать информацию, повлиять на собеседника и т.п.;
- ориентировка (желательно совпадение) в целях общения и ситуации, в которой происходит коммуникация;
- знание личности собеседника;



- планирование содержания передаваемой информации (и возможность гибкого реагирования в изменяющейся ситуации);
- выбор стиля общения (от формально делового, до дружеского, приятельского) включает в себя использование взаимосвязи «эмоции–голос», жестов, мимики и других невербальных приемов;
- восприятие и оценка ответной реакции (установление обратной связи) с целью корректировки направления, стиля и методов общения.

Изложенное подсказывает, что искать причины неэффективной коммуникации – потери при передаче информации – следует на каждом из указанных этапов. Однако ошибки в выборе стратегии и тактики общения – это лишь часть проблемы. Немаловажную роль играют психологические причины неэффективной коммуникации:

- стереотипы – устоявшиеся, упрощенные мнения, препятствующие истинному восприятию информации. Участникам гражданского процесса, а в особенности суду, следует избегать стереотипного мышления, поскольку оно иногда мешает пониманию сути спора, действительных обстоятельств дела и взаимоотношений сторон;
- предвзятость – непринятие нового, необычного, другого, не соответствующего нашему внутреннему убеждению. Как и стереотипность, предвзятость – это результат жизненного опыта, но заключающийся в устоявшейся эмоциональной оценке тех или иных обстоятельств. Настаивать на непредвзятом отношении сторон к существу спора достаточно сложно, да и не нужно, поскольку они являются лично заинтересованными субъектами. Поэтому их предвзятость следует учитывать как исходный факт. Чего нельзя сказать о суде – к суду требование непредвзятости прямо установлено в законе;
- отсутствие интереса собеседника к передаваемой информации – нет мотивации к общению. Данное нарушение коммуникации для сторон, как правило, проявляется в процессуальном бездействии, например, неявка в судебное заседание, неподача апелляционной жалобы и т.п., что влечет соответствующие процессуальные последствия. В отношении суда, между тем, презюмируется интерес к сообщаемой сторонами информации о существе дела. Однако практика показывает, что указанная презумпция не всегда оправдана, что ведет к затягиванию процесса и неправосудным решениям;
- пренебрежение фактами – привычка выносить суждения при отсутствии достаточного количества фактов. Юридическая

квалификация спорных правоотношений, являющихся объектом судебного разбирательства, предполагает учет всех необходимых юридических фактов, входящих в предмет доказывания по делу.

Таким образом, можно заключить, что существующий кризис правосудия связан с ограниченностью лингвистической парадигмы судопроизводства. Путь к его преодолению лежит в сфере антропологического подхода и гуманизации судебного процесса за счет систематического учета психологических, невербальных способов передачи информации.

### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:**

1. Верховный суд України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/169EB9789B839EF9C2257B4B002E5ABD](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/169EB9789B839EF9C2257B4B002E5ABD)
2. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://sc.gov.ua/ua/postanovi\\_za\\_2012\\_rik.html](http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2012_rik.html)
3. Амелькин С. А., Иванова О. С.. Математическая модель процесса передачи информации в экономической макросистеме // Программные системы: теория и приложения. –2010. – №3(3). – С. 85-91.
4. Морозов В. П. Искусство и наука общения: невербальная коммуникация [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.klex.ru/1fd>
5. Аминов И.И. Юридическая психология: учебник для вузов. – М.: Издательство «Омега-А», 2011. – 415 с.
6. Савченко В. Н. , Смагин В. П. Начала современного естествознания: концепции и принципы [Электронный ресурс]. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 608 с. – Режим доступа : <http://biblos13.ru/load/17-1-0-1243>
7. Щербаков В. П. Эволюция как сопротивление энтропии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elementy.ru/lib/430413>
8. Бендлер Р., Гриндер Дж. Из лягушек – в принцы (Вводный курс НЛП тренинга) [Электронный ресурс]. – Режим доступа [http://lib.ru/NLP/book1.txt\\_with-big-pictures.html](http://lib.ru/NLP/book1.txt_with-big-pictures.html)
9. Екман П. Теорія брехні / Пер. з англ. – К.: KM Publishing, 2014. – 320 с.
10. Столяренко Л. Д., Самыгин С. И. 100 экзаменационных ответов по психологи. Экзаменационный экспресс-справочник [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/stolsam/txt07.htm>

## НАШІ АВТОРИ:

- ☞ **Pacchi Stefania** – head of the Department of Law the University of Siena, Ph.D., professor (Siena, Italy).
- ☞ **Байлов Антон Володимирович** – доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Харків, Україна).
- ☞ **Бандурка Олександр Маркович** – радник ректора Харківського національного університету внутрішніх справ, президент Кримінологічної асоціації України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України (м. Харків, Україна).
- ☞ **Беніцький Андрій Сергійович** – заступник начальника відділу організації наукової роботи Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук, доцент (м. Луганськ, Україна).
- ☞ **Блага Алла Борисівна** – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Харків, Україна).
- ☞ **Воропай Тетяна Степанівна** – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор (м. Харків, Україна).
- ☞ **Гаджиєв Віталій Володимирович** – аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).
- ☞ **Гайдай-Бандурка Ірина Олександрівна** – доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Харків, Україна).
- ☞ **Гаруст Юрій Віталійович** – доцент кафедри адміністративного, господарського права і фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету, кандидат юридичних наук (м. Суми, Україна).
- ☞ **Голіна Володимир Васильович** – завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор

- юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України (м. Харків, Україна).
- ☞ **Гончарук Олег Миколайович** – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Греченко Володимир Анатолійович** – завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор історичних наук, професор (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Гусаров Сергій Миколайович** – ректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Давиденко Вікторія Леонідівна** – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Додонов Роман Олександрович** – професор кафедри філософії та політології Донецького юридичного інституту МВС України, доктор філософських наук, професор (м. Донецьк, Україна).
  - ☞ **Дорохіна Юлія Анатоліївна** – доцент кафедри цивільного та господарського права Вищого навчального закладу «Національна академія управління», кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ, Україна).
  - ☞ **Доценко Вікторія В'ячеславівна** – доцент кафедри психології та педагогіки факультету підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Зархіна Стелла Едуардівна** – доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Коломієць Світлана Василівна** – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна).

- ☞ **Кононов Ілля Федорович** – завідувач кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор соціологічних наук, професор (м. Луганськ, Україна).
- ☞ **Котляров Иван Дмитриевич** – доцент кафедри фінансових ринків и фінансового менеджмента Національного дослідницького університету «Высшая школа экономики», кандидат економічних наук, доцент (г. Санкт-Петербург, Россия).
- ☞ **Литвинов Олексій Миколайович** – начальник кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, відповідальний секретар Кримінологічної асоціації України, доктор юридичних наук, професор (м. Харків, Україна).
- ☞ **Миронюк Дмитро Миколайович** – здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна).
- ☞ **Митрофанов Ігор Іванович** – завідувач кафедри галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, кандидат юридичних наук, доцент (м. Кременчук, Україна).
- ☞ **Мілорадова Наталя Едуардівна** – професор кафедри психології та педагогіки факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент (м. Харків, Україна).
- ☞ **Мостепанюк Людмила Олександрівна** – доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ, Україна).
- ☞ **Навроцька Віра Вячеславівна** – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Львів, Україна).
- ☞ **Назимко Єгор Сергійович** – начальник ад'юнктури (аспірантури) Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (м. Донецьк, Україна).
- ☞ **Науменко Катерина Сергіївна** – здобувач кафедри цивільного права та процесу факультету права та масових комуні-

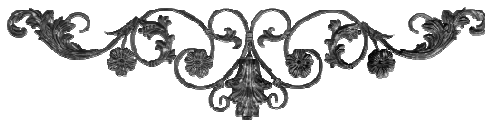
кацій Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна).

- ☞ **Олішевський Олександр Володимирович** – старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Харків, Україна).
- ☞ **Оріщенко Михайло Миколайович** – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна).
- ☞ **Осятинський Станіслав Олександрович** – начальник відділу міжнародних зв'язків Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна).
- ☞ **Пашнєв Дмитро Валентинович** – доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Харків, Україна).
- ☞ **Петленко Олена Володимирівна** – доцент кафедри психології та педагогіки факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент (м. Харків, Україна).
- ☞ **Рибалко Володимир Орестович** – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, Україна).
- ☞ **Рущенко Ігор Петрович** – професор кафедри соціології та психології факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор соціологічних наук, професор (м. Харків, Україна).
- ☞ **Санайлов Тимур Андреевич** – ад'юнкт кафедри уголовного права Федерального казенного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний России», начальник юридической службы Федерального казенного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Воронежский институт Федеральной службы исполнения наказаний России» (г. Воронеж, Россия).
- ☞ **Сердюк Олексій Олександрович** – начальник науково-дослідної лабораторії з проблем організації навчального про-

- цесу заочного та дистанційного навчання Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат соціологічних наук, доцент (м. Харків, Україна).
- ☞ **Синчук Василь Людвигович** – прокурор Харківської області, кандидат юридичних наук (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Сідей Олена Валеріївна** – слухач магістратури Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Слінько Дмитро Сергійович** – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Сметаніна Наталія Володимирівна** – асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Стецюк Богдан Романович** – директор Кіровоградського інституту імені Святого Миколая Міжрегіональної академії управління персоналом, кандидат юридичних наук, доцент (м. Кіровоград, Україна).
  - ☞ **Тягло Олександр Володимирович** – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор, Заслужений працівник освіти України (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Усова Євгенія Сергіївна** – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Флоря Васильй Николаевич** – професор кафедри уголовного права Академии «Штефан чел Маре» МВД Республики Молдова, кандидат юридических наук, доцент (г. Кишинёв, Республика Молдова).
  - ☞ **Харитонов Олена Володимирівна** – доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Храмцов Олександр Миколайович** – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент (м. Харків, Україна).
  - ☞ **Шаповал Володимир Миколайович** – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету

внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор (м. Харків, Україна).

- ☞ **Шевцов Сергій Павлович** – доцент кафедри філософії природничих факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, доктор філософських наук, доцент (м. Харків, Україна).
- ☞ **Шевченко Ольга Вікторівна** – викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Харків, Україна).
- ☞ **Шпеню Дмитро Юрійович** – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України (м. Харків, Україна).
- ☞ **Шутенко Оксана Василівна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент (м. Харків, Україна).





---

**ВИМОГИ**  
**ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ,**  
**ЯКІ ПУБЛІКУЮТЬСЯ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ**  
**«ВІСНИК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ»:**

---

**1. Щодо структури наукових статей:**

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формування цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

**2. Щодо оформлення тексту наукових статей:**

- обсяг статті – 8-15 сторінок, інтервал – 1,5, шрифт - Times New Roman, кегель 14, поля: верхнє, нижнє, праве, лівє – 2 см. Обсяг рецензії – до 7 сторінок;
- перший рядок (посередині) – прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів) (шрифт напівжирний);
- другий (за необхідності й третій) рядок (посередині) – науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, посада та місце роботи автора (співавторів);
- нижче (ліворуч) вказується УДК;
- нижче (посередині рядка) назва статті великими літерами;
- нижче розміщуються анотації (2-4 речення) та ключові слова (3-5 слів) українською, російською та англійською мовами;
- через інтервал – текст статті;
- посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках з зазначенням номеру джерела та конкретних сторінок, напр. [1, с. 25-26], а самі назви джерел наводити в кінці статті у порядку згадування у тексті (розділ – «Список використаних джерел»).

**3. Щодо надання матеріалів у редакцію:**

- роздрукований примірник наукової статті (підписаний у кінці автором);
- електронний варіант статті;

- довідку про автора (співавторів) із зазначенням – П.І.Б., науковий ступінь, вчене звання, місце роботи й посада, контактний номер телефону, електронна пошта та поштова адреса з індексом, на яку необхідно направити примірник збірника наукових праць, розділ наукового збірника (нижче наведені розділи), у який доцільніше розмістити статтю;
- якщо автор не має наукового ступеня, додатково подається рецензія кандидата або доктора наук відповідної спеціальності та витяг з протоколу засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку.

**Матеріали:** а) стаття; б) довідка про автора можуть надсилатися електронною поштою (**ves.krimass@yandex.ru**). У такому випадку, для осіб, які не мають наукового ступеня, також надсилаються сканована кольорова копія рецензії та витяг з протоколу засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку.

Редакційна колегія має право рецензувати, редагувати, скорочувати та відхиляти статті. У разі недотримання зазначених вимог щодо оформлення рукописів, редакційна колегія залишає за собою право не розглядати їх.

**Адреса:** 61080, Україна, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27, Харківський національний університет внутрішніх справ, кафедра кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства, корп. 4, каб. 407, 410.

**Телефони:** (057) 7398-029; (057) 7398-030; (057) 7398-031; (093) 449-29-37 Байлов Антон Володимирович

## **РОЗДІЛИ ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ВІСНИК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ»:**

1. Доктрина кримінального права та кримінології.
2. Проблеми міжнародного та зарубіжного кримінального права і кримінології.
3. Сучасні теоретичні та прикладні проблеми кримінального права.
4. Сучасні теоретичні та прикладні проблеми кримінології.
5. Актуальні проблеми кримінальної юстиції.
6. Трибуна молодих дослідників.
7. Рецензії.



Наукове видання

Еволюція уявлень про злочини і покарання  
у суспільно-правовій думці  
(до 250-річчя праці Чезаре Беккарія  
«Про злочини та покарання»)

Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції  
24 червня 2014 року, м. Харків

Эволюция представлений о преступлениях и наказаниях  
в общественно-правовой мысли  
(к 250-летию труда Чезаре Беккариа  
«О преступлениях и наказаниях»)

Сборник материалов Международной научно-практической  
конференции  
24 июня 2014 года, г. Харьков

Evolution of Ideas about Crimes and Punishments  
in Social and Legal Thought  
(to 250-years Anniversary of Cesare Beccaria Work  
«On Crimes and Punishments»)

Materials of the International scientific and practical conference  
June 24, 2014, Kharkiv

---

Підписано до друку 19.06.2014. Папір офсетний. Друк офсетний.

Формат 60х90/16. Умов. друк. арк. 15,9. Обл.-вид. арк. 13,9.

Тираж 300 прим.

Видавець і виготовлювач –

Харківський національний університет внутрішніх справ,  
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.